

Ungdomsenheten i Bergen

«Det er ikke et alternativ til fengsel, men det er en alternativ måte å fengsle på»

Mariell Berg

Masteroppgave i kriminologi

Institutt for kriminologi og rettssosiologi
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2011

SAMMENDRAG

Ungdomsenheten i Bergen.

«Det er ikke et alternativ til fengsel, men det er en alternativ måte å fengsle på»

Student: Mariell Berg

Veileder: Hedda Giertsen

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, mai 2011.

Hvordan vi skal møte unge lovbrytere synes å ha vært et ufordrende spørsmål i lange tider. Myndighetene kommer med nye tiltak og reaksjoner med jevne mellomrom, i håp om at dette kan bidra til å minske kriminaliteten blant unge og gjøre dem til lovlydige borgere. Det er et slikt tiltak som er utgangspunktet i denne avhandlingen.

Ungdomsenheten i Bergen ble opprettet som prøveprosjekt høsten 2009, og har blitt omtalt som både nyskapende og omstridt. Blant flere gir den likevel assosiasjoner til Ungdomsfengslet på 1960- og 1970-tallet. Denne formen for straffegjennomføring retter seg mot unge lovbrytere i alderen 15-17 år, og de ansatte i enheten representeres av miljøterapeuter og fengselsbetjenter. Enheten er underlagt kriminalomsorgen.

Hovedfokuset i denne oppgaven er hvordan kriminalpolitiske myndigheter, barneombud og ansatte ved Ungdomsenheten beskriver og begrunner enheten. Med utgangspunkt i disse beskrivelsene og begrunnelsene vil det også fokuseres på hvordan Ungdomsenheten fremstår i forhold til tidligere tiltak overfor barn og unge som Arbeidsskolen, og spesielt Ungdomsfengslet. For å nærme meg mulige svar på mine forskningsspørsmål har jeg intervjuet politikere med bakgrunn i justisfeltet, representanter fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), barneombud og ikke minst ansatte ved Ungdomsenheten i Bergen. Deres beskrivelser og begrunnelser blir i oppgaven blant annet diskutert i forhold til Goffmans (2006) teori om «totale institusjoner», Christies (1982, 1997) forståelse av primær og sekundær kontroll og absolutte og relative straffeteorier.

Min analyse viser at barn, unge og fengsel både er et vanskelig tema, og en vanskelig kombinasjon. Til tross for at Ungdomsenheten er plassert under kriminalomsorgen, og Bjørgvin fengsel, viser mine informanter til andre kjennetegn ved enheten som går utover det fengselsaktige. Nærmere bestemt vises det til likheter mellom enheten og barnevernsinstitusjoner. På noen områder ser også mine informanter likheter mellom Ungdomsenheten og et vanlig hjem. Det kommer også tydelig fram at i de tilfeller man velger å fengsle barn, så er det et viktig mål å gjøre oppholdet for den unge lovbrøyteren så bra som mulig.

Begrunnelsene for å benytte Ungdomsenheten representeres spesielt av de relative straffeteoriene, og herunder individualprevensjon. Ut i fra mine informanters uttalelser ser vi også handlingens grovhet kommer i et spesielt lys når det gjelder barn og unge. Avslutningsvis blir funnene i kapitlene som omhandler kjennetegn ved enheten og begrunnelser for bruk av den, videreført og sett i lys av tidligere reaksjoner overfor unge. Er ideene bak Ungdomsenheten annerledes enn ideene bak Ungdomsfengslet, eller er det bare betegnelsen «Ungdomsenheten» som er ny?

TAKK

Etter å ha vært med på en berg- og dalbane i to år, skal det nå bli godt å sette beina på bakkeplan igjen. Prosessen med masteroppgaven kan ikke bare beskrives med ett ord. Det har vært så ubeskrivelig spennende, så veldig lærerikt. Det har samtidig vært vanskelig og til tider litt kjedelig. Likevel har tema motivert meg hver dag, i tillegg til en rekke mennesker rundt meg, som fortjener all verdens takk.

Tusen takk til alle mine informanter som har stilt opp og bidratt til at prosjektet ble gjennomførbart. En spesiell takk går til mine informanter ved Ungdomsenheten i Bergen. Jeg er så takknemmelig for positiviteten og engasjementet hos dere og samtidig så glad for å kunne spre deres kunnskap og forståelser til noen flere.

En stor takk til veileder Hedda, for så mye mer enn bare faglig veiledning. Jeg setter stor pris på alle lærerike diskusjoner og konstruktive tilbakemeldinger, innspill og råd. Jeg er ekstra takknemmelig for at du har vært så til de grader engasjert i mitt tema.

Til «godtfolke» på lesesalen i 7. etasje: For noen fantastiske år jeg har hatt med dere! Takk for enorm motivasjon, hjelp, nedturer, krimkvelder, (galgen)humor og vennskap.

En stor takk til mine korrekturlesere Ingvild og Marianne.

Hurra for familie og venner, som ikke helt har skjønt hva jeg driver på med, men som har støttet meg, trodd på meg og latt meg gå egne veier. «Mariell, ka e dæ egentli du studer? Eg veit ikkje korsn eg ska førklar dæ tel ho mormor. Eg sei at dæ e nåkka sånn fængselsgreier.» Og verdens største takk til Ivar, for at du vet hva jeg driver med, og hvor mye det betyr for meg. Men ikke minst for motivasjon og mange inspirerende faglige diskusjoner.

Mariell Berg

Oslo, mai 2011.

INNHOOLD

1. INNLEDNING	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema	1
1.2 Forskningsspørsmål.....	2
1.3 Datagrunnlag	3
1.4 Avgrensning	3
1.5 Oppgavens oppbygning.....	5
2. GJENNOMFØRING OG ERFARING	7
2.1 Valg av metodisk tilnærming	7
2.2 Mine informanter.....	7
2.2.1 Anonymisering	10
2.3 Teknisk og praktisk gjennomføring av intervjuene.....	10
2.3.1 Intervjusituasjonen	12
2.3.2 Hvem er jeg?	14
2.4 Bearbeiding av intervjumaterialet	14
2.4.1 Om å være tro mot materialet.....	15
2.5 Forforståelse og sosiale briller som endrer seg	16
2.6 Etske vurderinger	16
2.7 Andre informasjonskilder.....	17
3. LOVER, REGLER OG OMFANG AV FENGSELSSTRAFF.....	19
3.1 Reaksjoner på barne- og ungdomskriminalitet i Norge	20
3.1.1 Straffeloven	20
3.1.2 Barnekonvensjonen	21
3.1.3 Straffegjennomføringsloven.....	22
3.2 Det tosporete system	23

3.2.1 Lovbryter og barnevernsbarn	25
3.3 Straffereaksjoner og unge i fengsel	26
3.3.1 Fengslinger	26
3.4 Veien videre: Straff og rehabilitering	28
4. PRØVEPROSJEKTET UNGDOMSENHETEN	29
4.1 Kort om prosjektet Ungdomsenheten	29
4.1.1 Hvem er ungdommene i enheten?	30
4.2 Hva kalles enheten?	33
4.3 Hva ligner enheten på?	35
5. KJENNETEGN VED UNGDOMSENHETENS PRAKSIS	38
5.1 Ungdomsenheten i forhold til fengslet	38
5.1.1 Straff og sikkerhet	39
5.1.2 Administrert innesperring	44
5.1.3 Rehabilitering	48
5.1.4 Overgang fra fengsel til frihet	54
5.2 Ungdomsenheten i forhold til barnevernsinstitusjoner	55
5.2.1 Midlertidig oppholdssted	56
5.2.2 Profesjoner	56
5.2.3 Ulike lovgrunnlag, men trygghet og omsorg	57
5.3 Ungdomsenheten i forhold til hjemmet	59
5.3.1 Utforming og opplegg	60
5.3.2 Oppdragelse og grensesetting	61
5.3.3 Omsorg og samhold	65
5.4 Det normale i det unormale	68
5.5 Tilbakemeldinger fra ungdommen	69
5.5.1 «De har barnevernet opp i halsen»	69
5.5.2 «Ungdommen holder kontakten med oss etter soning»	72

5.5.3 «Mye kjærighet og strenge rammer»	72
5.5.4 «Man velger ikke Bergen fengsel, når man kan velge dette»	74
5.6 Ulike praksiser møtes i Ungdomsenheten	75
6. BEGRUNNELSER FOR BRUK AV UNGDOMSENHETEN	78
6.1 Absolutte straffeteorier	79
6.1.2 Hensynet til offeret og straff som fortjent	80
6.1.3 Å påføre et onde, men begrense pinen	82
6.2 Relative straffeteorier	83
6.2.1 Individualprevensjonens betydning	83
6.2.2 Allmennprevensjonens betydning	95
6.3 Handlingens alvorlighet gir ulike svar	97
6.4 Andre begrunnelser	97
6.4.1 Tilgjengelighet skal ikke skape behov	97
6.5 Begrunnelsene skal være gode - terskelen skal være høy	99
7. FRA ARBEIDSSKOLE TIL UNGDOMSFENGSEL TIL UNGDOMSENHET	101
7.1 Den endeløse diskusjonen om straff og behandling	102
7.1.1 Noen korte utviklingstrekk	104
7.2 Arbeidsskolen	106
7.3 Ungdomsfengslet	109
7.4 Ungdomsenhetens straffehistoriske plassering	114
7.4.1 Ny betegnelse – gamle ideer?	119
7.5 Mulige fremtidsutsikter	121
8. AVSLUTNING	125
LITTERATURLISTE	129
VEDLEGG	135

INNLEDNING

Det overordnede temaet i masteroppgaven er bruk av straff overfor barn og unge fra 15 og til og med 17 år. Mer spesifikt tar jeg utgangspunkt i Ungdomsenheten i Bergen. Dette er et prøveprosjekt overfor unge lovbrytere som startet opp i september 2009, og som nettopp begrenser seg til 15, 16 og 17 åringer. Prosjektet har blitt omtalt som både nyskapende og omstridt, men har også skapt assosiasjoner til blant annet Ungdomsfengslet på 1960- og 1970-tallet. Evalueringen av prosjektet vil ha betydning for om dette kan bli en permanent straffegjennomføringsform for denne aldersgruppa (Jule 2011b).

Debatten om hvordan man skal møte unge som begår kriminalitet synes å ha pågått i det uendelige, og myndighetene møter kanskje spesielt store utfordringer innenfor barne- og ungdomskriminaliteten. Politiske uttalelser og beslutninger vedrørende dette feltet peker dit hen at barn ikke bør være i fengsel, og at det kun skal benyttes som siste utvei (Barn og straff 2008). Likevel blir noen unge under 18 år fengslet, og de har i stor grad måttet gjennomføre soningen sammen med eldre innsatte. Opprettelsen av Ungdomsenheten skal endre på praksisen med at unge soner med eldre, men den endrer ikke det faktum at man fengsler unge mennesker.

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Innenfor kriminologien er det fengselsfeltet som har interessert meg mest, og som av den grunn er et sentralt utgangspunkt for valg av tema til min masteroppgave. Jeg har tidligere studert ungdomssosiologi ved Høgskolen i Sogn og Fjordane, der blant annet avvik og marginalisering av ungdom ble sterkt vektlagt. I kriminologiundervisningen har fengsel, og de konsekvenser det får for de innsatte vært et gjennomgangstema. I hovedsak har fokuset vært på innsatte generelt, eller forskjellen mellom det å være mannlig- eller kvinnelig innsatt. Barn i fengsel har på sin side fått mindre oppmerksomhet. For det første er ikke omfanget spesielt stort, og for det andre (trolig som en følge av det første) har det ikke vært forsket så veldig mye på.

Det er i utgangspunktet interessant hvordan samfunnet fortsetter å benytte fengsel som straffereaksjon når vi har fått mange indikasjoner på at virkningen av et fengselsopphold er langt i fra optimal eller ønskelig, og i mange tilfeller skadelig¹. Det er enda mer interessant, synes jeg, hvordan man i noen tilfeller velger å benytte fengsel overfor unge mennesker. Det at Ungdomsenheten ble opprettet kan ha flere betydninger. På den ene siden vil den bidra til å hindre at barn og unge soner sammen med voksne innsatte, og på den andre siden kan den sees på som en legitimering av å benytte innesperring som reaksjon overfor unge. Jeg var altså interessert i å få mer kunnskap om det som blir omtalt som både nyskapende og omstridt.

Det faktum at man har plassert barn og unge i fengsel har opptatt meg lenge, og etableringen av Ungdomsenheten gav meg en fin mulighet til å studere dette feltet nærmere, og dermed få en bredere forståelse av det.

1.2 Forskningsspørsmål

Forskingsspørsmålene jeg har jobbet ut i fra er:

Hvordan blir Ungdomsenheten beskrevet og begrunnet av kriminalpolitiske myndigheter, Barneombudet og ansatte ved Ungdomsenheten?

Med kriminalpolitiske myndigheter mener jeg politikere som på nåværende eller tidligere tidspunkt har arbeidet med, og tatt stilling til spørsmål relatert til barn og straff. Med utgangspunkt i beskrivelser av hva informantene kaller Ungdomsenheten vil jeg gå nærmere inn på kjennetegn ved enheten, der Ungdomsenheten vil bli diskutert i forhold til fengsel, barnevernsinstitusjoner og det hjemlige. Videre vil informantenes begrunnelser for bruk av enheten være utgangspunkt for diskusjon. Jeg vil videre drøfte mine informanternes uttalelser om Ungdomsenheten i lys av blant annet Goffmans beskrivelse og forståelse av totale institusjoner. Deretter vil jeg også sette begrunnelsene for bruk av Ungdomsenheten i sammenheng med absolutte og relative straffeteorier.

På bakgrunn av informantenes forståelser og begrunnelser, vil det andre forskningsspørsmålet bli:

¹ Christie (1982), Finstad og Gjetvik (1990), Mathiesen (2007), Vegheim (1995) og Foucault (1999).

Hvordan fremstår Ungdomsenheten i forhold til tidligere tiltak overfor barn og unge som Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet?

Dette forskningsspørsmålet har sitt utgangspunkt i at Ungdomsenheten har blitt omtalt som nyskapende av blant annet Justisminister Knut Storberget (Pressemelding 2008, Straff av barn 2009). Jeg ønsker derfor å se enheten i sammenheng med blant annet Kåre Bødals beskrivelser av Arbeidsskolen og spesielt Ungdomsfengslet som eksisterte på 1950-, 1960- og 1970-tallet. Nærmere bestemt hvorvidt Ungdomsenheten har likhetstrekk med disse tiltakene. På bakgrunn av dette kan vi kanskje si noe om eventuelle nyskapende trekk ved enheten.

1.3 Datagrunnlag

Oppgaven er basert på kvalitative intervju med tre politikere med bakgrunn i justiskomiteen, statssekretær Terje M. Pedersen, to ansvarlige for Ungdomsenheten ved Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF), barneombud Reidar Hjermand og ikke minst åtte ansatte ved Ungdomsenheten i Bergen.

1.4 Avgrensning

Noe av det vanskeligste med en masteroppgave er å avgrense, og bestemme hvilket utgangspunkt man skal ta. Dersom utgangspunktet er at barn ikke bør være i fengsel i det hele tatt ville oppgaven blitt annerledes enn om utgangspunktet er at myndighetene har valgt å opprette en ungdomsenhet for unge under 18 år. Den første tilnærmingen ville i større grad tatt opp begrunnelser for hvorfor barn ikke bør være i fengsel. Dette er en interessant tilnærming, men jeg anser det også som spennende å finne ut hvilke forståelser og refleksjoner ulike myndigheter har om Ungdomsenheten.

Gjennom oppgaven vil Ungdomsenheten i hovedsak bli omtalt som Ungdomsenheten, eller enheten. Enheten blir av mine informanter omtalt med andre begrep enn disse, noe som vil bli nærmere belyst i kapittel 4. Innenfor Ungdomsenheten vektlegger jeg den delen av enheten som er utenfor ringmuren til Bergen fengsel, avdeling D. Enheten har også to plasser til rådighet i selve Bergen fengsel, men denne vil ikke bli omtalt i like stor grad, hovedsakelig fordi det fremstår som en midlertidig løsning. Der det er interessant å vise til de to plassene i enheten som befinner seg innenfor ringmuren, i varetektsavdelingen ved Bergen fengsel vil det bli opplyst.

Aldersmessig omhandler oppgaven 15, 16 og 17 åringer, som er den gruppen Ungdomsenheten er etablert for. Denne aldersmessige grensen betyr ikke at det plutselig gjør det helt legitimt og enkelt å sperre inne en 18, 19 eller 20 åring, men ungdom som har fylt 18 år er i utgangspunktet ikke førsteprioritet i dette prosjektet. Jeg kommer til å benytte meg av både begrepet «barn», og «unge» gjennom hele teksten. Det er flere grunner til at jeg velger å bruke disse begrepene. Ungdom mellom 15 og 18 år blir i dagligtalen omtalt både som ungdom, unge og barn. Barnekonvensjonens artikkel 1 opererer med begrepet «barn» frem til personen fyller 18 år.² «Barn» blir også benyttet om denne aldersgruppen i blant annet *Barn og straff* (2008). I denne NOUen er «barn» valgt som begrep her for å understreke at dette er en særlig sårbar gruppe, som har behov for spesiell beskyttelse, og som ikke minst har en del rettigheter i kraft av at de er barn. Dette er noe jeg også ønsker å vektlegge i min oppgave. Det at de er umyndige frem til fylte 18 år er også en faktor som gjør at jeg velger å bruke begrepet barn. Mange av mine informanter omtalte de innsatte som barn. Dersom jeg hadde spurt de innsatte selv om hva de vil omtale seg som er det ikke nødvendigvis sikkert at de ville kalt seg selv for et barn. Ut i fra dette er blant annet «unge» også brukt. Avgjørelsen for å benytte meg av begrepet unge ligger også i det at det kan være stor forskjell mentalt på det å være nettopp fylt 15 år, og det og snart runde 18 år, som begge er innenfor «samme gruppe».

Forståelsene og refleksjonene til mine informanter skal altså sees i sammenheng med ideene om straff og behandling i straffesystemet. I norsk kriminalomsorg har man imidlertid vært forsiktig med å bruke begrepet «behandling», ettersom dette er assosiert med terapeutisk behandling som blant annet kan utøves av psykologer. På bakgrunn av dette har begrepet «rehabilitering» blitt benyttet. Rehabiliteringsbegrepet inneholder i denne oppgaven «mulighetene for å endre en lovbyters personlighet, vaner, muligheter eller posisjon i samfunnet slik at vedkommende skal bli mindre tilbøyelig til å begå kriminelle handlinger» (Straff som virker 2007-2008:35). I oppgaven vil imidlertid både rehabilitering og behandling bli benyttet. Disse begrepene, og betegnelser som knytter seg opp mot rehabiliteringsbegrepet som endring, resosialisering og motivasjon vil bli brukt om hverandre i denne oppgaven, fordi jeg ønsker å benytte de betegnelsene informantene brukte. Begrepet behandling blir også brukt i en del av litteraturen jeg har benyttet meg av, og jeg ønsker derfor å benytte meg av

² Jf Artikkel 1 «I denne konvensjonen menes med barn ethvert menneske under 18 år, hvis ikke barnet blir myndig tidligere etter den lovgivning som gjelder for barnet.»

begrepet slik det av forfatterne blir brukt. Begrepenes betydning i denne oppgaven kan således bære preg av nyanser, noe som vil bli diskutert der det er aktuelt.

Mange har stilt meg spørsmål hvorfor jeg ikke har intervjuet de unge innsatte. Selv om dette på mange måter kunne vært mer interessant og faktisk var en ide i starten av prosjektet, er det flere grunner til at jeg har valgt å ikke gjøre det. Tiden man har til rådighet på et slikt prosjekt er en ting. Videre var jeg blant annet redd for at eventuelle lesere av oppgaven min kunne kjenne igjen informantene. Det kan også være vanskeligheter knyttet til det å intervjuer så unge mennesker. Jeg mener ikke å si at de ikke er reflekterte, for det tror jeg mange av dem er. Ettersom noen av de unge innsatte ved enheten er av utenlandsk opprinnelse kan det i noen tilfeller by på språkproblemer. Dette gjelder både i forhold til ungdommen, men kanskje aller helst i forhold til dens foresatte som jeg måtte ha hatt samtykke fra. Det er heller ikke et høyt antall unge som har vært inne i Ungdomsenheten i den perioden enheten har eksistert, og de har ofte vært innsatt i kortere perioder slik at det kunne vært vanskelig å få tak i eventuelle informanter. Det å være i fengsel vil for mange være stigmatiserende og vanskelig å takle. I tilfeller der ungdommen forsøker å legge oppholdet i fengsel bak seg, vil det kunne oppleves som vanskelig å skulle fortelle om hvordan soningen opplevdes. Det var med andre ord en del etiske problemstillinger som blant annet gjorde at jeg valgte å ikke intervjuer de unge innsatte. Men det er absolutt et viktig og interessant tema. Det skal også nevnes at det i de fleste intervjuene ble tatt opp mange viktige og interessante poeng knyttet til barn og straff, men som på bakgrunn av forskningsspørsmålene og plass til rådighet, dessverre ikke vil bli belyst i denne oppgaven.

1.5 Oppgavens oppbygning

Kapittel 2 tar for seg beskrivelser, erfaringer og refleksjoner knyttet til innsamlingen av data som er brukt i denne oppgaven. Deretter vil jeg i kapittel 3 fokusere på hvilke mulige reaksjoner vi står overfor når ungdom begår kriminalitet. Videre vil prøveprosjektet Ungdomsenheten bli kort presentert i kapittel 4. I slutten av det fjerde kapitlet vil ulike betegnelser informanter og politikere har brukt om enheten bli presentert, før det i kapittel 5 vil bli en diskusjon i forhold til hvilke kjennetegn mine informanter tillegger enheten. Begrunnelser for bruk av enheten vil bli drøftet i kapittel 6, også med utgangspunkt i mitt intervjumateriale. Dette vil diskuteres i forhold til absolutte og relative straffeteorier. I siste kapittel som knytter seg til eventuelle nyskapende trekk ved enheten, diskuteres

Ungdomsenheten i et større straffehistorisk perspektiv. Dette blir blant annet gjort på bakgrunn av det analyserte materialet i de foregående kapitlene og i forhold til kunnskap om tidligere tiltak rettet mot barn og unge.

GJENNOMFØRING OG ERFARING

2.1 Valg av metodisk tilnærming

Da jeg bestemte meg for å skrive om Ungdomsenheten i Bergen, ble det naturlig å velge kvalitativ metode på grunn av at prosjektet er så nytt og at det finnes svært lite skriftlig informasjon om enheten. Dersom jeg skulle få kunnskap om det, og for i det hele tatt å kunne belyse forskningsspørsmålene måtte jeg intervju sentrale personer innenfor feltet.

Begrunnelsen for å benytte kvalitativt intervju i mitt prosjekt er hovedsakelig fordi jeg mener det er en styrke å få høre begrunnelser og svar på spørsmål direkte fra de det gjelder. Videre er det kanskje mange spørsmål som jeg ønsker å finne svar på, som ikke har blitt stilt disse aktørene før, og da er eneste kilde til kunnskap å spørre dem det gjelder. Samtaler og intervju med politikere og ansatte i Ungdomsenheten vil gi betydningsfull innsikt i enhetens hverdag, og begrunnelser for bruk av den.

2.2 Mine informanter

Det man ønsker å forske på har avgjørende betydning for hvem man ønsker å intervju. Det er altså ikke vanlig å rekruttere informanter tilfeldig ved kvalitative undersøkelser, slik en ofte gjør i et kvantitativt opplegg. Hensikten med kvalitative undersøkelser er i stor grad å få mer utfyllende kunnskap om et fenomen, i stedet for å foreta statistiske generaliseringer. Rekrutteringen har derfor et klart mål når man benytter seg av et kvalitativt opplegg (Johannessen, Tuft og Kristoffersen 2005:107). Jeg har altså foretatt en strategisk utvelging, noe som betyr at jeg har bestemt meg for hvilken målgruppe forskningen skal rette seg mot for å samle nødvendig data. Det neste steget blir da å velge ut personer fra målgruppen som skal delta i undersøkelsen. Utgangspunktet for utvelging av informanter i kvalitative undersøkelser er altså ikke representativitet, men hensiktsmessighet (ibid).

På bakgrunn av mine forskningsspørsmål ønsket jeg å intervju politikere som var medlem i justiskomiteen i perioden 2005-2009. Dette fordi at spørsmålet om en alternativ straffegjennomføringsform overfor barn og unge ble debattert og vedtatt i denne perioden.

Partiene som utgjorde justiskomiteen denne perioden var Arbeiderpartiet, Sosialistisk venstreparti, Fremskrittspartiet og Høyre. Jeg har intervjuet en representant fra Arbeiderpartiet, Ingrid Heggø, en representant fra Fremskrittspartiet, Jan Arild Ellingsen, og en representant fra Høyre, Elisabeth Aspaker. Dessverre lyktes det ikke å få gjennomført intervju med en representant fra Sosialistisk Venstreparti. I tillegg til disse politikerne, har Statssekretær Terje Moland Pedersen (Arbeiderpartiet) også stilt til intervju. Til sammen har jeg intervjuet fire politikere.

For å få mer utfyllende kunnskap om selve Ungdomsenheten, og for å få vite litt om hvilke erfaringer de hadde gjort seg så langt i prosjektperioden intervjuet jeg to ledere og fem turnusansatte ved Ungdomsenheten i Bergen. Da jeg kontaktet Ungdomsenheten for eventuelle intervju gav jeg uttrykk for at det ville være ønskelig å intervju personer med ulik faglig bakgrunn. Ettersom bemanningsfordelingen ved Ungdomsenheten er omtrent 50/50 med fengselsbetjener og miljøterapeuter lot dette seg gjøre. Det ble også gjennomført et telefonintervju med en psykolog i helse Bergen, som har Ungdomsenheten som arbeidssted. Totalt ble åtte personer med direkte tilknytning til enheten, intervjuet.

På et tidlig tidspunkt intervjuet jeg to representanter fra Kriminalomsorgens sentrale forvaltning (KSF) for å få mer informasjon om prosjektet. Jeg intervjuet i tillegg barneombud Reidar Hjermann, i hovedsak for å få kunnskap om barneombudets refleksjoner rundt barn og straff, og den nye Ungdomsenheten.

For å komme i kontakt med politikerne sendte jeg en e-post til dem direkte med forespørsel om å stille til intervju. Noen av politikerne jeg kontaktet henviste meg til andre personer som de mente hadde bedre kunnskap enn dem selv om mitt tema. De fleste svarte nokså kjapt, mens det var noen jeg måtte purre på. Ap, Høyre og Frp stilte seg altså positive til intervju, og alle fant tid til det innen kort tid. Når det gjaldt SV var det en større utfordring. Etter gjentatte forsøk om forespørsel til intervju, uten tilbakemelding, tok jeg kontakt med Karin Andersen fra SV. Det var en tidligere student på masterprogrammet i kriminologi som tipset meg om Andersen. Andersen ble spurt om hun kunne tenke seg til å stille til intervju, selv om hun ikke hadde noen fortid i justiskomiteen. Jeg fikk raskt tilbakemelding fra henne om at hun skulle ta kontakt med noen som faktisk hadde vært i justiskomiteen, da hun følte mitt emne var litt utenfor hennes politiske felt. Jeg ble da kontaktet av personen jeg selv lenge hadde prøvd å få kontakt med. Det ble da sagt at han skulle ta kontakt raskt for gjennomføring av intervju.

Dette skjedde likevel ikke, og av den grunn er dessverre ikke SVs politiske ståsted og meninger omkring temaet så godt representert i oppgaven. Dette betyr at oppgaven mangler noen perspektiv som kunne vært interessante å belyse. Jeg benyttet meg av samme fremgangsmåte, e-post, i forespørselen til KSF, Statssekretær Terje M. Pedersen og barneombud Reidar Hjermand.

I e-posten til mine potensielle informanter la jeg ved et informasjonsskriv og et bekræftelsesbrev fra veileder. For de det gjaldt, informerte jeg om at jeg var interessert i å intervju akkurat dem på bakgrunn av deres tidligere rolle i justiskomiteen, de fleste jobbet nemlig i andre komiteer enn justiskomiteen da jeg gjennomførte intervjuene.

Jeg møtte en av lederne ved Ungdomsenheten i Bergen på et seminar våren 2010. Jeg fortalte om mitt prosjekt, og at jeg ønsket å intervju ansatte ved enheten. Dette ble positivt mottatt, og jeg ble bedt om å ta nærmere kontakt via e-post. Jeg la ved informasjonsskrivet og bekræftelsesbrevet, som av vedkommende ble videresendte til alle ansatte ved enheten. Jeg har vært i kontakt med begge lederne ved enheten over telefon for å avtale intervjutidspunkt. En av lederne ved Ungdomsenheten jeg var i kontakt med på telefon mente det var best at jeg ventet til i slutten av august med å komme til enheten for å intervju. Begrunnelsen var at mange av de faste ansatte hadde ferie, og at det hadde vært mange vikarer inne i sommerperioden. Dette var jeg helt enig i ettersom jeg var interessert i å snakke med de som hadde vært ansatt ved enheten lengst. Det skal også nevnes at det kun var de som jobbet ved enheten de aktuelle dagene for intervju, som ble intervjuet. Det var altså ingen av de som hadde fri som kom til enheten for å bli intervjuet. Jeg hadde ingen kontakt med de fem turnusansatte som jeg intervjuet før selve dagen for intervjuene.

Jeg fikk beskjed fra NSD³ om å informere mine informanter om at prosjektets slutt var i juni 2011. Dette informerte jeg om før intervjuene, og jeg skal også sende ut et sammendrag av prosjektet til mine informanter ved prosjektets slutt.

Som regel må man gjennom en søknadsprosess for å få tillatelse til å gjennomføre intervju i fengsel. Det var imidlertid ikke nødvendig med en slik godkjenning knyttet til intervjuene i

³ Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste.

Ungdomsenheten, ettersom enheten er lokalisert i avdeling D utenfor fengselsmuren til Bergen fengsel.

2.2.1 Anonymisering

Som forsker var jeg opptatt av at intervjupersonene forstod at de hadde rett på anonymitet dersom de ønsket det. Jeg tenker at dette kan være viktig i forhold til om personene på et eller annet tidspunkt under intervjuet føler at deres personlige forestillinger og meninger kommer i konflikt med det arbeidet han eller hun gjør. Sannsynligvis er det også lettere å få en person til å fortelle mer dersom man er sikret anonymitet, og ingen kan «ta deg» på det du har sagt.

Ettersom Ungdomsenheten ikke er en stor arbeidsplass, rundt 18 turnusansatte, kan det sikkert være mulig at eventuelle lesere med tilhøring til enheten, hovedsakelig kolleger, vil kunne identifisere intervjupersonene. Dessuten vet de som var på jobb de to dagene ved enheten hvem som ble intervjuet. Navn og kjønn blir uansett ikke aktuelt å nevne, da dette ikke er relevant for mine forskningsspørsmål, men i noen tilfeller vil det kanskje være interessant å sammenligne forståelser og meninger med utgangspunkt i informantenes faglige bakgrunn.

Flere av intervjupersonene ved enheten henviste med eksempler til tidligere innsatte gjennom intervjuene. Det var ikke mulig for meg å gjenkjenne personene som ble omtalt. Eksemplene fremstår som viktig informasjon ettersom det belyser mye av arbeidet til de ansatte, og hvordan de opplever arbeidet. Når det gjelder politikere er de i sin rolle som politiker utelukket fra krav om konfidensialitet⁴ og dermed anonymisering. De er vant til å være i medias søkelys og har gjennom sin posisjon en rolle hvor de ofte blir gjengitt med navn.

2.3 Teknisk og praktisk gjennomføring av intervjuene

Totalt utførte jeg 14 intervjuer våren og høsten 2010. Lengden på intervjuene av politikerne varierte mellom 30-45 minutter, mens intervjuene med informantene ved Ungdomsenheten varierte fra 30-70 minutter.

Intervjuene med politikerne fant sted på Stortinget. Intervjuet med Statssekretær Pedersen og ansatte i KSF fant sted i lokalene til Justisdepartementet. De ansatte i Ungdomsenheten ble

⁴ «De som gjøres til gjenstand for forskning, har krav på at all informasjon de gir om personlige forhold, bli behandlet konfidensielt. Forskeren må hindre bruk og formidling av informasjon som kan skade enkeltpersonene det forskes på» (Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi: krav om konfidensialitet 2009).

intervjuet på deres arbeidssted som er administrativt underlagt Bjørgvin fengsel i Bergen, men som er lokalisert i Bergen fengsel. Når det gjelder telefonintervjuet ble det gjennomført ved at jeg tok kontakt med psykologen etter tips fra ansatte i Ungdomsenheten. En av lederne ved enheten informerte psykologen om at jeg kom til å ta kontakt. Intervjuet med Reidar Hjermann ble gjennomført i Barneombudets lokaler her i Oslo.

Utgangspunktet for intervjuene var i hovedsak to ulike intervjuguider. En for politikerne og en for de ansatte i Ungdomsenheten. Når det gjelder ledere og ansatte ved Ungdomsenheten var intervjuguidene nokså like, med noen få unntak.⁵ Etersom lederne ikke hadde like mye kontakt med de unge innsatte som miljøterapeutene og fengselsbetjentene hadde var det noen spørsmål som ikke passet for dem. Når det gjelder samtalen med KSF vil jeg kanskje heller beskrive dette som et informasjonsmøte, der jeg fikk litt mer kunnskap om enheten. Jeg hadde likevel forberedt meg med en intervjuguide, som var nokså lik den jeg brukte overfor politikerne.

«Gjør det som er best for deg», var svaret hos flere av intervjupersonene da jeg spurte om det var greit for dem at jeg benyttet meg av lydopptaker under intervjuene. Siden ingen motsatte seg bruken av denne, har jeg brukt lydopptaker i alle intervjuene, med unntak av telefonintervjuet. Å bruke lydopptaker gjorde at jeg som intervjuer kunne konsentrere meg om å lytte til det som ble sagt, i stede for å stresse med å skrive ned det som ble sagt. Lydopptakeren har også vært et viktig hjelpemiddel i etterkant av intervjuene. Hovedsakelig ved at det lettet arbeidet med å transkribere. Det som imidlertid er litt frustrerende nå i ettertid er at jeg ofte skrudde av lydopptakeren med en gang intervjupersonen hadde besvart siste spørsmål. I flere tilfeller fikk jeg interessante samtaler med intervjupersonene etter at intervjuet var avsluttet. Det kan tenkes at noen ble påvirket av at samtalen ble tatt opp på bånd, og at de følte at det først var etter at den ble slått av at de kunne snakke fritt. Jeg synes imidlertid ikke at det var passende å slå på lydopptakeren igjen, og var redd for at dette kunne påvirke diskusjonen, så det ble til at jeg noterte med penn det jeg husket.

⁵ Se vedlegg 4.

2.3.1 Intervjusituasjonen

Under intervjuene brukte jeg en delvis strukturert intervjuguide. Denne var delt inn i ulike temaer jeg anså som viktige å belyse. Vider inneholdt hvert tema flere spørsmål. Under intervjuene forsøkte jeg å holde meg til en viss struktur i forhold til intervjuguiden, men denne varierte i grad i de ulike intervjuene. Noen tema kom eksempelvis tidligere opp enn jeg trodde på forhånd, og i flere tilfeller dukket det også opp helt nye tema. Noen av intervjuene opplevdes ustrukturerte, som karakteriseres av mer uformalitet og åpne spørsmål enn det strukturerte, mens andre intervju igjen virket delvis strukturerte (Kvale 2005). Jeg forsøkte å stille åpne spørsmål, slik at jeg i minst mulig grad påvirket intervjupersonene. Likevel tror jeg at noen av spørsmålene kunne vært mer åpne, og at jeg noen ganger raskt presenterte eksempler dersom de ikke svarte med en gang, noe som kan ha gjort at jeg til en viss grad påvirket svarene.

Det er ikke helt uvanlig at man blir litt mer komfortabel og trygg i intervjusituasjonen jo flere intervju man gjennomfører. Jeg opplevde det i alle fall slik, noe som gjorde det enklere for meg å løsrive meg fra nettopp intervjuguiden. Jeg var nok mer knyttet til intervjuguiden i de første intervjuene. Dette var noe jeg ble oppmerksom på i etterkant av intervjuene, fordi det dukket opp flere tilleggsspørsmål som jeg gjerne kunne tenkt meg å stille. Dette ble imidlertid enklere etter hvert, og det ble nokså vanlig at jeg stilte oppfølgingsspørsmål, spesielt der informantene snakket om andre tema enn de jeg i utgangspunktet ville ta opp.

Samtlige intervjuer med politikerne foregikk som nevnt på Stortinget. To av dem ble gjennomført i kantina, mens et foregikk på intervjupersonens kontor. I kantina var det en del støy som påvirket lydopptakeren, og som gjorde transkriberingen litt mer krevende.

Siden mine intervjupersoner i stor grad var politikere og andre med mye erfaring i kriminalomsorgen, var jeg noe nervøs i forkant av intervjuene, da jeg fryktet at det ville være et for stort gap mellom oss. Det var kun i starten av et intervju at jeg følte en slik avstand. Jeg opplevde videre at intervjusituasjonen med to av politikerne bar noe preg av hastverk. Ikke på den måten at det virket som om de ville bli ferdig med intervjuene, men stortingsrepresentanter er som kjent nokså travle, med et fullpakket tidsskjema. Dette ble det gitt uttrykk for før intervjuene, og på bakgrunn av dette følte jeg at jeg nærmest måtte «rushe» gjennom intervjuguiden. Det tredje intervjuet var derimot helt annerledes. Vedkommende hadde satt av en time til disposisjon, noe som gjorde intervjusituasjonen roligere.

Når det gjelder intervjuene av personer ansatt i Ungdomsenheten, fant to av intervjuene sted i «brakkas⁶» der blant annet lederen for Ungdomsenheten hadde sitt kontor. «Brakka» ligger nedenfor huset der de unge innsatte er, utenfor fengselsmuren. Det var noe ekko i rommet her, samt at det var til tider noe arbeid utenfor som virket litt forstyrrende på intervjuet, og også lydopptaket. Likevel var dette bare i korte perioder, og det var ikke verre enn at jeg måtte være ekstra oppmerksom under transkriberingen.

Jeg intervjuet også fem turnusansatte ved enheten. Dette foregikk i selve Ungdomsenheten, på et lite kontor i andre etasje. Dette huset er veldig lytt, og jeg kan ikke utelukke at noen kan ha hørt bruddstykker av intervjuet. Likevel var det sjeldent noen som oppholdt seg i andre etasje før middag. Grunnen til at jeg valgte å intervju de ansatte i dette lokalet var fordi samtlige av intervjupersonene var på jobb mens de ble intervjuet, og dersom det skulle skje noe som tilsa at de trengtes var det bare å avbryte intervjuet.

Det var to ansvarlige for Ungdomsenheten hos KSF. Begge disse var med på intervjuet/samtalen med meg. Dette ble en veldig ryddig og opplysende samtale, der jeg fikk mye nyttig informasjon.

Alle intervjuene har altså foregått på informantens arbeidssted, foruten om telefonintervjuet. En mulig ulempe med det, og som jeg også fikk erfare er at man er mye mer utsatt for avbrytelser fra mennesker, telefoner eller at noen kan overhøre intervjuet (Johannessen m.fl 2005:142). Likevel ville det være vanskelig å få til intervjuene andre steder enn på deres arbeidsplass ettersom at politikerne gav uttrykk for at de hadde begrenset med tid til rådighet, og at jeg intervjuet de ansatte i Ungdomsenheten i deres arbeidstid.

Intervjuene med politikerne var annerledes enn intervjuene med de ansatte i Ungdomsenheten på den måten at politikere i mye større grad er vant med å være i medias søkelys, samtidig som de i større grad synes som de snakker på vegne av det partiet de representerer. De ansatte ved enheten har annen erfaringsbakgrunn enn politikerne, og fremsto med mer individuelle meninger og refleksjoner omkring Ungdomsenheten som tema, og bruk av straff overfor barn og unge under 18 år enn politikerne.

⁶ Informantene ved enheten omtalte det som «brakkas».

Det er ingen selvfølge at personer ønsker å bruke tiden sin på stille til intervju og være med i et forskningsprosjekt. Av den grunn var jeg i overkant takknemmelig overfor at folk faktisk tok seg tid til meg. Informantene kan påføres små og store belastninger ved å takke ja til å bli intervjuet. Eksempelvis det å stille sin tid til disposisjon. Det er kanskje også et problem for noen at de frykter de ikke får sagt det de vil, eller sier noe de helst ikke burde sagt (Alver og Øyen 1997:108). Samtidig tror jeg at det faktum at intervjuene ble gjennomført i arbeidstiden til alle, med unntak av telefonintervjuet, gjør at ikke belastningen ble så stor som den ville vært dersom det ble gjort på fritiden. Likevel, min takknemmelighet og ydmykhet overfor informantene kan muligens ha gjort meg litt passiv og av og til opplevde jeg at jeg nærmest glemte å lytte, eller bare sa meg enig fordi jeg var så glad for at de ville ofre tiden på intervju med meg. Utgangspunktet for dette er nok at jeg var redd for at de skulle bli skuffet eller føle seg ubekvem. Jeg var mye mer opptatt av hvordan informantene opplevde intervjusituasjonen enn hvordan jeg selv gjorde det.

2.3.2 Hvem er jeg?

I forkant av intervjuene tenkte jeg veldig mye på hvordan jeg som intervjuer ville oppfattes av informantene. Jeg ville fremstå som seriøs og voksen. Jeg var redd for hvordan mine 157 cm over bakken og min brede Lofot-dialekt med begrenset akademisk vokabular skulle bli oppfattet av spesielt politikere. Ens egen usikkerhet og manglende intervjutrening kan virke negativt på informantene. Dette kan igjen påvirke svarene forskeren får (Hellevik i Johannessen m.fl 2005: 142). Under intervjusituasjonen var likevel ikke dette noe jeg tenkte over.

Et annet moment som jeg funderte mye over, var knyttet til mine informaners forståelse av *kriminologi*. Kriminologer synes ikke alltid å ha blitt like godt mottatt i alle fagmiljøer, og jeg var derfor litt skeptisk til hvordan mine informanter skulle reagere på denne bakgrunnen. At min fagbakgrunn kan ha påvirket svarene til mine informanter er mulig, men det ble sjeldent snakk om min utdanning.

2.4 Bearbeiding av intervjumaterialet

Jeg bearbeidet intervjuene rett etter hvert intervju hadde funnet sted, med unntak av intervjuene i Bergen. Jeg var også opptatt av å skrive et refleksjonsnotat etter hvert intervju,

der jeg fikk skrevet ned ting som jeg spesielt bet meg merke i. Dette resulterte i mange sider med råmateriale som skulle struktureres og analyseres.

Utfordringen i kvalitative forskningsopplegg er å få noe fornuftig ut av en stor mengde ustrukturerte data, redusere informasjonsmengden så den blir håndterlig å jobbe med, identifisere mønstre og lage et rammeverk for å formidle innholdet (Johannessen m.fl, 2005:157).

Karakteristisk for kvalitative studier er at de ulike trinnene i forskningsprosessen ikke er lineære og heller ikke avgrenset fra hverandre. Som forsker er man innom de ulike trinnene på veien mot målet flere ganger. Analyseprosessen for min del har vart gjennom hele arbeidet, og stadig dukket det opp nye mønstre og tendenser, på denne måten utviklet jeg min forståelse for temaet gradvis (Thagaard 2003). Analysen har i så måte ikke vært en separat del av arbeidet med oppgaven. Jeg begynte analysen omtrent under første intervju, og den har dermed vært en del av prosessen fra start til slutt.

Oppgaven har et fenomenologisk utgangspunkt. Dette betyr nærmere bestemt at jeg utforsker og beskriver mennesker og deres erfaringer med og forståelse av et fenomen (Johannessen, m.fl 2005) i denne sammenheng dreier det seg om å utdype og beskrive ansatte ved enheten og politikeres forståelse av Ungdomsenheten.

I analysedelen benytter jeg meg av en temabasert tilnærming. Det vil si at jeg går i dybden på enkelte temaer. Det problematiske med denne tilnærmingen er som Thagaard (2003) skriver at forskeren kan få en utfordring i å ivareta et helhetlig perspektiv. Som forsker er det derfor av stor viktighet å passe på at uttalelser og sitater ikke brukes i andre sammenhenger enn den de opprinnelig fremkom i (ibid).

2.4.1 Om å være tro mot materialet

Den største delen av intervjumaterialet kommer fra informantene ved Ungdomsenheten i Bergen. Dette er svært verdifull kunnskap, og sitater blir hyppig brukt i enkelte kapitler.

Det er ikke helt ukomplisert å benytte sitater i så stor grad som jeg har gjort. For det første er utvelgelsen av sitater og tolkningen basert på egne vurderinger. Jeg kan derfor ikke gi noen garanti for at alle mine tolkninger er identiske med informantenes meninger. Det å skulle tolke en informants uttalelse riktig henger i stor grad sammen med ens egen forståelse av feltet. Likevel, det er i stor grad informantenes synspunkt jeg vil ha frem, og den respekten jeg

har for dem gjør at jeg har forsøkt å fokusere på det jeg tror informantene vil formidle, samtidig som dette blir knyttet opp mot tidligere forskning og aktuell teori på feltet. Jeg fikk også erfare at forforståelsen er noe som kan endre seg i løpet av forsknings- og bearbeidingsprosessen.

2.5 Forforståelse og sosiale briller som endrer seg

Da jeg først fikk høre om prøveprosjektet Ungdomsenheten ble jeg som mange andre med kriminologisk bakgrunn både skeptisk og skuffet. Hadde vi ikke før prøvd å fengsle barn med katastrofale utfall? Vil vi ha noe som ligner på Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet igjen, slik det var på 1960- og 1970- tallet? Da politikerne hevdet at dette skulle være noe nytt, og ikke noe fengselsaktig ristet jeg på hodet. Men hvordan kan jeg være så sikker på at dette ikke kan være et tiltak som kan være til hjelp for noen ungdommer? Fordi historien om Arbeidsskolen og Ungdomsfengslets utfall tilsier det? Kanskje representerer Ungdomsenheten noen nye perspektiver?

Det at folk har ulike meninger om barn i fengsel er det flere årsaker til. Man har ulikt vitenskapssyn og ulike sosiale briller å se og forstå verden med. Etter å ha studert ungdomssosiologi i tre år og deretter kriminologi er det mange kritiske spørsmål som dukker opp når en ser på behandlingen av barn og unge i et straffeperspektiv. Denne forståelsen har vært en utfordring i arbeidet med intervjuguiden og under intervjuene. Hvordan skulle jeg skrive en oppgave uten at denne forståelsen gjennomsyret hele teksten? Hvordan skulle jeg klare å være en lytter i intervjusituasjonen når temaet er noe jeg så gjerne diskuterer? Kanskje kan man si at jeg spesielt ved intervjuene av de ansatte ved enheten i Bergen kom til et slags vendepunkt. Mange av de forestillingene jeg hadde før møtet med Ungdomsenheten ble avkrefte. Nå skulle jeg forstå den fra en litt annen synsvinkel. Mange nye argumenter og forståelser ble presentert, og for ei som liker å se en sak fra ulike sider var dette «mat for mons», veldig inspirerende med andre ord. Dette førte blant annet til endringer i forskningsspørsmålene og til utvidelse av perspektiver.

2.6 Ethiske vurderinger

Selv om mitt prosjekt ikke inneholder alt for mange etiske utfordringer og spørsmål slik det fremstår nå, var etikk en av grunnene til at jeg endret noe retning på prosjektet. I utgangspunktet hadde jeg et ønske om å intervju de dette faktisk dreier seg om, nemlig de unge innsatte.

Etikk er samtidig som det kan virke generelt, også veldig individuelt. Mens det for andre kanskje ikke hadde vært spesielt problematisk å intervju de unge innsatte, var det for meg ikke riktig å intervju unge mennesker under 18 år som satt i fengsel. Det er mest sannsynlig en utfordring for eldre innsatte å skulle bli intervjuet om sin nåværende livssituasjon, og da tenker jeg at det i alle fall kan være problematisk å intervju de unge innsatte. Man vet at denne gruppen er sårbar, og det kan være en belastning både for de unge selv og deres familier, som jeg måtte hatt samtykke fra, ettersom de ikke var myndige enda. Samtidig kan det tenkes at det etiske aspektet ved å intervju de unge innsatte forsterkes ved at det også er andre utfordringer, både praktiske og tidsmessige knyttet til å skulle intervju denne gruppen unge innsatte. På den annen side har man som forsker et ansvar for å bringe fram kunnskap om svakstilte eller marginale grupper i samfunnet, eksempelvis unge lovbrøyttere (Alver og Øyen 1997:60). I et slikt tilfelle vil kanskje utgangspunktet kunne være reform eller forbedring av Ungdomsenheten. Med tanke på at dette prosjektet er såpass nytt, og i utvikling, ville det likevel være vanskelig å komme med noen slutninger.

Ettersom jeg har benyttet meg av kvalitativt intervju har jeg tatt en del nødvendige forhåndsregler, også når det kommer til forskningsetikk. Eksempelvis er kravet om å informere de som utforskes sentral. Informasjonen går blant annet ut på at de det gjelder skal få en forståelse av forskningsfeltet og følgene av å delta i prosjektet, samt hensikten med forskningen (Krav om informert og fritt samtykke 2009). Dette skal være en garanti for at intervjuobjektens utsagn i denne sammenhengen ikke blir brukt til andre formål. Når man ønsker å sette i gang et prosjekt som inkluderer personer, skal det kun settes i gang dersom man har deltakernes informerte og frie samtykke. Kort sagt regnes det som god moral at ingen skal forskes på uten å være orientert om at de forskes på og hva forskningen innebærer. Dette betyr med andre ord at informantene skal ha informasjon som kan danne relevant grunnlag for å gi samtykke eller la være (Alver og Øyen 1997).

2.7 Andre informasjonskilder

Som nevnt er Ungdomsenheten et prøveprosjekt i en tidlig fase. Dette betyr at det finnes begrenset skriftlig materiale om enheten. Enkelte offentlige dokumenter omtaler Ungdomsenheten og forsøker å gi en beskrivelse av hvordan det var ønskelig at den ble utformet. Disse dokumentene er skrevet før prøveprosjektperioden ble igangsatt.

Hovedsakelig har *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrutarar*, (St.meld. 20 2005-2006) Taraldrudutvalgets utredning om *Barn og straff* (NOU 2008:15) og *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (St.meld. 37 2007-2008) vært viktige i arbeidet med denne oppgaven, i tillegg til ulike møtereferater fra Stortinget som tar for seg temaet om barn og straff, da særlig fengselsstraff.

I tillegg til informasjonen og kunnskapen jeg har fått gjennom intervjuene og det overnevnte, har jeg også vært på ulike konferanser og seminarer som omhandler tema. Norsk forening for Kriminal reforms (KROM) Kriminalpolitiske konferanse på Spåtind våren 2009 hadde de nye ungdomsenhetene som et av temaene. Videre har jeg vært på Advokatforeningens rettssikkerhetskonferanse i mai 2010 som omhandlet barn og rettssikkerhet, der fengsel var et av underpunktene. «Barn som begår alvorlig kriminalitet» var tema på et dagsseminar i regi av justisdepartementet i juni 2010 som jeg også deltok på.

De aller fleste intervjuene ble gjennomført etter at jeg hadde vært på de ulike seminarene og konferansene. Dette var veldig gunstig for meg fordi jeg fikk mye «gratis» informasjon. Jeg trengte dermed ikke å bruke tid på det i intervjuene. I tillegg dukket det opp nye spørsmål jeg ønsket svar på.

3

LOVER, REGLER OG OMFANG AV FENGSELSSTRAFF

Med dette kapitlet ønsker jeg å gi en pekepinn på hvordan vi i dag tradisjonelt reagerer overfor unge lovbytere. I denne oppgaven er det primært norske forhold omkring unge lovbytere som vil bli belyst. Jeg synes likevel det er viktig å poengtere at det eksisterer nokså ulike oppfattelser om hvordan man bør reagere overfor unge lovbytere, både globalt og nasjonalt. Riktig nok er det store forskjeller knyttet til hvordan man skal reagere på lovbrudd generelt sett, uavhengig av alder. Det vekker likevel spesielt stor interesse når man hører om ekstreme tilfeller som et i USA, der en ung jente fikk fengsel som reaksjon for å ha dyttet en skolevakt⁷, mens man i Norge uttrykker tilbakeholdenhet med å i det hele tatt bruke fengsel overfor barn og unge (Barn og straff 2008). Til tross for at fengsel ikke er det mest fremtredende i det norske samfunnets møte med unge lovbytere, er det nettopp fengselsreaksjonen ubetinget fengsel som jeg legger til grunn i denne oppgaven. For fengsel blir brukt, også for 15, 16 og 17 åringer.

Den kriminelle lavalder gir en klar grense på når samfunnet synes det burde være mulig å reagere strafferettslig overfor personer. Denne grensen sier noe om myndighetenes oppfattelse av når mennesker flest er i stand til å forstå hva de har gjort, og dermed ta konsekvensene av deres handlinger, noe som også kan innebære fengsling. For å bruke USA som eksempel igjen, har bare 13 av de amerikanske delstatene satt en fast kriminell lavalder. Lavalderen varierer i disse statene mellom 6 og 12 år. De fleste praktiserer prinsippet om at barn mellom 7 og 14 år kan holdes ansvarlige for handlinger, men ikke ta det fulle ansvaret for dem.

⁷ Som fjortenåring dyttet Shaquanda Cotton en av vaktene på skolen, fordi han ikke ville slippe henne inn en dag hun kom tidlig på skolen. For dette ble hun dømt til fengsel på ubestemt tid. Vekten fikk ingen skader, men Shaquanda selv fikk hjernerystelse og kutt på hånden. Saken skapte opprør, og Shaquanda ble satt fri etter massivt press, etter å ha sittet li overkant av et år i ungdomsfengsel. (Magasinet, Dagbladet, 04.02.2008).

Lavalderen og innstillingen til fengselsstraff varierer ikke bare geografisk, men den kan også være forskjellig over tid. I 1987 ble den endret fra 14 til 15 år i Norge⁸, men dette trådte ikke i kraft før 1.1.1990 (Falck 1994). Forslaget om å heve den kriminelle lavalderen kom opp allerede i 1976, og ble mye diskutert i slutten av 1970-årene. Det ble også på denne tiden lagt vekt på at man skulle fremme andre løsninger på ungdomskriminalitet enn fengsel (Hammerlin 2008).

I fjor gikk det motsatt vei i nabolandet Danmark, da den kriminelle lavalder ble endret fra 15 til 14 år.⁹ I Norge har blant annet FrPs Per Sandberg tatt til orde for en senking av den kriminelle lavalder til 13 eller 14 år (NRK 12.01.2010), og får støtte av Fremskrittspartiets ungdom (Tvedt 2010).

Det vil være forskjell på hvordan myndigheter i USA reagerer på ungdomskriminalitet der den kriminelle lavalder i praksis varierer fra ca 7-14 år, i forhold til hvordan vi møter unge norske lovbrøyttere der den kriminelle lavalder på 15 år. Denne forskjellen gjenspeiler på mange måter samfunnets syn på ungdommen, som igjen vil være avgjørende for hvilken reaksjon man møter dem med. Hvordan vi møter unge lovbrøyttere vil altså ligge som grunnlag i de kommende kapitlene.

3.1 Reaksjoner på barne- og ungdomskriminalitet i Norge

Hvilke føringer legger lover og regler når det kommer til bruk av fengsel overfor unge lovbrøyttere? Og kanskje viktigere, hvordan synes praksisen å være?

3.1.1 Straffeloven

I følge *Om Lov om straff* (2003-2004), så har ikke straffeloven i dag noen generell bestemmelse om at man bare i begrenset utstrekning kan gjøre bruk av fengselsstraff overfor unge lovbrøyttere, annet enn når det omhandler lengden på fengselsstraffen. §55 i straffeloven

⁸ Ved lov 12. juni 1987 nr 51 ble den kriminelle lavalder hevet fra 14 til 15 år. Dette er i dag nedfelt i straffeloven § 46: «Ingen kan straffes for handling foretatt før det fylte 15 år».

⁹ Ved en avstemning i Folketinget i Danmark i 2010 ble den kriminelle lavalder nedsatt til 14 år med ikrafttredelse fra 01.07.2010 (Kriminel lavalder).

fastsetter at fengselsstraff på 21 år ikke kan anvendes når gjerningspersonen på gjerningstidspunktet var under 18 år. Likevel er det i praksis vanlig at lav alder ofte tillegges vekt i formildende retning, både av påtalemyndighet og domstol. Politiske uttalelser, *Barn og straff* 2008, *Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbyrtarar* (2005-2006) og *Om lov om straff* (2003-2004) uttrykker at det skal bli, og blir lagt stor vekt på å finne andre reaksjoner enn fengsel overfor unge, og spesielt blir samfunnsstraff og overføring til konfliktråd ansett som gode alternativ. I praksis har vi likevel med Ungdomsenheten opprettet et tiltak i den tunge enden av straffeapparatet, som kjennetegnes av innesperring (Cohen 1994).

3.1.2 Barnekonvensjonen

Barnekonvensjonen er en internasjonal avtale som gjennom 54 artikler beskriver rettighetene alle barn under 18 år har. Barnekonvensjonen legger også noen viktige føringer i tilknytning til straff og frarøving av friheten overfor unge mennesker. Norge valgte i 2003 å inkorporere barnekonvensjonen og dermed gjøre den til norsk lov. Stortinget vedtok samtidig å gi barnkonvensjonen forrang hvis det skulle oppstå motstrid mellom norsk lovgivning og konvensjonsbestemmelsene, noe som var et viktig politisk steg i retning av å sikre reell oppfyllelse av alle barns rettigheter (Barn og straff 2008). I følge barnekonvensjonens artikkel 37 c)¹⁰ skal barn som frarøves friheten holdes atskilt fra voksne, med mindre det motsatte anses å være til det beste for barnet. I forbindelse med dette har Norge, og herunder kriminalomsorgen, fått en formaning om at vi ikke følger opp barnekonvensjonen på dette punktet. Praksisen har i lengre tid vært at unge og eldre lovbyrtare har måttet omgås. Prosjektet Ungdomsenheten kan på bakgrunn av dette til en viss grad forstås som et svar på denne kritikken, informerte en representant fra KSF i mitt intervju.

Barnekonvensjonens artikkel 3 «Barnets beste» punkt 1 uttrykker at «ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn». Barnekonvensjonen oppstiller dermed ikke et forbud mot det å

¹⁰ jf art.37 c) Ethvert barn som er berøvet friheten, skal behandles med menneskelighet og med respekt for menneskets iboende verdighet og på en måte som tar hensyn til barnets behov i forhold til dets alder. Særlig skal ethvert barn som er berøvet sin frihet, holdes atskilt fra voksne, med mindre det motsatte anses å være det beste for barnet, og det skal ha rett til å opprettholde forbindelsen med sin familie gjennom brevveksling og besøk, unntatt under særlige omstendigheter.

fengsle barn og unge under 18 år. I artikkel 37 «Tortur/dødsstraff» bokstav b) blir det uttrykt at partene skal sikre at «intet barn ulovlig eller vilkårlig berøves sin frihet. Pågripelse, frihetsberøvelse eller fengsling av et barn skal skje på lovlig måte og skal bare benyttes som en siste utvei og for et kortest mulig tidsrom.» Dette poenget blir også lagt til grunn i *Barn og straff* (2008). Her oppmuntres det til at fengsling av barn og unge må bero på en avveining mellom de hensyn som tilsier bruk av fengsel og hensynet til barnets beste. Selv om barnekonvensjonen ikke forbyr fengsling av barn og unge under 18 år, kan konvensjonen være et viktig verktøy når det kommer til myndighetenes møte med unge lovbrøyttere.

Sannsynligvis er det sjeldent at man kommer fram til at det er til et barns beste å bli fengslet. I de tilfeller barn får ubetinget fengsel som reaksjon kan det bety at det ikke nødvendigvis er barns beste som ligger til grunn, men at det er siste utvei. Eventuelt at barnet er til store fare for samfunnet om man unnlater fengsling (Barn og Straff 2008:138). Det er likevel nærliggende å tro at vurderingen av barns beste veier tungt.

3.1.3 Straffegjennomføringsloven

Når det gjelder straffegjennomføringsloven eksisterer det ingen særregler for innsatte under 18 år. Denne loven åpner imidlertid på mange områder til bruk av skjønn, slik at det skal være mulighet for særbehandling av unge innsatte innenfor de rammene som straffegjennomføringsloven gir. I tilknytning til denne loven er det også gitt omfattende retningslinjer. Her er det spesielt framhevet at når det gjelder innsettelse av barn, og da særlig varetektsinnsatte, skal de etter hovedregelen plasseres i nærheten av hjemmet. Ved fengsling av unge domfelte blir det også vektlagt å avgrense skadevirkningene av oppholdet (Retningslinjer til «lov om gjennomføring av straff» og til forskrift til loven 2002).

Rehabiliteringshensynet når det gjelder denne gruppa skal være sterkt gjeldende. Det blir gitt uttrykk for at unge innsatte bør få en yrkesrettet opplæring eller bli motivert til å ta del i opplæringstilbudet i fengselet dersom de har mangelfull utdanning (ibid). Aktivitetstilbud og fritidstilbud vil kunne variere fra fengsel til fengsel, og man har ikke like tilpassete opplegg for unge lovbrøyttere i alle fengsel. Informanter fra Ungdomsenheten viste til at det har hendt at unge i Ungdomsenheten har deltatt på undervisning sammen med eldre innsatte, fordi det var det de kunne tilby på et tidspunkt. Mathiesen (2007) viser også hvordan skoletilbudet i norske

fengsler har vært av varierende art og med store mangler opp gjennom tiden, og at heller ikke alle innsatte blir tilbudt utdanning.

3.2 Det tosporete system

Selv om man er over den kriminelle lavalder på 15 år, og har begått en straffbar handling, er det altså ikke alltid at man får en reaksjon fra straffesystemets side. Sjansene for å få en reaksjon som ubetinget fengselsstraff er liten. I Norge har vi et tosporet system når det kommer til håndtering av unge lovbrøyttere. Dette betyr at unge over den kriminelle lavalder, og under 18 år kan bli møtt enten med en straffesak, eller med tiltak etter barnevernloven. Dette kan imidlertid også bety at en og samme ungdom i noen tilfeller kan få to reaksjoner, ved at de plasseres på institusjon etter barnevernsloven § 4-24 «Plassering og tilbakehold i institusjon uten eget samtykke», i tillegg kan de også straffeforfølges i domstolene for *de samme handlingene* som dannet grunnlaget for institusjonsplassering. Rekkefølgen kan også være motsatt, der fengsel kan bli etterfulgt av institusjonsplassering (Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrøyttere 2005-2006). Å ha et tosporet system kan tenkes å oppleves som en dobbeltstraff for de unge det gjelder, til tross for at tiltak under barnvernet ikke skal anses som straff av myndighetene. I følge Justis- og politidepartementet var det ønskelig å diskutere en mer gjennomgripende reform av dette tosporete systemet og å gå i retning av et mer et ensporet system (Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrøyttere 2005-2006). Argumentasjonen går i retning av at et ensporet system etter all sannsynlighet vil sikre best mulig oppfølging, hindre gjentakelse og gi samfunnet den nødvendige tryggheten. Det er også et annet viktig argument for å avvikle et tosporet system, nemlig det å bidra til å klargjøre forholdet til forbudet mot gjentakende forfølgning som er fastsatt i den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) (Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrøytarar 2005-2006:7).

Et eksempel som illustrerer dette ble belyst i *Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrøytarar* (2005-2006). Det vises til at Høyesterett i noen avgjørelser har tatt stilling til forholdet mellom det norske systemet og forbudet mot gjentatt straffeforfølgning nedfelt i tilleggsprotokoll nr. 7 art. 4 i Den europeiske menneskerettskonvensjonen. Protokollen slår nærmere bestemt fast at en straffesak skal avvises fra domstolene dersom det allerede foreligger en avgjørelse som tar stilling til personens straffeskyld. Utfordringen knyttet til dette, og som muligens kan være med på å forklare denne dobbeltheten vi i noen tilfeller

opererer med i Norge, er at begrepet «straff» blir tolket i en videre forstand i EMK enn hva norsk rett tillegger begrepet. Den første avgjørelsen er i følge norsk rett ikke nødvendigvis truffet ut i fra strafferettslige former. Som *Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrøytarar* viser til, ble en 15 år gammel gutt tvangsplassert etter barnevernloven § 4-24 etter mistanke om ran. Senere ble gutten tiltalt for blant annet dette ranet. Høyesterett kom i dette tilfellet fram til at tvangsplasseringen måtte sees på som straff i EMKs forstand, som igjen betyr at det ikke skulle være rom for straffeforfølgning. Likevel ble grunnlaget for en ny sak lagt når spørsmålet om forbudet mot dobbeltforfølgelse ikke kunne brukes ettersom sakene ikke dreide seg om «samme forhold». Det kan altså tenkes at institusjonsoppholdet ble idømt på bakgrunn av andre forhold enn alvorlig kriminalitet, som for eksempel «alvorlige atferdsvansker» eller «vedvarende misbruk av rusmidler».¹¹ I avgjørelsen om et tvangsvedtak er å anse som straff eller ikke, ser det ikke ut til at ungdommens faktiske opplevelse av tvangsplasseringen blir tatt med i betraktningen.

En annen innvending mot det tosporete system kommer frem i Kerstin Svenssons bok *Straff eller behandling* (1998). Hennes arbeid har sitt utgangspunkt i svenske forhold, men jeg anser det som nyttig i forhold til diskusjoner om temaet i denne oppgaven. Svensson skriver om hvordan unge mellom 15 og 18 år har vært på tiltak under barnevernstjenesten uavhengig om de har gjort lovbrudd eller ikke. Unge lovbrøyttere og unge som ikke har begått lovbrudd har derfor i flere tilfeller befunnet seg på samme institusjoner. Disse institusjonene har hatt oppfostring eller behandling som ideologisk motivering. Hvordan vil unge ved en barnevernsinstitusjon, som ikke har begått lovbrudd oppleve det dersom lovbrøyttere ble plassert i samme institusjon? For noen vil det kunne virke uforståelig, og kanskje stigmatiserende. Alternativet ville da eventuelt være å opprette egne institusjoner for unge lovbrøyttere i barnevernet. Dette ville etter all sannsynlighet også bydd på utfordringer, blant annet fordi det kan være stor variasjon i hvilke lovbrudd unge i slike institusjoner har begått.

¹¹ Grunnvilkåret for plassering etter § 4-24 er at barnet har vist «alvorlige atferdsvansker». I tillegg må ett av tre alternative vilkår i bestemmelsens første ledd strekpunkt 1-3 være oppfylt. At barnet har vist alvorlige atferdsvansker ved 1) «alvorlig eller gjentatt kriminalitet», 2) «vedvarende misbruk av rusmidler», og 3) «på annen måte».

3.2.1 Lovbryter og barnevernsbarn

For å vise til noen av utfordringene som kan være knyttet til ungdom under 18 år som begår alvorlig kriminalitet, og for å vise litt mer av det tosporete systemet, ønsker jeg å vise til det som av media har blitt omtalt som «barnevernsbanden». I store deler av 2010 utgjorde dette nyhetsoppslag i både aviser og på tv. Nærmere bestemt dreide dette seg om en gruppe barn ved ulike barnevernsinstitusjoner på Sørlandet som ble knyttet til en rekke alvorlige lovbrudd, deriblant bussran, bankran, og biltyveri. Denne gruppen består av en kjerne på omtrent 13 gutter i alderen 15 til 17 år, og noen eldre. Politiet har blant annet opplyst om at disse guttene til sammen er anmeldt for 638 lovbrudd, som inkluderer væpnede ran, grove innbrudd og trusler (NRK 08.09.2010).

Det er flere spørsmål som reiser seg i forhold til disse sakene, men som også er relevant i diskusjonen om unge lovbrytere generelt. Det som blant annet er interessant i denne sammenhengen er alvorligheten i handlingene. Hva gjør man med ungdom som gjentatte ganger begår ran, og står i fare for å skade andre mennesker? Dette blir spesielt vanskelig i de tilfeller man synes å ha prøvd det aller meste. Videre er debatten som oppstår i kjølevannet av hendelsene angående barnevernets kapasitet og midler til å ta seg av denne gruppen interessant. En representant for barnevernet i Kristiansand sa til NRK i fjor i sammenheng med de nevnte lovbruddene at «det er en fortvilet situasjon når sånt skjer, men barnevernstiltaket er tenkt for å gi omsorg når unge må bo utenfor hjemmet i en periode av sitt liv» (NRK 08.09.2010: 7. avsnitt).

Akkurat disse forholdene belyser noen grove handlinger begått av barn og unge. Det trengs likevel andre typer data for å si om dette er et gjennomgående fenomen. Ungdommene som har blitt omtalt her har vært plassert i barnevernsinstitusjoner for kortere eller lengre perioder. Barnevernsinstitusjonene og politiet har vært fortvilet, fordi institusjonene ikke har hatt fullmakt til å holde disse ungdommene innesperret, samtidig som myndighetene har ansett ungdommen for unge til at de kunne fengsles over lengre tid (NRK 07.10.2010).

Barn og unge kan altså bli møtt med tiltak gjennom barnevernet, eller med en eller annen form for straffereaksjon fra straffesystemets side. I det kommende ønsker jeg kort å beskrive hva vet vi om omfanget av fengslinger av ungdommer i Norge i de siste årene, og hvilke lovbrudd som fører til fengslingene.

3.3 Straffereaksjoner og unge i fengsel

Til å begynne med vil jeg kort si litt om straffereaksjoner rettet mot unge lovbrøyttere, og hvilke lovbrudd som ligger til grunn for disse reaksjonene slik det kommer til uttrykk i kriminalstatistikken (2009). Deretter går jeg nærmere inn på bruk av fengsel overfor denne aldersgruppen, også med bakgrunn i kriminalstatistikken.

I 2009 ble det gitt totalt 5781 straffereaksjoner mot personer i alderen 15 til og med 17 år. For forbrytelser ble det gitt 2405 reaksjoner, mens 3376 reaksjoner ble gitt som følge av forseelser (Kriminalstatistikk 2009: tab. 31).

«Forbrytelser mot lov om legemidler» står for 521 av straffereaksjonene i følge kriminalstatistikken for 2009 (tab.30), og forseelser mot vegtrafikkloven for 2032 av reaksjonene. Disse fremstår som synlige kategorier for denne aldersgruppa, i tillegg til legemsfornærmelse (398 straffereaksjoner), vinningskriminalitet (447 straffereaksjoner) og narkotikaforbrytelser (280). Når dette er sagt finnes det også noen unntak som retter seg mot grovere kriminalitet, som for eksempel grovt ran (20 straffereaksjoner) og seksualforbrytelser (39 straffereaksjoner) (Kriminalstatistikk 2009: tab. 30).

Det var en nedgang på 8 prosent i straffereaksjoner fra 2008 til 2009. 2009 var også det året med lavest antall straffereaksjoner siden 2004. Nedgangen i straffede fordeler seg relativt jevnt i alle aldersgrupper i følge Statistisk sentralbyrå, men blant dem som ble straffet for forbrytelser, er den prosentmessige nedgangen størst for dem i aldersgruppen 15 til og med 17 år, og for dem i alderen 50-59 år – henholdsvis 8 og 10 prosent. Denne nedgangen gjør seg også gjeldene i ubetingete fengselsdommer (Laveste antall straffereaksjoner siden 2004).

3.3.1 Fengslinger

I følge *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrøytarar* (2005-2006) regner man til enhver tid med at det befinner seg omtrent 5-10 innsatte under 18 år i norske fengsler. Det forekommer også at dette overstiger 10 personer, og unntaksvis kan det nærme seg 20.

Tabell 54 i kriminalstatistikken for 2009 viser at det satt åtte personer fra 15 til og med 17 år i fengsel per 1. januar, hvorav seks satt på dom, og to i varetekt.

Ut i fra kriminalstatistikkens fremstilling var det i 2009 til sammen 65 personer i alderen 15 til og med 17 år som fikk ubetinget fengsel som reaksjon, og 50 personer som fikk betinget og ubetinget reaksjon (Kriminalstatistikk 2009: tab. 31). Dette betyr at 1,12 prosent av straffereaksjonene for denne gruppen ble gitt i form av kun ubetinget fengsel. I tillegg var det 50 personer som fikk både betinget og ubetinget fengsel, noe som utgjør nærmere en prosent (N= 5 781). Det er med andre ord sjelden at de helt unge blir idømt fengselsstraff (Dullum 1997).

Hvilke lovbrudd begått av unge er det som straffes med fengsel? Vinningsforbrytelser, voldsforbrytelser og seksualforbrytelser har gjennomgående høyere strafferammer enn andre forbrytelser (Haslund 2003), og resulterer i dermed oftere i en ubetinget fengselsdom. Gjelder dette også for unge lovbrytere?

Tabell 56 «Nyinnsettelse¹² etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd, 2009» viser at det i alt dette året var 73 innsettelse av ungdom i aldersgruppen 15 til og med 17 år. Lovbruddkategoriene disse fordelte seg i var først og fremst utpressing og ran med 30 prosent, mens 12 prosent ble fengslet med bakgrunn i narkotika forbrytelser og grove narkotikaforbrytelser. Omtrent 9 prosent av nyinnsettelsene omhandlet tyveri. Mens det som man kanskje omtaler som de mest alvorlige lovbruddene «forbrytelse mot liv, legeme og helbred» herunder legemsfornærmelse, legemsbeskadigelse og drap utgjorde 5,5 prosent av innsettelsene i fengsel i 2009 (N=73). De resterende fordelte seg på andre kategorier. Statistikken viser derfor at de handlingene som fører til fengsel for unge lovbrytere går i retning av nokså alvorlig kriminalitet.

Hvilke type fengsel ungdom blir plassert i varierer, men hovedsakelig er det ønskelig at ungdom skal plasseres i fengsel med lavere sikkerhetsnivå (Straff som virker 2007-2008). De fengslene som har styrket sin kompetanse på barns behov, Oslo, Bergen, Larvik og Trondheim er likevel alle fengsler med høyere sikkerhetsnivå (ibid). Det er også viktig å presisere at de tallene som blir presentert omhandler fengsel generelt, og gir ingen spesifikasjoner på om det gjelder Ungdomsenheten.

¹² En tilgang er en nyinnsettelse i varetekt eller for soning av dom eller gjeninnsettelse etter ulovlig fravær eller soningsavbrudd (Kriminalstatistikken 2003).

Det kriminalstatistikken heller ikke sier noe om er hva som har blitt gjort overfor de unge det gjelder på et tidligere tidspunkt. Som eventuelle tiltak under barnevernet, eller mildere reaksjoner i straffesystemet som eksempelvis samfunnstjeneste og bøter.

3.4 Veien videre: Straff og rehabilitering

Vi har sett at det ikke finnes mange juridiske begrensninger mot å gi unge fra 15 til og med 17 år fengselsstraff. Samtidig gir barnekonvensjonen noen retningslinjer som er aktuelle når det kommer til innholdet i, og forholdene rundt fengslingen. Når dette er sagt viser statistikken at fengsel brukes sjelden overfor unge lovbrøyttere under 18 år.

Et interessant poeng som blir tematisert gjennom det tosporete system, er forholdet mellom det å straffe og det å behandle, eller rehabilitere. Straff og behandling er uunngåelige temaer i denne oppgaven, og vil prege de ulike kapitlene i avhandlingen. Selv om jeg har begrenset meg til innesperring, og dermed straffeapparatets «harde ende», blir det interessant å se om det av politikere og ansatte ved Ungdomsenheten blir lagt vekt på rehabiliteringstanken, og eventuelt hvor mye den blir vektlagt. Spesielt med tanke på at det dreier seg om unge lovbrøyttere.

PRØVEPROSJEKTET UNGDOMSENHETEN

I dette kapitlet er hensikten å gi en kort presentasjon av Ungdomsenheten, slik den kommer til uttrykk gjennom blant offentlige dokumenter og gjennom skriftlig informasjon fra leder ved Ungdomsenheten i Bergen. Jeg synes også det er viktig å gi et bilde av hvem det er som blir plassert i Ungdomsenheten. Dette vil jeg gi basert på informasjon fra de som har hatt nærmest kontakt med de unge lovbrysterne, de ansatte ve enheten. I siste del av kapitlet vil jeg legge mine informanternes uttalelser til grunn i forhold til hvordan enheten for dem fremstår. Først i form av hvordan de omtaler enheten, og så kort om de mener Ungdomsenheten ligner på andre institusjoner. Det sistnevnte vil bli spesielt videreutviklet i kapittel 5.

4.1 Kort om prosjektet Ungdomsenheten

Ungdomsenheten i Bergen har fire plasser for unge lovbrystere i alderen 15 til og med 17 år. To av disse plassene befinner seg i avdeling med høyere sikkerhet, innenfor fengselsmuren til Bergen fengsel, og to av dem i avdeling D, med lavere sikkerhet, i et eget hus utenfor muren. Det må ligge en rettslig beslutning til grunn for å gjennomføre straff i Ungdomsenheten.

Bemanningsmessig har Ungdomsenheten i region vest 18 stillinger i turnus. I tillegg har enheten en leder med juristutdanning, og en nestleder med fengselsfaglig kompetanse (Omdal, 2010). Videre er det ansatt en psykolog i Helse-Bergen som har arbeidssted i Ungdomsenheten. Ungdomsenheten i region vest er administrativt underlagt Bjørgvin fengsel, som er et fengsel med lavere sikkerhetsnivå og med kapasitet til 90 innsatte. Ungdomsenheten er tiltenkt etablert i et eget bygg i tilknytning til Bjørgvin, og lokalene regner man med står ferdig i løpet av 2013 (Tonna og Jule 2009). Enheten har altså per i dag tilhold i midlertidige lokaler i Bergen fengsel, noen minutter i gåavstand fra Bjørgvin.

Gjennom intervjuene med ansatte i Ungdomsenheten kom det fram at de aller fleste unge innsatte til å begynne med, og for en kortest mulig periode, blir plassert i avdeling for høyere sikkerhet, i selve Bergen fengsel. I følge nestleder ved kan det være ganske tilfeldig hvem som sitter innenfor og hvem som sitter utenfor. Når de nye lokalene er etablert vil alle fire plassene være under samme tak (Bakken 2011).

Ungdomsenheten er et ledd i et nasjonalt prosjekt om barn og straff og har til hensikt å følge opp unge innsatte. Tiltaket er forankret i Soria Moria-erklæringen (2005:68) hvor det fremgår at regjeringen vil gjennomgå situasjonen for nye domfelte under 18 år. Dette er kvittert ut gjennom St.meld. 20 (2005-2006) *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrutarar*, og Taraldsrudutvalgets utredning om *Barn og straff* (NOU 2008:15). Det er en hovedmålsetning at barn ikke skal sitte i fengsel sammen med eldre domfelte og varetektsinnsatte, og for å imøtekomme de unges særlige behov, har regjeringen besluttet å i første omgang etablere to særskilte ungdomsenheter underlagt kriminalomsorgen. Ungdomsenheten i Bergen startet opp 1. september 2009, mens den planlagte enheten i Oslo enda ikke er satt i drift (Omdal 2010, Tonna og Jule 2010).

Enhetene skal i utgangspunktet ta imot ungdommer fra hele landet, og være et tilbud til både varetektsinnsatte og domssonere. Målet er at de skal drives etter miljøterapeutiske prinsipper, og ha tverrfaglig bemanning, veiledet av et team med høy kompetanse på utsatte barns behov (Tonna og Jule 2010). I ansattgruppen ved enheten i Bergen har halvparten av de ansatte fengselsfaglig bakgrunn mens de øvrige er ansatt som miljøterapeuter med barnefaglig bakgrunn.

Innholdsmessig arbeider Ungdomsenheten i henhold til den såkalte «Tilbakeføringsgarantien» slik denne er beskrevet i St.meld. 37 (2007-2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Dette innebærer blant annet at de ansatte umiddelbart etter innsettelsen skal gå i gang med kartlegging av den innsatte i forhold til blant annet helse, bolig, utdanning/sysselsetting, rus, økonomi og nettverk. På bakgrunn av disse opplysningene tilrettelegges løslatelsen best mulig etter de behov som den enkelte innsatte har (Omdal 2010, Tonna og Jule 2010).

4.1.1 Hvem er ungdommene i enheten?

Siden oppstart 01.09.09 og frem til 23.02.11, har det vært 15 ungdommer i Ungdomsenheten. Noen av disse har vært inne flere ganger, som følge av flere kortvarige fengslinger. Det var også et tilfelle der en ungdom hadde begått straffbare forhold rett før innsettelse, et forhold som ikke ble pådømt før endt løslatelse. Når det gjelder fordelingen mellom dom og varetekt viser det seg at ni av disse var domsinnsattelser, noen av disse har gått fra varetekt til dom under oppholdet. De øvrige seks var innsatt med grunnlag i en varetektskjennelse (Omdal 2011). Alle disse er gutter.

På spørsmål om de ville kunne ta i mot jenter under 18 år sa en av informantene at de «måtte vurdert det». Videre sier informanten at Ungdomsenheten «i prinsippet skal kunne ta i mot både gutter og jenter», men hittil har det ikke vært aktuelt. Når det gjelder vurderingen av om de ville kunne ta i mot jenter syntes dette å gå ut på at lokalet, slik det fremstår nå ikke gjør at man kan blande gutter og jenter, i følge en annen informant. Hva det var med lokalet som gjorde at gutter og jenter ikke kunne sone sammen ble ikke nærmere fulgt opp under intervjuene, men uttalelsene gav grunn til å tro at det nye bygget Ungdomsenheten skal inn i vil kunne legge til rette for at gutter og jenter kan sone sammen. Det varierer hvor mange av det totale antall unge innsatte mine informanter har hatt kontakt med, ettersom det ikke er alle av mine informanter har jobbet der siden oppstart.

Når det gjelder lengden på dommene har de variert fra 60 dager (minus varetektsfradrag) til deldommer på opptil 3 år og 6 mnd, der 2 år og 8 mnd ble gjort betinget. Det har også vært noen tilfeller der innsatte har fått nye dommer underveis i soningen, slik at soningstiden dermed har blitt forlenget ytterligere (Omdal 2011).

Innsatte i norske fengsler er en uensartet gruppe, men likevel kan man tyde noen felles kjennetegn. Christie skrev i 1982 at de som kom i kontakt med strafferettsapparatet hovedsakelig var unge menn, som har droppet ut av skolen. Tidligere selvrapporteringsundersøkelser har vist at vi alle er lovbryttere, uansett sosial klassesilhørighet. Likevel må en her skille mellom bagatellmessige og alvorlige lovbrudd. Balvig gjennomførte en undersøkelse i en dansk kommune i 1981, og fant ut at det var vanlig å begå lovbrudd blant unge. Det viktige var skillet ungdom i mellom. De fleste begikk nemlig bagatellmessige lovbrudd, og de begikk det sjeldent. Majoriteten av lovbruddene ble imidlertid begått av et lite antall unge, som skilte seg ut med sin lave sosiale status (siteret i Dullum 1997). Justisminister Knut Storberget uttalte i 2008 at de ungdommene som det var aktuelt å plassere i Ungdomsenhetene er ungdommer som begår så alvorlig kriminalitet at de er til fare for seg selv og omgivelsene. Han sa videre at alle hadde gitt opp denne gruppen, til tross for at de har et stort behov for hjelp (Pressemelding 2008). Hva tenker de ansatte ved enheten om hvem, og hvordan ungdommen er?

Et av mine spørsmål til de ansatte ved enheten gikk altså på hvilke ungdommen som plasseres i Ungdomsenheten. Var det noen generelle kjennetegn ved ungdommen? Var det noen som

skilte seg ut? Det er spesielt to beskrivelser som går igjen hos informantene fra Ungdomsenheten. Det ene er at de unge innsatte er gutter, og det andre er at stort sett alle har hatt en fortid i barnevernet. En av informantene sier:

Det er vel ingen som ikke har vært i kontakt med barnevernet. Det er ikke en normalt fungerende ungdom som plutselig gjør noe og havner i fengsel. Det er ungdom som gjerne har hatt en karriere før de har fått sin første dom. Som gjerne har flere forhold, men som de har begått før de (...) kunne få straff for det.

Når det gjelder alder kunne en av informantene ved Ungdomsenheten fortelle at dersom jeg hadde vært i enheten før sommeren 2010 så ville de sagt at de innsattes alder ligger mellom 17 og 18 år, men at de løpet av sommeren 2010 har vært innslag fra flere yngre gutter, helt nede i 15 års alderen. Det poengteres også at flere av dem har utenlandsk bakgrunn, enten ved at de har kommet til Norge selv, eller sammen med foreldrene. Noen av informantene peker også på at begrenset skolegang kjennetegnet flere av ungdommene. Når det gjelder type lovbrudd begått av disse unge menneskene varierer det fra grov vold, væpnet ran, grov sedelighet, vinning, kjøring i påvirket tilstand og uten sertifikat, til narkotikarelaterte forbrytelser. Dette samsvarer også med lovbruddstypene som førte til fengselsstraff i kriminalstatistikken (2009: tab 30) som vist i kapittel 3.3.

På spørsmål om rus er, eller har vært en del av hverdagen til ungdommene, svarer en av informantene at noen av ungdommene har hatt et rusproblem i større eller mindre grad, men at de ikke har merket noe til det i selve enheten. Videre sier informanten at «det tyder på at det ikke er en veldig sterk avhengighet. Det er ikke noen abstinenser over tid, det er ikke noe stort sug, eller noe stor prat om rus mens de er her. Det kan jo være knyttet til miljøet eller behovet for å flykte, det vet jeg ikke.»

En annen som tidligere har jobbet med ungdom peker også på det faktum at de fleste har en lang barnevernsbakgrunn med mange tidligere plasseringer bak seg. Samtidig blir det lagt til at mange har en relasjonsskade og «et vell av psykiske vansker». Informanten peker spesielt på dette med sosial angst, som vedkommende tror har mye med fengslingen å gjøre, og den kontrollen og gjennomsiktigheten som fører med det å bli fengslet. Videre reflekterer informanten over at mange av disse ungdommene har blitt utsatt for vold selv og også utøvd vold, og at de aller fleste har traumer. Det blir samtidig poengtert at det nok er en større gruppe av ungdom, enn de rundt 10 stk som til en hver tid er til soning, som ligger i dette

spenningsfeltet mellom barnevern og kriminalomsorg, og at det gjerne er litt tilfeldig hvem som havner i fengsel.

Selv som det er noen faktorer som kjennetegner flere av ungdommene, blir det også poengtert at de er ekstremt forskjellige. «Det er overraskende stort spenn i hvor de befinner seg i fra sånne lederpersoner som er litt sånn tøffe til rolige, fra de som har ekstremt stor adferdsproblematikk til de som fungerer tilsynelatende kjempebra» sier en av informantene ved enheten. Dette blir igjen bekreftet av en annen informant som synes det er vanskelig å gi noen generell karakteristikk av ungdommen da han oppfatter dem som veldig forskjellige.

Jeg hadde trodd at sosial bakgrunn ville være en faktor som de ansatte hadde festet seg med, og da tenker jeg spesielt i retning av at de innsatte kom fra lavere sosiale lag. Dette tema var imidlertid ikke noe som ble nevnt direkte av informantene fra enheten, og kun ved et tilfelle spurte jeg direkte om hvilken sosial bakgrunn de unge innsatte hadde. Som svar på dette fikk jeg at de innsatte i enheten representerte ulik sosial bakgrunn, men at det muligens var tendenser til at de fleste var fra lavere sosiale lag. Noen informanter pekte på at ungdommen i enheten ofte kom fra oppløste, og ikke så ressurssterke familier. Indirekte sier de dermed litt om bakgrunnen til de unge innsatte.

4.2 Hva kalles enheten?

I det kommende ønsker jeg å trekke frem ulike momenter som sentrerer seg rundt tema om hva intervjupersonene kaller enheten. Dette kan være interessant i forhold til forståelsen politikere og ansatte har av enheten. Fremstiller de det som et fengsel eller noe annet? Vil eventuelle betegnelser på enheten få frem noen egenskaper eller kjennetegn som igjen kan gi grunnlag for å si noe om hva enheten handler om, og hva som eventuelt kan være en egnet betegnelse?

Ungdomsenheten i Bergen har blitt omtalt med ulike navn både i forkant av dens opprettelse og etter dens opprettelse. Hovedsakelig er det ungdomstiltak, ungdomsenhet, ungdomsfengsel eller barnefengsel som har blitt brukt. De to sistnevnte har hovedsakelig blitt benyttet av media og kritikere (KROM 2009, Mathiesen 2009). I mitt intervju med representanter fra KSF ble jeg informert om at «Ungdomsenheten» var det offisielle navnet, og ikke Ungdomstiltaket som jeg i stor grad hadde benyttet meg av både i henvendelser til informanter og i intervjuguidene. Ettersom det i media, av politikere og i offentlige dokumenter har variert i

hva man har kalt dette, så var at et av mine direkte spørsmål til informantene ved Ungdomsenheten hva de omtalte sin egen arbeidsplass som. En av informantene sier: «Det har gått fram og tilbake, men det som er bestemt er Ungdomsenheten i region vest. Det har vært brukt både ungdomstiltak og barnefengsel. Vi ønsket «tiltak» på grunn av at det er en aktivitet rettet mot ungdom.»

Flere av de andre informantene ved enheten gikk også i denne retningen. Det ble gjentatte ganger trukket frem at tiltak var mer beskrivende som begrep. På den annen side uttrykte en annen informant følgende:

Bergen fengsel har allerede en enhet, en ungdomsboenhet (...), sånn at det er fort gjort at det går litt i ball. Slik som det fungerer i dag, så er vi lokalisert for oss selv, men vi ligger under Bjørgvin fengsel, men jeg hadde helst sett at vi var en egen administrasjon på en måte, slik at det faktisk var en enhet, nå er det bare en underkategori av noe. Dessuten tiltak, jeg er ikke så glad i noen av ordene, kunne tenkt meg til at det het noe helt annet, men å komme med noe godt forslag det har jeg ikke.

Det var få av mine informanter ved enheten som brukte begrepet «fengsel» når de omtalte Ungdomsenheten. De fleste brukte betegnelsen «Ungdomstiltaket» eller «Ungdomsenheten». Hovedsakelig ble «tiltaket» mest brukt som betegnelse. Samtidig sier en av informantene ved enheten «Vi er obs på å informere [ungdommen] om at det er et fengsel, å informere de om riset bak speilet dersom de ikke spiller med». På denne måten blir altså enheten likevel omtalt som et fengsel i noen spesielle situasjoner.

Selv brukte jeg begrepet «Ungdomstiltaket» i to av mine intervjuer med politikerne. Dette var fordi jeg først etter å ha gjennomført disse at jeg ble oppmerksom på hva den offisielle betegnelsen egentlig var. Jeg spurte heller ikke noen av de politiske informantene direkte om hva de omtalte enheten/tiltaket som, men det kom likevel frem gjennom intervjuene. Det var bred enighet på tvers av partiene AP og Høyre om ikke å bruke begrepet «Ungdomsfengsel», det samme sa statssekretær Terje Moland Pedersen. FrPs Jan Arild Ellingsen gikk i motsatt retning og sa at «vi har lenge tatt til orde for et ungdomsfengsel, fordi vi mener det har vært behov for det». Her blir «ungdomsfengsel» brukt av en som ønsker det velkommen. Likevel benyttet også Ellingsen begrepet Ungdomsenheten og tiltaket. Politikerne jeg intervjuet omtalte stort sett enheten som Ungdomstiltaket eller Ungdomsenheten.

Selv synes jeg at begrepet «Ungdomsenheten» er lite forklarende, og tok dette opp i mitt intervju med barneombud Reidar Hjermann. Grunnen til at jeg tok det opp med akkurat han var nokså tilfeldig. Trolig hadde det en sammenheng med at jeg hadde fått litt mer intervjuerfaring, og også at jeg hadde hatt muligheten til å tenke i gjennom informasjon fra de andre intervjuene, og reflektert over andre typer spørsmål og diskusjoner som kunne vært interessante å belyse. Til dette tema kom Hjermann med følgende forslag: «Kanskje man burde kalt det for varetekt og soningsenhet for ungdom?»

Isolert sett sier selve begrepet «Ungdomsenheten» lite om hva enheten er og om dens innhold, annet enn at det er rettet mot ungdom. Legger man til «ved Bergen fengsel» får vi en pekepinn på hva det kan dreie seg om. Det har blitt uttrykt av politikere og gjennom offentlige dokumenter at enheten skal være noe annet enn et vanlig fengsel, men det at man ikke kaller det for et fengsel behøver ikke bety at det ikke ligner et, og omvendt. Informantene ved enheten omtaler sjelden enheten som et fengsel. I de tilfeller det er snakk om unge lovbrytere som er plassert innenfor fengselsmuren, omtalte de det gjerne som «A-vest».

Det at mine informanter ikke kaller enheten for et fengsel kan kanskje si oss noe om hva informantene ønsker at enheten skal være, og det kan også si noe om hva de tenker om ungdomsenheten. Samtidig kan det like gjerne ha noe med at de omtaler enheten med det den offisielt er ment å bli kalt. Neste punkt vil gå videre inn på hvordan politikere og ansatte oppfatter Ungdomsenheten.

4.3 Hva ligner enheten på?

I noen tilfeller kan man finne likhetstrekk på tvers av ulike typer institusjoner. Ser mine informanter «andre institusjoner» i enheten? Hvordan beskriver politikere og ansatte ved enheten den? Diskusjoner rundet dette kan bidra til å komme nærmere et svar på hva Ungdomsenheten i dette tilfellet ser ut til å gå ut på.

Når det gjelder politikere spurte jeg nokså direkte om Ungdomsenheten var et fengsel. Jeg gav dem med andre ord ikke noen eksempler på andre institusjoner det kunne ligne på, og la derfor nokså sterke føringer som kan knyttes til det fengselsmessige. I mitt møte med de ansatte ved enheten hadde jeg følgende spørsmål til mine informanter: «Dersom du skulle sammenligne enheten med noe, eksempelvis et hjem, en barnevernsinstitusjon, et fengsel,

eller noe helt annet, hva ville du sammenligne det med?» Det ble for så vidt også her lagt føringer fra min side, men på en litt annen måte enn i intervjuet med politikerne. Betyr dette at mine intervjupersoner i stor grad fester seg ved det fengselsmessige, eller trekker de frem andre sammenligninger de mener kan være aktuelle?

Statssekretær Terje Moland Pedersen sier følgende til mitt spørsmål om enheten er et fengsel:

Den enheten vi har etablert i Bergen er et fengsel. Altså å kalle det for et ungdomsfengsel er feil, det er et fengsel, men det er altså et tilrettelagt soningstilbud for ungdom. Den er annerledes bygd opp, straffegjennomføringen skal være annerledes. Omgivelsene kan godt være annerledes, men det skal ikke være tvil om at det er et fengsel. [Det] skal ikke utgi seg for å være noe annet enn det er.

Informantene fra KSF uttrykker også at det er et fengsel, og sier samtidig at; «Det er ikke et alternativ til fengsel, men det er en alternativ måte å fengsle på». Dette ser ut til å bety at det ikke er noen tvil om at enheten er et fengsel, men at man fengsler på en annen måte enn det man tradisjonelt har gjort med både eldre og yngre lovbrøyttere. Innholdet og omstendighetene er annerledes. De påpeker at enheten er en særskilt tilrettelagt fengselsenhet, og at det er derfor de har valgt å kalle det en ungdomsenhet.

Tidligere representant i Justiskomiteen Jan Arild Ellingsen mener at begrepet «ungdomsenhet» bare er en innpakning og en pynt, illusjonen blir ved bruken av dette ordet ikke så ille påpeker han. «Sannheten er så ubehagelig at man må omdefinere den.» Dette er beskrivelser vi finner hos blant annet Nils Christie (1982). Christie viser til at ordet brukes som kamouflasje, og sier «Ord er et godt middel til å dekke over våre handlingers egentlige karakter» (1982:14). Ellingsen sier i intervjuet med meg at «FrP har lenge tatt til orde for et ungdomsfengsel». Han legger dermed ikke skjul på hva han tenker at enheten skal være. Samtidig presiserer han at det skal være mer behandling her enn i det ordinære fengslet slik vi kjenner det.

En av mine politikerinformanter, Høyres Elisabeth Aspaker, sier dette om Ungdomsenheten: «...kan jo ikke kalle det et barnefengsel, det er jo lagt opp på en helt annen måte enn tradisjonelle fengsel.» Men samtidig påpeker hun også at:

Det er jo frihetsberøvelse (...) Det er straff, og det tror jeg vi må tørre å si. Det er et straffetiltak for ungdom bak fengslets murer, om man kaller det ungdomstiltak eller fengselstiltak. Det eneste er at når man kaller noe for fengsel så får mange assosiasjoner til noe

annet enn hva det egentlig er. Og slikt kan være skadelig og misvisende i forhold til hva tiltaket er.

Ut i fra dette er det nærliggende å tro at enheten også har andre sider og kjennetegn utover fengsel og straff. Dette blir også bekreftet av både ansatte og politikere. Arbeiderpartiets Ingrid Heggø sier at meningen er at det skal være som et hjem. Men hun sier også at det skal være «en mellomting mellom barnevernsinstitusjon, skole, hjem, fengsel. Det skal ikke ligne mer på det ene eller den andre».

En informant fra Ungdomsenheten sier: «Dette er jo et fengsel, det er utgangspunktet, men det ligner mer på et barnevernstiltak enn det ligner på et fengsel, tradisjonelt. Samtidig prøver vi å gjøre det til et hjem. Så vi har egentlig alt». Dette er også karakteristisk for hvilke sammenligninger og beskrivelser de andre informantene ved Ungdomsenheten trekker frem. Samtidig viser en av informantene ved enheten til kriminalomsorgens ønske og tanke om enheten: «Ønsket er at det skal være noe helt nytt».

Vi ser at det i hovedsak er tre sammenligninger som blir trukket frem. De fleste informantene viste til alle tre sammenligningene. Det var ingen som entydig pekte det ut som et fengsel, en barnevernsinstitusjon eller et hjem. De peker dermed på enheten som en hybrid mellom alle de tre sammenligningene. Ingen av mine informanter sa at det lignet et hjem uten å legge til at det også lignet på noe annet, hovedsakelig en barnevernsinstitusjon.

I dette kapitlet har vi fått et lite bilde av hvem de unge innsatte i enheten er. Vi har også sett at det i hovedsak er Ungdomstiltaket/tiltaket, og Ungdomsenheten/ enheten som blir benyttet når man snakker om den. Likevel kommer det også fram at det kan synes litt vanskelig for informantene å vite hva de skal kalle enheten, og kanskje aller helst politikerne. For noen virker det spesielt vanskelig å bruke begrepet fengsel om Ungdomsenheten. Blant annet blir det som nevnt tidligere sagt at vi ikke kan kalle det for et «barnefengsel». Til tross for at det er vanskelig å omtale enheten som et fengsel er de fleste enige i at Ungdomsenheten er et fengsel, men at det er annerledes enn det vanlige fengslet.

På bakgrunn av dette vil jeg i neste kapittel gå inn på kjennetegn ved Ungdomsenheten, i forhold til hvordan den beskrives av mine informanter.

KJENNETEGN VED UNGDOMSENHETENS PRAKSIS

«Komiteen vil presisere at når det besluttes fengsling eller varetektsfengsling av personer under 18 år, så skal fengselsmiljøet være kvalitativt annerledes enn om fengslingen/varetektsfengslingen gjelder en voksen» (Om lov om straff – straffeloven 2003-2004:60)

Jeg ønsker i dette kapitlet å gå nærmere inn på de kjennetegnene ved fengselet, barnevernsinstitusjoner og hjemmet mine informanter tar opp, og som de mener finnes i enheten. På bakgrunn av informantenes beskrivelser vil jeg forsøke å si noe om hvordan Ungdomsenheten fremstår i praksis. Først og fremst vil dette bli gjort på bakgrunn av beskrivelsene til de ansatte ved enheten, men også i forhold til tidligere institusjonsforskning og annen relevant litteratur og teori. Parallelt med at disse kjennetegnene blir tatt opp, vil også eventuelle totale trekk ved enheten slik det kommer til uttrykk i Goffmans *Anstalt og menneske*¹³ (2006) bli diskutert. Gjenkjenner vi noen av Goffmans analyser og antakelse i Ungdomsenhetens praksis?

5.1 Ungdomsenheten i forhold til fengslet

For de fleste oppleves et fengselsopphold som en sterk påkjenning. Hennem (2006) viser til at det å bli straffet handler om å påføre noen et onde. Hun viser til et sitat fra *Norsk Rettstidende*: «Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertræder på grunn av lovovertrædelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde» (Sisert i Hennem 2006:10). En av mine informanter ved Ungdomsenheten i Bergen fortalte at de hadde en innsatt ved enheten som ville inn i Bergen fengsel å sone, fordi han ikke opplevde enheten som straffende nok. «Skulle ikke jeg straffes?» spurte han de ansatte. Betyr det at det fengselsmessige og straffende er fraværende i Ungdomsenheten? Hva gjør Ungdomsenheten eventuelt annerledes enn det vi tradisjonelt kjenner til som fengsel?

¹³ *Anstalt og menneske* gir en sosiologisk analyse av livet i den totale institusjons lukkede verden. Bakgrunnen for denne boken er Goffmans undersøkelse av et psykiatrisk sykehus i USA fra 1954-1957.

5.1.1 Straff og sikkerhet

Straffegjennomføringsloven § 2 «Formål» konstaterer at «Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til formålet med straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold».

Det er umulig å komme bort i fra at fengselsstraff er frihetsberøvelse (Straff som virker 2007-2008:22). I en viss periode av livet er man altså ikke fri til å gjøre det en vil. Samtidig er det en rekke andre forhold som skal ivaretas ved fengsling, som etter all sannsynlighet er med på å fremheve det straffende aspektet. Det enorme fokuset på sikkerhet i fengsel kan sees på som et viktig moment.

Når avveininger mellom påvirkningsarbeidet og sikkerhetstiltak foretas, skal sikkerheten som hovedregel tillegges størst vekt. Ved slike vurderinger skal behovet for å ivareta ro og orden i fengslet, tillegges mindre vekt enn tiltak som er begrunnet i behovet for å ivareta liv, helse og samfunnets trygghet (Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi 2006:1)

Ut i fra dette sitatet kommer det klart frem at sikkerhet er første prioritet. I *Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi* (2006:5) blir sikkerhet definert som «summen av de virkemidlene som tar sikte på å forebygge og håndtere situasjoner der samfunnets, tilsattes, innsattes og domfeltes trygghet kan være truet». Basbergs undersøkelse av om fengselsbetjenter driver med fengselsarbeid (1999) viser også til dette ved å si at oppfølging av regler, kontroll og sikkerhet er mer vektlagt enn støtte og omsorg i fengsel.

Straffegjennomføringsloven § 3 «Innhold» legger blant annet, og først vekt på at «Gjennomføringen av reaksjonen skal være sikkerhetsmessig forsvarlig». Også § 26 «private eiendeler» i samme lov tar opp forhold knyttet til det sikkerhetsmessige: «Kriminalomsorgen kan ut fra hensynet til ro, orden og sikkerhet gi bestemmelser om hvilke gjenstander som det er tillatt å ta med inn eller ut av fengsel». Hvordan er fokus på sikkerhet i Ungdomsenheten?

Statisk og dynamisk sikkerhet i enheten

I fengselssammenheng deler man inn sikkerhet i statisk og dynamisk sikkerhet. Med statisk sikkerhet mener man materielle, og mer synlige tiltak som mur, gitter, kamera, alarmanlegg og regelbestemte kontrolltiltak som tilsyn under lufting, visitasjoner og telling (Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi 2006:5). Finner vi eksempler på statisk sikkerhet i enheten?

Ungdomsenheten i Bergen ligger altså utenfor ringmuren til Bergen fengsel. Til å begynne med så det ut til at dette kom til å være en enhet uten gjerde eller mur rundt, og at det dermed hadde et mer åpent fengselspreg. Ytterdøren er imidlertid alltid låst, så det er nærmest umulig for de unge innsatte å rømme. Flere av de unge innsatte røyker, og røykingen foregår utenfor enheten sammen med to ansatte, ideelt sett. Høsten 2010 ble det imidlertid satt opp et gjerde rundt enheten. Ingen grå sementopphøyning med piggråd øverst, eller gitter, men et gjerde bestående av mange ulike veiskilt fra flere deler av landet. Flatene er nokså glatte, og det vil derfor være vanskelig å ta seg over denne type hindring. En slik hindring mot å kunne gå når man vil og mot interaksjon med omverdenen er i følge Goffman (2006) et kjennetegn ved en total institusjon.

Det at det er bygget et gjerde rundt gir i følge informanter ved enheten ikke begrensninger for aktivitetene i enheten, heller tvert i mot. De poengterer at ungdommen nå kan gå ut alene å røyke, i stedet for hele tiden å være omringet av voksne. Muligens kan ytterdøren også være åpen, slik at det blir lettere å gå inn og ut.

Kanskje spiller det ikke noen rolle for ungdommen om «muren» går ved en låst dør eller et høyt gjerde. Men før dette gjerdet kom opp kunne man til en viss grad se naturen og omgivelsene rundt, og etter den kom opp kan man altså i større grad bevege seg inn og ut av huset, uten for mye fokus på låsing av dører. Selv om ikke alle informantene tok opp dette med muren, er det ikke vanskelig å se at enheten blir fengselsaktig med en slik utestenging av omgivelsene og bruk av statisk sikkerhet. Det første en møter når man kommer til enheten er en mur, som assosieres med en hindring, men som like gjerne kan bety mer frihet til å bevege seg inn og ut av huset på et begrenset område.

Overvåkning er sterkt knyttet til sikkerhet, men det er også andre interessante aspekt rundt dette. Benthams panoptikon kan synes uunngåelig i fengselssammenheng. Foucault (1999) forklarer prinsippet med panoptikon slik:

Omkransen er en kjede bygninger, i midten står et tårn. Dette er gjennomstukket av store vinduer. Omkransens bygninger er inndelt i celler, som alle er like brede som bygningen selv, og har to vinduer: det ene vender innover og svarer til tårnets vinduer, men det andre vender utover og lar lyset slippe inn i cellen. Det er da tilstrekkelig å anbringe en vokter i sentraltårnet, og innesperre en sinnssyk, en domfelt, en arbeider eller en skoleelev. Gjennom motlysvirkningen kan man fra tårnet, hvis vinduene er nøyaktig tilskåret lyset, iaktta de små

fangesilhuetten i periferien. Så mange bur, så mange små scener, hvor hver aktør er alene, fullstendig individualisert og til enhver tid synlig. (...) synligheten er en felle. (...) Han er sett, men ser ikke. Han er objekt for informasjon, men aldri subjekt i kommunikasjon (Foucault 1999: 179-180).

Kan dette prinsippet overføres til Ungdomsenheten? Arkitekturmessig er det ingenting ved bygget, slik det fremstår nå, som synes panoptisk¹⁴. Det er to etasjer i enheten, i første etasje er det oppholdsrom og kjøkken, gang, vaktrom/kontor og soverom med bad til en av de innsatte. I den øverste etasjen er det et lite oppholdsrom, en gang, et par kontorer, vaskerom og soverom med bad til den andre innsatte. De ansatte befinner seg stort sett i første etasje. Det er heller ingen overvåkningskamera inne i enheten. På bakgrunn av dette ser vi at Ungdomsenheten slik den fremstår i dag ikke har et panoptisk preg slik det fremstilles hos Foucault (1999).

Sikkerhet blir blant annet tatt opp av mine informanter i forbindelse med spørsmål om noen av ungdommene i enheten blir beskrevet som farlige. Flere informanter henviste til dommene, og at man ut i fra dem kan se hva de har gjort og hva de kan komme til å gjøre, en sier: «...den sikkerhetsmessige tenkningen den er vi ganske nøye på hele tiden». Likevel legger informanten til at det er veldig få, om noen innsatte i det hele tatt som har fysiske utageringer. Informanten mener at dette kan ha noe med at de er så mange ansatte i enheten, og at ungdommene forstår at det ikke kommer noen vei ved fysisk utagering. En av informantene sier i forbindelse med at de er mange ansatte på få innsatte at «... for å slippe å låse dem [ungdommen] inn på avdeling vest [i Bergen fengsel] så må vi jo øke sikkerheten på en annen måte». Til tross for at det ikke er noen elektronisk overvåkning i enheten, så kan det høye antall ansatte knyttes til en annen form for overvåkning eller kontroll som også er sterkt knytte til det sikkerhetsmessige, men som på mange måter blir det motsatte av Bentham's Panopticom. I enheten er det mange ansatte og få innsatte, og de unge innsatte vet at de blir sett omtrent hele tiden. Til tross for at et fengsel ikke kjennetegnes av mange ansatte, mener jeg at den høye bemanningen vi finner i Ungdomsenheten likevel kan representere noe fengselsaktig. Mennesker erstatter den panoptiske arkitektur, og fangene både ser og blir sett, de blir kontrollert.

¹⁴ Det er planlagt et nytt bygg for Ungdomsenheten i tilknytning til Bjørgvin fengsel, som vil få en annen struktur.

Det finnes altså elementer av statisk sikkerhet i enheten, men det mine informanter synes å være aller mest opptatt av, er den gode relasjonsbyggingen og det gode samværet med ungdommene, som de mener er med på å begrense utagering og uønsket atferd. Med dette er vi midt i kjernen av den dynamiske sikkerheten som også er en sentral del av fengselet, og også enheten.

Den dynamiske sikkerheten refererer ikke til så tydelige kontrolltiltak som den statiske sikkerhetstenkningen gjør. Dynamisk sikkerhet referer i følge kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi (2006:5) til:

Mellommenneskelige relasjoner og systematiske former for samhandling mellom innsatte, domfelte og tilsatte som er med på å øke samfunnets, tilsattes, innsattes og domfeltes trygghet. Eksempler på dette kan være tilstedeværelse i fellesskap, kontaktbetjentarbeid, fritidsaktiviteter, arbeid og programvirksomhet.

En av mine informanter uttalte at de var gode på nettopp dynamisk sikkerhet i Ungdomsenheten. Flere henviser også til gode relasjoner mellom innsatt og ansatt, og viser også til at de har en høy deltakelse i fellesskapet med ungdommene. Det høye antall ansatte i forhold til innsatte, altså fire voksne og to innsatte kan også være et virkemiddel innenfor den dynamiske sikkerhetstenkningen da det betyr at man i større grad kan inngå relasjoner og delta på ulike aktiviteter med ungdom i større grad enn om man var færre ansatte på jobb samtidig.

På den annen side er nok ikke den dynamiske sikkerheten så entydig som den her gir uttrykk for å være. Relasjonene i det vanlige fengslet vil på mange måter være tvetydige, og kan by på problemer. Dette på bakgrunn av betjentenes rolle som både kontrollører og hjelpere (Basberg 1999, Hammerlin og Mathiassen 2006.). Likevel vil de ansatte, uavhengig av om de er betjenter eller miljøterapeuter kunne komme opp i denne tvetydige rollen, som kan være med å påvirke utgangspunktet for den dynamiske sikkerheten. Det er en vanskelig balanse å skulle sitte i sofaen med de innsatte en lørdagskveld å se på film, for dagen etterpå å nekte ungdommen å ringe en kamerat eller pålegge vedkommende urinprøve. For ungdommen kan dette være enda mer komplisert. Jeg tenker at usikkerheten i forhold til den ansattes dobbeltrolle kan knyttes til hensikten den ansatte har med å føre samtale med de unge innsatte. Kanskje blir den ansatte i noen tilfeller sett på som en «spion», som kommer til å rapportere til de overordnede om det som kommer frem i samtalen. Det kan også være motsatt, at de ansatte ønsker å bli kjent med ungdommene, at de ønsker å bety noe for dem

under oppholdet i enheten og bidra til å gjøre det så bra som mulig. Schaanning peker imidlertid på at innsatte i norske fengsler ser på denne dobbeltrollen som problematisk (Schaanning 2009). Ormerod (2003) viser til at de fleste mennesker reagerer negativt på tvang, og i de tilfeller den innsatte opplever rutiner i fengsel som urettferdige og unødvendige er det lett for at motivasjon og respekt vil resultere i motvilje og respektløshet overfor systemet og dets forsøk på holdningsendring hos den innsatte. Primært vil dette kunne gå ut over utøverne av tvangen, betjentene. Dette er imidlertid ikke noe som ble tatt opp av mine informanter. Som vi skal se i kapittel 5.5 er det ikke nødvendigvis slik at de unge innsatte i Ungdomsenheten reagerer negativt på tvang i form av fengsel, ut i fra hvordan mine informanter oppfatter det.

Flere av informantene fra enheten legger vekt på den gode relasjonen, og viser til fine samtaler og morsomme stunder. Ingen gir uttrykk for at den dynamiske sikkerheten medfører utfordringer. Kanskje har dette noe med at den statiske kontrollen i liten grad synes å bli utført av de ansatte selv, og at forholdene i enheten gjør at det ikke er nødvendig med så mye statisk kontrollutøvelse? Gjerdet rundt enheten er der, og det er vanskelig å gjøre noe med. De ansatte låser riktig nok dørene, som er et typisk eksempel på statisk kontroll. Det jeg tenker på er at den statiske kontrollen på en måte blir mindre tydelig når det er bare to innsatte i enheten, og så mange ansatte, og at dette igjen legger bedre til rette for dynamisk sikkerhet. Ifølge mine informanter er det ikke spesielt ofte det blir gjennomført kontroller av rom og tatt urinprøver. Enheten er ikke veldig stor arealmessig, og man har derfor stort sett øyekontakt med ungdommen så lenge de ikke er inne på rommene sine.

Både den statiske og dynamiske sikkerheten er utvilsomt representert i Ungdomsenheten. Det ser tilsynelatende ut til at de statiske sikkerhetsforholdene ikke er like dominerende i enheten i forhold til det ordinære fengslet, slik mine informanter ser det, samtidig som det ser ut til at fokuset på dynamisk sikkerhet kommer mer til syne i Ungdomsenheten enn i fengsel med mange og eldre innsatte. Likevel er det noen forhold ved den statiske sikkerhetstenkningen spesielt, som har innvirkning på hverdagen i Ungdomsenheten.

5.1.2 Administrert innesperring

Å «sitte inne» må forstås i forhold til å «være ute». Om det ikke var noe «ute» å komme ut til, ville ikke det å sitte inne være noen berøvelse. Institusjonens vesen opprettholder spenningen mellom ute og inne ved friheten innsatte ikke lengre har. Fengsling er å ikke lengre ha tilgang til kjente og hjemlige omgivelser. Jobb, venner, familie og hjem kan ikke lengre forvaltes. Uansett relasjoner og tilhørighet, dårlige og destruktive eller manglende relasjoner så kjenner innsatte til et liv som var hans eget (Hjellnes 2006:123).

Hjellnes viser her i hovedsak til det vi kjenner som det tradisjonelle fengslet. Men er ikke dette også forhold som finnes i Ungdomsenheten?

Fokus på sikkerhet er som vi har sett ikke fraværende i enheten. Gjerdet rundt enheten får likevel flere betydninger enn det rent sikkerhetsmessige, den er et bilde på at man er både innesperret og utestengt på samme tid. Utestengt fra samfunnet, og innesperret i enheten.

En av informantene sier: «Når vi etter hvert får dette gjerdet, da blir det jo, du er i alle fall innesperret. Og da har du i hvert fall fengselsbiten i det, i tillegg så har du jo det at du låses, er innelåst på natten, og du får ikke gå ut alene». Om natten låses altså dørene inn til ungdommenes rom, i tillegg til at ytterdøren er låst. På nattetid er det også færre ansatte på jobb. I tillegg til å låses inne på natten blir ungdommene låst inne på rommene sine i en periode på ettermiddagen i forbindelse med vaktskifte og overlapping. En side ved innesperringen er dermed isolasjon fra samfunnet. Dette ser vi også i Goffmans beskrivelse av en «total institusjon», i forhold til at en gruppe av individer er innelukket og formelt administrert, og holdes ute av samfunnet utenfor (Goffman 2006:9). Dette kan sees i sammenheng med Hjellnes sitat over, og også informantens sitat. Det er institusjonens vesen som opprettholder spenningen mellom ute og inne. I fengsel kan man ikke bestemme selv når man vil ha kontakt med familie og venner, du får ikke gå ut alene, og du låses inn på rommet i perioder som blir bestemt av formelle regler, og utført av enhetens ansatte i dette tilfellet. Dette viser at også unge innsatte kan bli administrert og forvaltet av andre. Det betyr ikke at ungdommene ikke blir lyttet til og at deres meninger ikke blir tatt med i avgjørelser, i følge mine informanter blir de det, men det betyr at ungdommene på noen sentrale områder i livet blir administrert av andre.

Isolasjon fra samfunnet er altså en side ved innesperring, men det finnes også isolasjon inne i fengselet. I Ungdomsenhetens avdeling i selve Bergen fengsel er ungdommene plassert på lukkede celler. Dette er for å skjerme ungdommene fra kontakt med eldre innsatte. Til tross

for at det skadelige ved isolasjon poengteres, viser en ansatt i Bergen fengsel til at det ikke fungerer spesielt bra å ha barn og voksne sammen på åpen avdeling (Bakken 2011). Ut i fra dette vil Ungdomsenheten innenfor murene gi assosiasjoner til en total institusjon og kanskje vel så det ettersom disse ungdommene ikke bare er innesperret i fengsel, men også isolert til et veldig begrenset område store deler av dagen.

Under punkt 5.1.1 viste jeg at innsatte ut i fra sikkerhetsmessige årsaker kan bli fratatt eiendeler. Dette er også et forhold de unge innsatte ikke kan gjøre noe med, men som kan være viktig for dem. Goffman (2006) beskriver hvordan det er vanlig at man ved ankomst til en institusjon kan bli fratatt personlige eiendeler som ofte er betydningsfulle for mennesker og for deres identitetsfølelse. Er det slik i Ungdomsenheten? Ungdomsenhetens fysiske miljø, og spesielt de unge innsattes rom gav inntrykk av et hvilket som helst gutterom, med plakater, potetgull, bøker, stor tv og andre personlige ting. På den annen side er det i følge mine informanter også begrensinger i hva de innsatte får lov å ha med seg inn i enheten. I dag vil kanskje mange ungdommer si at mobiltelefon og pc er noen av deres mest betydningsfulle eiendeler, og ikke minst et viktig redskap for å kommunisere med omverdenen på. Ettersom det ikke gis tillatelser til bruk av dette i enheten, uten at det er ansatte til stede, er det nærliggende å tro at man fjerner en viktig del av hverdagen til ungdommene. Samtidig er dette med på å begrense kontakten med samfunnet utenfor enheten.

Påtvunget samvær på godt og vondt, og mangel på sådan

Ved innsettelse i en institusjon, og i dette tilfellet Ungdomsenheten kan man risikere å måtte omgås med mennesker man ikke går overens med. Dette blir sannsynligvis mer forsterket ved at man i så stor grad er avskåret fra samvær med familie og venner.

Gruppelivet i institusjoner nødvendiggjør gjensidig kontakt og påvirkning klientene i mellom (Goffman 2006:29), og også mellom klienter og ansatte. Selv om det i Ungdomsenheten i Bergen kun er plass til to ungdommer (utenfor fengselsmuren), kan den nødvendige og påtvungne kontakten by på utfordringer. Dette kom opp da jeg ønsket å vite hvordan ungdommen påvirkes og opplevde oppholdet dersom det kun var *en* innsatt der.

Jeg antok at ungdommen trolig ville ha det bedre i enheten dersom det var en annen i samme situasjon der. I følge flere av informantene fra enheten kom dette helt an på hvem den andre innsatte var. De hadde hatt tilfeller der de innsatte ikke har gått overens med hverandre, og

viste blant annet til at det kan være veldig stor forskjell på en som nettopp har fylt 15 år, og en som er 17 år. Flere informanter gav uttrykk for at det i enkelte perioder nærmest har vært slik at en må skjerme den ene ungdommen fra den andre, og i slike tilfeller er det muligens bedre å være eneste innsatt. En annen ansatt mener at når situasjonen blir slik at de ikke går overens, så fører det automatisk til at en av de innsatte oppholder seg mye på rommet, som igjen går utover den positive kontakten mellom innsatt og ansatt.

Til tider kan det likevel være kun en innsatt i enheten, det betyr at den innsatte da stort sett omgås med mange voksne den tiden han oppholder seg i enheten. En av informantene sier følgende om dette:

Vi har hatt ungdom som har vært alene som har likt det, (...) jeg spurte en rett ut om han synes det ble litt mye. Så sa han det at egentlig så synes han at det var litt kjekt å være alene. Å være litt alenebarn her. Han fikk mye oppmerksomhet. Det var jo enkelt for oss å oppfylle hans ønsker. Det eneste han synes var litt vanskelig av og til var når vi satt alle fire i stuen. Det synes han var litt mye, så da bad han om at to ikke var der. Så da var vi litt bevisste på det at den ene kanskje gikk opp hit [andre etasje], og en gikk inn i vekten. For da følte han at det ble litt voldsomt tror jeg. Men rundt måltider og sånt synes han det var helt ok.

Her ser vi at informanten viser til at det også kan bli litt mye for en innsatt med fire voksne rundt seg. En annen informant går i samme retning og sier «Det er klart at det negative er at ungdommen kan oppleve det som om det blir veldig intenst da, at det er veldig mange voksne rundt dem. Det vil jeg også si er positiv ting her, at de har mye voksenkontakt, at de har mange som er tilstede for dem og tilgjengelige hele tiden (...)». På den annen side sier en informant at det nærmest kan sees på som «isolasjon i de tilfeller der det bare er en ungdom i enheten», når denne ungdommen kun omgås med voksne. Informanten legger til at ungdommen ideelt sett burde ha kontakt med andre innsatte. Ut i fra dette kan det påtvungne samværet for de unge innsatte oppleves som både positivt og negativt.

Samværet i enheten retter seg altså ikke i hovedsak mot andre innsatte, men mot ansatte.

Goffman viser i boka *Anstalt og menneske* til at forholdet mellom klienter og personalet i institusjoner ofte er preget av et stort gap. Han mener det er tendenser til at personalet føler seg høyerestående og rettferdige, mens klientene føler seg mindreverdige, svake og skyldige (Goffman 2006:14). En innsatt ved enheten som ble intervjuet av Aftenposten i oktober 2010, sier at de som jobber ved enheten er vennlige og respekterer han. Disse beskrivelsene gir oss ikke grunn til å konkludere med at klientene føler seg mindreverdige, svake og skyldige slik Goffman mener det kan være tendenser til i institusjoner. På den annen side var det

psykiatriske sykehus Goffman først og fremst undersøkte, og det er med dette som utgangspunkt at han viser til at avdelingspersonalets oppgave i stor grad er å kontrollere og videreformidle klientenes kommunikasjon til det overordnede personalet. Dette er også noe som kjennetegner det vanlige fengslet. Denne type oppgave synes ikke å være *like* fremtredende i Ungdomsenheten ettersom lederne ofte møter og samhandler med de unge innsatte i hverdagen. Videreformidlingen av innsattes kommunikasjon til det overordnede personalet forekommer riktig nok i enheten, men det er kanskje ikke like synlig som i et vanlig fengsel eller ved et hvilket som helst sykehus.

Til tross for at samvær i enheten er mer eller mindre påtvunget, er ikke samtaler mellom innsatte og ansatte nødvendigvis det. Flere av informantene viser til at samtaler mellom ungdommen og de ansatte utgjør en stor del av hverdagen i enheten, så lenge den innsatte ønsker det. Dette kan for eksempel være samtaler om tema som interesserer dem, om ungdommens lovbrudd eller hverdagslige diskusjoner. Samhandling på andre måter er også en viktig og tilstedeværende del av livet i enheten. Ungdom og voksne trener ofte sammen, tilbringer store deler av dagen i samme rom, lager middag sammen og spiller sammen. Disse formene for samvær er sannsynligvis med på å bryte ned litt av den avstanden som kan prege forholdet mellom ansatt og innsatt.

Innesperring i fengsel fører til en avgrensning og minimering av kontakt med familie og venner, og klare retningslinjer for besøk og telefontid. Målet med disse retningslinjene trenger ikke nødvendigvis å være at de innsatte skal oppleve dette som et tap av kontakt, men kan også ha noe med bemanningen i et ordinært fengsel i forhold til antall innsatte å gjøre. I Ungdomsenheten er imidlertid disse retningslinjene nokså vage, og det er få begrensninger når det kommer til familiært besøk i enheten. Ungdommen har i stor grad anledning til å ha besøk av familien omtrent når de vil, i følge flere av mine informanter. Kanskje kan dette derfor sees på som et forsøk i å bringe verden utenfor enheten inn i enheten, samtidig som det kan begrense ensomheten som ofte knyttes til det å være innesperret. Grunnen til at de ansatte sjeldent sa nei til besøk av familie, var knyttet til familiens antatte positive påvirkning på ungdommen, noe som vil bli videre diskutert under kapittel 5.1.3 «Rehabilitering».

Fengselets behov for kontrollering av de innsatte er også med på å bekrefte det påtvungne samværet. I samfunnet for øvrig, og i sitt eget hjem kan en person beskytte seg mot kontakt som innebærer truende nærhet til andre. Visitasjon av celle og kropp, kontroll før arbeid,

skole og besøk er eksempler på at ens personlige område kan bli invadert i et fengsel. I kriminalomsorgen kan innkomstsamtale, personundersøkelse og samtale med kontaktbetjent forsere grensene for innsattes mentale territorium. Invadering av innsatte skjer dersom samtalen er tvangsmessig og fordrer deltakelse på premisser innsatte ikke kan påvirke (Hjellnes 2006:126-127). Hvordan er dette i Ungdomsenheten? I følge mine informanter var det sjeldent at det ble gjennomført kontroller av rom og unge innsatte. Det hadde blitt gjennomført kontroller, men årsaken til at dette ikke forekom så ofte er i følge informantene ved enheten knyttet til den gode dynamiske sikkerheten, og det høye antall ansatte som følger med på ungdommen omtrent hele tiden.

Det som kjennetegner det påtvungne samværet i enheten er at de unge innsatte ikke kan gjøre noe med det, annet enn å gå inn på sitt eget rom. I de tilfeller det skal utføres kontroller kan man uansett ikke trekke seg tilbake. På et eller annet tidspunkt må man omgås andre, enten det er innsatte eller ansatte. Ungdommene avgjør i så måte ikke selv hvem de skal omgås med. Samværet er vanskelig å unngå, og selv om samværet mellom ansatt og innsatt virker tilsynelatende problemfritt i følge mine informanter, er det samværet mellom to innsatte som gir størst utfordringer. Det er som vi har sett også tilrettelagt for samvær med familie, men dette samværet er mer eller mindre valgfritt når en befinner seg i Ungdomsenheten.

5.1.3 Rehabilitering

Rehabilitering er et begrep som ofte blir brukt innenfor kriminalomsorgen og som retter seg mot målsettingen med straffegjennomføringen om at innsatte skal avstå fra kriminalitet etter endt soning (Straff som virker 2007-2008). Det er meningen at fengselsoppholdet skal ha en rehabiliterende effekt. Nærmere bestemt betyr det, i følge Mathiesen (2007) at man setter en person i funksjonsdyktig stand igjen. At rehabilitering av innsatte er en viktig del av oppholdet i fengsel kommer spesielt til uttrykk i tittelen: *Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn* (2007-2008).

Hva tenker mine informanter om rehabilitering i enheten, og hva sier dette om rehabilitering i praksis? Få av mine informanter bruker begrepet rehabilitering når de viser til hva som skjer i enheten. De bruker i større grad begrep som motivasjon, endring og hjelp. Gjennom intervjuene fikk jeg likevel den forståelsen at uansett om man benytter begrepet rehabilitering, behandling eller motivasjon og hjelp, så dreier det seg stort sett om samme forhold, nemlig å

arbeide for at ungdommen ikke begår kriminalitet igjen etter endt soning. Flere av politikerne jeg intervjuet mente at utgangspunktet i enheten var rehabilitering. Elisabeth Aspaker fra Høyre sa følgende i forhold til dette tema: «Jeg vil komme med den påstand at i dette tilfellet så har man tenkt veldig mye på rehabiliteringa. Jeg tror man har startet i den enden». I følge mine informanter ser det ut til at målet *med* rehabiliteringa skal være at unge innsatte skal avstå fra lovbrudd etter endt soning. Rehabilitering i enheten kan også komme til uttrykk i forståelsen mine informanter har av at enheten er et bedre sted for ungdommen å være, enn i fengsel med voksne innsatte, og at enheten har grobunn for en god rehabilitering. Det neste spørsmålet retter seg da mot hvorvidt virkeligheten i fengselet og Ungdomsenheten representerer slike rehabiliterende tilbud?

Aktivitetsplikten

Det er mange moment innenfor fengsel som kan ha som hensikt å virke rehabiliterende. I følge Mathiesen (2007) er aktivitetsplikten et virkemiddel for å forsøke og oppnå dette. Aktivitetsplikten er i hovedsak kriminalomsorgens måte å legge til rette for at innsatte skal gjøre en innsats for å motvirke ny kriminalitet (Strgjfl § 3¹⁵). Nærmere bestemt går dette ut på at innsatte skal arbeide, gå på skole eller delta på program¹⁶. Hvilken rolle spiller aktivitetsplikten i hverdagen i enheten?

Siden de innsatte i Ungdomsenheten er under 18 år er det nærliggende å tenke seg at de skulle befinne seg i en utdanningsprosess. Flere av de unge har derimot droppet ut av skolen. I Ungdomsenheten har de imidlertid mulighet til å få undervisning. Enheten forsøker å strekke seg langt for å finne ideelle undervisningstilbud til de unge innsatte. Informantene viste til at en av de innsatte hadde tilbud på en skole som ikke var i regi av kriminalomsorgen, mens en som satt i varetekt fikk tilbud om undervisning i selve enheten. En av informantene kan også fortelle at det har vært noen tilfeller der unge innsatte, i mangel på andre tilbud, har fulgt undervisningen sammen med eldre innsatte i Bergen fengsel, noe mine informanter selv ikke mener er ideelt. En av informantene viser også til tilbud med en mer yrkesrettet praksis, som tømrerer.

¹⁵Strgjfl § 3: «...Domfelte har aktivitetsplikt under gjennomføringen av straff og strafferettslige særreaksjoner. Aktivitetsplikten kan bestå av arbeid, samfunnsnyttig tjeneste, opplæring, program eller andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Under sykdom eller uførhet kan aktivitetsplikten falle bort».

¹⁶I st.mld.nr.27 *Om kriminalomsorgen* er program omtalt som «påvirkningsprogram med en eksplisitt kriminalitetsforebyggende målsetting» (st.meld.nr. 27 1997-1998:8).

Det er likevel flere utfordringer knyttet til undervisning av unge innsatte. En av informantene viser til at ungdommenes behov er så ulike, og de må tilpasses spesielt. «Man må eksempelvis finne ut hvordan hver enkelt ligger an i hvert spesifikt fag, og hva de trenger (...) ellers blir det fort veldig mange nye tapsarenaer. Enten ved at nivået er for høyt, eller at det er for lavt (...)» sier informanten videre.

Noen ungdommer har gjennom sin aktivitetsplikt hatt arbeid under oppholdet i enheten. «Sysselsetting er en verdi i seg selv ved at den domfelte er til nytte og får mulighet til aktivitet og utfoldelse» står det i *Om lov om straff* (2003-2004). Det har imidlertid vært rettet kritikk mot at sysselsettingen ikke har vært kompetansegivende, og at arbeidserfaringen ikke har vært spesielt relevant for tiden etter løslatelse (ibid). Dette er også noe vi har fått bekreftet gjennom blant annet Alnæs undersøkelse fra 2006 og Skarøhamar (2002). Alnæs viser til at det arbeidet som tilbys ved lukkede fengsler i Norge stort sett er sentrert rundt trevarearbeid og mekanisk arbeid. En av Alnæs' informanter sier følgende:

Det er utrolig kjedelig på verkstedet, du skal borre hull i en planke, så kommer en ny planke, en til osv., deretter skal du skru i en skrue og det skal du gjøre i to uker. Det er altfor mange på verkstedet og altfor lite å gjøre, mye sitting. Det er for meg fortsatt bedre å skru i den skrua enn å sitte på cella til klokka tre (Alnæs 2006:57).

I Ungdomsenheten har ikke arbeid hatt like stor utbredelse som i fengsel med eldre innsatte, men informantene viser til at de har hatt ungdom som har jobbet blant annet på hundekennel under oppholdet i enheten. Goffman viser også til hvordan arbeid i en total institusjon ikke har samme betydning som utenfor. I dette legger Goffman at det er andre motiv for og holdninger til arbeid. Dette er en grunnleggende tilpasning som kreves av innsatte, men også av dem som skal motivere til arbeid og deltakelse i aktivitet (Goffman 2006:16). Arbeid er for de fleste i samfunnet primært motivert i målet om å forsørge seg selv og sin eventuelle familie. I fengsel finnes ikke slik motivasjon. På den annen side er ikke nødvendigvis arbeid like relevant i Ungdomsenheten som det vil være i det ordinære fengslet, ettersom det er ønskelig at de unge innsatte gjennomfører videregående opplæring. Dette er imidlertid ikke et krav, og ettersom flere av de unge innsatte har falt ut av skolesystemet vil det for dem være viktig med arbeiderfaring. I dette tilfellet vil det være av stor betydning for ungdommen om arbeidet fremstår som motiverende.

Når det gjelder programvirksomhet regnes de som påvirkningsprogrammer som tar «utgangspunkt i sosiale og personlige problemer som antas å medvirke til at kriminalitet begås» (Om kriminalomsorgen 1997-1998). I følge Skogstad (2006) kan programmene handle om rus, vold, sosial trening, kognitive ferdigheter og sinnemestring blant annet. Programmer blir ikke nevnt av noen av informantene ved Ungdomsenheten. Det er mulig at det ikke er utarbeidet og tilrettelagt egne programmer for unge lovbrytere enda, og at det ikke er ønskelig at de skal følge programmene sammen med eldre innsatte. Det kan også tenkes at økonomi spiller inn, og at det vil bli for kostbart å gjennomføre et program med kun fire deltakere. Kanskje er det også slik at man ikke ser viktigheten av programvirksomhet for unge innsatte.

Vi ser med dette at hverdagen i enheten i stor grad preges av aktivitetsplikten, som skal fremme rehabilitering. På den annen side kan aktivitetsplikten bli satt til side ved at en av de innsatte nekter å stå opp, får arbeidsnekt og som følge av dette blir låst inne på rommet, i følge en informant. I en slik situasjon er det også tenkelig at enheten kan sammenlignes med en total institusjon, spesielt om man tar i betraktning at en total institusjon kjennetegnes av at de barrierer som normalt adskiller våre livsområder, at man sover, arbeider og utøver fritidsaktiviteter på ulike steder, brytes ned, og i stedet skjer innenfor et bestemt område (Goffman 2006). Det legges i følge mine informanter til rette for at både skole, arbeid og fritidsaktiviteter kan skje utenfor Ungdomsenhetens område, i de tilfeller dette ikke skjer kan man se trekk i fra totale institusjoner i Ungdomsenheten. På bakgrunn av dette kan det derfor være grunn til å anta at det kan være situasjonsavhengig om enheten innehar trekk fra totale institusjoner.

I kapittel 3 og 4 så vi at noen av de unge i fengsel er der som følge av varetektskjennelse. Jeg synes derfor det er viktig å utdype varetektssituasjonen nærmere i forhold til hvordan den oppleves av informantene ved enheten, og hvordan den kan påvirke rehabiliteringsarbeidet.

Mine informanter har opplevd hvordan dagene kan variere ut i fra om innsatte sitter i varetekt eller på dom. Hvordan påvirker dette rehabiliteringen i Ungdomsenheten? På mitt spørsmål om hvordan en vanlig dag kan arte seg i enheten sier en av mine informanter: «Det er jo fryktelig avhengig av hvilke innsatte du har inne hvordan dagen blir, for har du varetektsdømte så er det begrenset hvor mye de får lov å gå ut (...)». En annen ansatt går videre inn på dette og sier følgende:

Hva som er normalt, hvis de er i varetekt (...) så har vi gjerne ikke samme mulighet til å fremstille de ikke sant, da blir det mer å finne på i nærmiljøet, og de har heller ikke aktivitetsplikt når de er i varetekt. Og når ungdommen er i varetekt så blir det vanskeligere å..., det er en mye større stressituasjon for de. Det er alltid usikkerhet. Og det er veldig typisk sånn før de skal ut så forsvinner gjerne den jobb skole motivasjonen for da gleder de seg til å komme seg ut, og når de kommer inn så er det stressituasjon pga de er i varetekt det er vanskelig å få de i gang, så det normale, jeg vet ikke hva som er det normale det kommer litt an på hvilken fase de befinner seg i.

En varetektssituasjon i Ungdomsenheten kan også minne om Goffmans beskrivelse av en total institusjon. Dette på bakgrunn av at man i større grad kan være begrenset til Ungdomsenhetens lokaler. På bakgrunn av at de ikke er underlagt aktivitetsplikten, kan de i prinsippet befinne seg innenfor Ungdomsenheten over en lengre periode. En av de unge innsatte i enheten som satt i varetekt fikk eksempelvis tilbud om undervisning i enhetens lokaler, men han var ikke pliktig til å møte opp. En varetektssituasjon kan kanskje på bakgrunn av dette begrense mulighetene for rehabilitering. Til dette vil jeg nevne at ingen av mine informanter ved enheten sa noe om at unge i varetekt hadde oppholdt seg mye på rommene. Ettersom det ble lagt stor vekt på gode relasjoner og aktiviteter sammen med ungdommen, kan det tyde på at dette ikke har vært spesielt utbredt. Det betyr likevel ikke at man kan avskrive at Ungdomsenheten i Bergen kan synes å ha noen totale trekk ved seg.

Kultur og fritid

Det er imidlertid ikke bare aktivitetsplikten i form av skole og arbeid som preger livet i Ungdomsenheten. Andre områder av livet i fengsel som kan være meningsfylte og virke rehabiliterende er muligheter for trening, utøvelse av en hobby, utflukter og bibliotekjeneste for å nevne noe (Om fritidsaktivitetene i Bergen fengsel 2009-2011). Fritidstilbudene varierer riktig nok fra fengsel til fengsel, akkurat som skole-, arbeids- og programtilbudet gjør. En av informantene ved Ungdomsenheten viste til at tilbudet de innsatte i Bjørgvin fengsel hadde i forhold til de innsatte i Ungdomsenheten ikke kunne sammenlignes. «...på Bjørgvin er det 6 ansatte på 90 innsatte, da får kanskje en person dra på tur, mens resten må være inne.» Hvilke tilbud er det ungdommen i enheten har som bidrar til mer innhold i soninga?

Aktiviteter av positiv art som blir trukket frem av mine informanter er blant annet trening, fjellturer, kinoturer, fotballspilling, basket og brettspill. Ellers har de også tilbud om psykolog og musikkterapeut. En av informantene ved enheten påpeker at enheten er preget av fleksibilitet, og at ansatte er veldig lydhøre overfor hva ungdommen vil. Informanten anser

det som positivt at de ikke nødvendigvis må ha et fastspikret opplegg for dagen, men heller kan ta ting litt på sparket.

Aktivitet i en total institusjon utøves i følge Goffman i nærhet av de samme *andre*, alle behandles likt og gjør det samme, gjerne i fellesskap (Goffman 2006). Hverdagen er rutinemessig organisert. I enheten kan man se trekk av dette, men de er ikke absolutte. Informantene ved enheten viser til at de så langt det lar seg gjøre har felles måltider, det er også slik at de unge innsatte skal bidra til å lage middag et visst antall dager i uken. Noen av de unge innsatte går skole eller arbeider utenfor enhetens område, her møter de dermed andre mennesker i tillegg til de ansatte og innsatte i enheten. Det samme gjelder også for ulike aktiviteter, som fjellturer, kino, svømming og lignende. I følge mine informanter er det heller ikke lik behandling av de unge innsatte. De har ulikt utgangspunkt, og det som passer for den ene behøver langt i fra å passe for den andre. Ungdommen har ulike interesser, og aktivitetstilbudene skal speile dette. Du skal eksempelvis ikke behøve å spille fotball om du ikke liker det.

Ut i fra dette ser vi at enheten i praksis har tilbud som kan tenkes å virke rehabiliterende, og vi ser også konturene av at disse tilbudene er mer fleksible og kan gjennomføres oftere enn i det vanlige fengslet.

Familiens rolle i rehabiliteringsarbeidet

Isolasjon fra samfunnet, og begrenset kontakt med venner og familie ble tatt opp tidligere i kapitlet. I enheten oppfordres det særlig til kontakt med familien, dersom den kan ha en positiv innvirkning i livet til den innsatte. I dette tilfellet dreier ikke nødvendigvis denne kontakten seg om å dempe den isolerende følelsen, men heller mot den effekten besøket kan ha på forbedringen og motivasjonen til ungdommene. «Dersom familien vil komme på besøk hver uke er det ingen problemer med det» sier en informant. På den annen side er de litt strengere når det kommer til annet besøk, eksempelvis venner, og telefonbruk. En av informantene viser med eksempel hvordan en av de innsatte var veldig interessert i jenter, og at det var en del problemstillinger knyttet til dette ettersom jentene var under 18 år.

Flere av informantene påpeker nettopp viktigheten av familien som ressurspersoner for de unge innsatte i arbeidet med å få dem tilbake på «rett spor». Dette gjaldt selvfølgelig i de tilfeller der noen i familien kunne antas å ha god innflytelse på ungdommen

Det er likevel i stor grad opp til ungdommen i enheten å avgjøre om de i det hele tatt ønsker besøk av familien. Flere informanter ved enheten viser til at det har vært ungdom i enheten som ikke har ønsket å ha kontakt med familien, en fordi han ikke ville at familien skulle se hvordan det var å være i fengsel. En annen ansatt sier om en av de som ikke ønsket å ha kontakt med familien: «Det er en utfordring for oss. Vi kunne forstå mors fortvilelse med at barnet ikke ville ha kontakt. Men samtidig må man respektere ungdommers rett til å si nei». Her ser vi også eksempler på at ungdommen på noen områder har innflytelse over sin egen hverdag.

Alnæs viser i sin rettssosiologiske avhandling (2006) til hvordan de eldre innsatte fremhever forholdet til familien som den viktigste suksessfaktoren for et liv uten kriminalitet. Det problematiske for de innsatte i Alnæs undersøkelse er at kontakten med familien hugges av, ved at de kun har mulighet for besøk en gang i uka, samt begrenset med telefontid. Som vi har sett er dette bedre lagt til rette for yngre innsatte ved Ungdomsenheten, ved at det blir oppmuntret til besøk av familien.

Ut i fra det vi har sett til nå er inntrykket at rehabiliteringsarbeidet med unge innsatte skal bidra til å gjøre straffen til noe mer enn bare straff, slikt det også er tenkt i fengselet. Arbeid, skole, aktiviteter, relasjonsbygging og samvær med familie skal legge grunnlaget for en kriminalitetsfri tilværelse etter oppholdet i enheten.

5.1.4 Overgang fra fengsel til frihet

Etter straffegjennomføringsloven § 3 fjerde ledd skal det skje en gradvis overgang fra fengsel til full frihet. Hovedregelen er at straffegjennomføringen skal påbegynnes i fengsel med høyt sikkerhetsnivå. Der det er sikkerhetsmessig forsvarlig skal innsatte etter hvert overføres til friere og mer ansvarsfulle gjennomføringsformer. Fremstilling, permisjon og frigang er også med på å gi innsatte en gradvis tilnærming til frihet.

I Ungdomsenheten begynner som sagt de fleste ungdommer soningen i Bergen fengsel, et fengsel med høyere sikkerhetsnivå. Etter kort tid blir de overført til Ungdomsenheten. Flere av mine informanter sa at det fra første dag i soningen ble jobbet frem mot dagen for løslatelse.

Målet om å legge til rette for løslatelse er et mål som tilstrebes i fengselet, og som vi også finner i enheten. Vi ser likevel konturene av at denne prosessen går hyppigere i enheten enn i det ordinære fengselet. Den er også mer forutsigbar i forhold til et vanlig fengsel. En del av forklaringen finner vi nok i det faktum at lengden på dommene til ungdommen i enheten, som vi så i kapittel 4.1.1, stort sett er betraktelig kortere enn overfor voksne. Videre kan det tenkes at denne tilretteleggingen er mindre komplisert når det kun er to personer i enheten. Aller helst kan det ha noe med at de det gjelder er unge, og at det er uheldig å holde dem for lenge adskilt fra det «vanlige» liv. Forutsigbarhet er et viktig moment i enheten.

Så langt i dette kapitlet ser vi at Ungdomsenheten har flere trekk fra en fengselsinstitusjon, men samtidig er det også noe som skiller dem. I følge mine informanter er enheten ulikt et fengsel i den forstand at det er få innsatte og mange ansatte i enheten. Dette fører også til et bedre grunnlag for gode relasjoner mellom innsatt og ansatt, i følge informantene ved enheten. Trekk fra fengselet finner vi blant annet i at straffegjennomføringsloven ligger til grunn, fokus på sikkerhet, at man er låst inne store deler av døgnet og dermed avskåret fra samfunnet utenfor store deler av dagen. Videre ser vi at innsatte i enheten, som i et hvilket som helst fengsel må omgås med personer de ikke har bestemt selv at de vil omgås med. Som i et fengsel er rehabiliteringstanken også fremtredende i Ungdomsenheten, spesielt gjennom arbeid og skole. Mine informanter legger spesielt stor vekt på fritidsaktiviteter, og tilbøyeligheten til å gjennomføre aktiviteter som ungdommene ønsker utenfor Ungdomsenhetens område. Trekk ved totale institusjoner er noe som man på bakgrunn av informantenes uttalelser kan se noe av i enheten. Spesielt gjelder dette når innsatte av ulike årsaker er inne i enheten hele døgnet, og når man befinner seg innenfor murene i Bergen fengsel og da ofte er henvist til en celle hele dagen.

Andre trekk og kjennetegn ved enheten slik mine informanter ser det, vil i det kommende bli belyst.

5.2 Ungdomsenheten i forhold til barnevernsinstitusjoner

Barneverninstitusjonene i Norge har stort sett fra fire til omtrent 30 plasser. De aller største institusjonene består av flere avdelinger, og antall beboere på en avdeling er sjelden mer enn åtte (Om barne- og ungdomsvernet 2001-2001.) Ved Ungdomsenheten er det totalt fire plasser, men kun to av dem utenfor ringmuren, der de ansatte har sin base. Flere av

informantene trekker frem denne forskjellen i antall plasser. Hvilke andre forskjeller og likhetstrekk peker informantene på?

5.2.1 Midlertidig oppholdssted

En sammenligning mellom barnevernsinstitusjoner og Ungdomsenheten er at ungdommen ikke skal være noen av stedene resten av livet. Begge stedene blir forhåpentligvis mellomstasjoner, men det er sannsynlig at oppholdet i barnevernsinstitusjon vil være lengre enn oppholdet i fengsel. Ingen av mine informanter tok opp denne sammenligningen, men flere poengterte at det fra dag en skulle være fokus fremover mot den dagen den unge skal forlate enheten, og det ble presisert at ønsket var at de unge skulle være der kortest mulig tid. Det blir lagt stor vekt på å finne gode løsninger etter løslatelse, og et av de viktigste fokusområdene i barnevernet er nettopp å legge til rette for livet etter institusjonsoppholdet. For noen få ungdommer er barnevernsinstitusjoner definert som base for resten av oppveksten, og oppholdet blir i så måte en forberedelse på og skulle bo for seg selv (Om barne- og ungdomsvernet 2001-2002).

5.2.2 Profesjoner

Gjennom sammensetningen av både fengselsbetjenter og miljøterapeuter i enheten forstår jeg det slik at man synliggjør det rehabiliterende eller behandlende aspektet, samtidig som man heller ikke legger skjul på kontroll og straff. Det er også et signal om at innholdet i soningen skal ha noen andre aspekt ved seg enn bare straff. Det barnefaglige personellet er også en anerkjennelse av at barn og ungdom kan ha helt andre behov i forhold til straffegjennomføring enn eldre innsatte. Sammensetningen av ansatte, og spesielt miljøterapeutenes barnefaglige bakgrunn ble nevnt av omtrent samtlige av mine informanter i sammenligningen av enheten med en barnevernsinstitusjon, og som eksempel på en forskjell mellom Ungdomsenheten og fengselet. Ved å ha en blanding av fengselsbetjenter og miljøterapeuter vil de unge innsatte etter all sannsynlighet få et annet tilbud enn de ville gjort i det ordinære fengslet.

Sammensetningen av ansatte i enheten gjør imidlertid enheten både lik og forskjellig fra en barnevernsinstitusjon. Profesjonene som er representert er delvis lik det man finner i en barnevernsinstitusjon. En forskjell er at man sannsynligvis ikke finne mange ansatte ved

barnevernsinstitusjoner som er utdannet fengselsbetjenter. I fengsler med eldre innsatte er de aller fleste betjenter, utdannet ved kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS). Enheten har en miks av miljøterapeuter og betjenter. Som vi har sett kan det være flere grunner til det, blant annet sikkerhet. Et sentralt moment i forhold til Ungdomsenheten er at miljøterapeuter med barnefaglig bakgrunn utgjør en like stor del av de ansatte i enheten som fengselsbetjenter. Dette er i hovedsak tilknyttet målet om å arbeide etter miljøterapeutiske prinsipper (Omdal 2010), noe som i stor grad er assosiert med fremgangsmåten i barnevernsinstitusjoner.

En annen likhet det ble vist til gjelder fravær av bruk av uniform. Uniformering er ikke vanlig i barnevernsinstitusjoner. Dette praktiseres heller ikke i Ungdomsenheten, selv om fengselsbetjenter er en gruppe som tradisjonelt sett har benyttet uniform. Valget om å la de ansatte være sivilt kledd kan sannsynligvis påvirke relasjonsbyggingen mellom ansatte og innsatte i positiv retning, og kan kanskje være med på å gjøre fengselsbetjenter og miljøterapeuter likere. En informant sier: «I begynnelsen var det veldig fokus på at de som hadde gått fengselsskolen (...) skulle liksom ha litt mer fokus på sikkerhet og slikt. Men det har utjevnet seg veldig etter hvert». En annen informant går i samme retning og sier: «...vi har vel møttes ganske på midten vil jeg si. De fengselsfaglige driver mye med miljøterapi, og miljøterapeutene er blitt ganske flinke med nøkler (...)».

5.2.3 Ulike lovgrunnlag, men trygghet og omsorg

Til tross for at man sammenligner enheten med en barnevernsinstitusjon, er det ikke dermed sagt at alle egenskapene er direkte overførbare til enheten. Mine informanter var for eksempel opptatt av å vise til hva som var forskjellen mellom Ungdomsenheten og barnevernsinstitusjoner. For det første av alt er oppholdet i Ungdomsenheten er regulert av straffegjennomføringsloven, og dermed er straff en del av formålet. Straff skal ikke være hensikten i et institusjonsopphold i barnevernet. Det er barnevernloven som ligger til grunn for opphold i barnevernsinstitusjoner, og i § 1-1 «Lovens formål» ser vi at målet med loven er «å sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid» og «å bidra til at barn og unge får trygge oppvektsvilkår».

En av forskjellene mellom straffegjennomføringsloven og barnevernsloven finner man i muligheten for å bruke makt. Dette påpekes av flere av mine informanter. En av dem sier «du har de maktmidlene som kriminalomsorgen gir, (...) du kan styre dem [ungdommen] mye mer inn på de sporene vi mener er riktige». Det er likevel ikke ensbetydende med at maktmidler ofte blir brukt. Tvert om sier stort sett alle jeg intervjuet ved enheten at det har vært lite utagering og uoverensstemmelser. En av informantene viser til at de kun har hatt en holdepisode inne på enheten, men det er godt å vite at de har muligheten til bruk av makt dersom situasjoner skulle oppstå. Dette kan også sees i sammenheng med 5.1.1 der statisk og dynamisk sikkerhet i enheten ble diskutert.

I *Barnevernet i Norge* (2000:226) er følgende skrevet: «Som ved alle tiltak etter barnevernloven er hovedformålet å hjelpe barnet, og ikke å fastsette en sanksjon. Dette følger blant annet av prinsippet i barnevernloven § 4–1 om hensynet til barnets beste.» Ut i fra dette fremgår det at opphold i barneverninstitusjon ikke skal være straff. At det kan *oppleves* som straff å være i barnevernsinstitusjon er en annen diskusjon som tas opp av blant annet Ericsson (1996) og Svensson (1998). Mine politikerinformanter viser til at opphold på barnevernsinstitusjoner ikke skal oppleves som straff, men at et tiltak under kriminalomsorgen er straff.

Kjersti Ericsson (2009) viser gjennom kapitlet «På barnehjem med Goffman», til totale sider ved ulike barnehjem/skolehjem. Hovedsakelig er det tidligere institusjoners totale sider som blir belyst. Hun mener å se at spesielt spesialskoler og skolehjem hadde likhetstrekk med totale institusjoner, ved at de ofte lå avsides til (øyer), og at kontakten med verden utenfor var sparsom. Videre at barna sov, gikk på skole, arbeidet og tilbrakte fritida på institusjonens område (Ericsson 2009:61). På den annen side virket ikke barnehjem så totale. Dette på bakgrunn av at barna her gikk på skole utenfor institusjonen. Dette er også noe vi ser ved Ungdomsenheten, at det er ønskelig at ungdommene går på skole og arbeider utenfor enhetens område. Ericsson mener også at det fantes totale trekk ved barnehjemmene, og henviser til at disse «hjemmene» kunne bære preg av streng regulering og lite individualisert behandling av barna. På den annen side er det grunn til å tro at dette er noe som på mange måter har endret seg, men samtidig skal man likevel være forsiktig med å avskrive eventuelle totale trekk ved barnevernsinstitusjoner. Det som også er interessant i Ericssons kapittel, er at institusjonene hun omtaler har ordet «hjem» i seg. I dag bruker vi ikke like mye «hjem» når vi omtaler slike institusjoner. I følge Sosialdepartementets forskrifter for barnehjem fra 1954 blir det uttrykt at

barnehjemmet skal være en erstatning for barnets naturlige hjem (Ericsson 2009:62). I følge *Om Barne- og ungdomsvernet* (2001-2002) har man i den senere tid gått mer i retning av å se det som en mellomstasjon mellom foreldrehjem, fosterhjem og egen bopel. Det blir videre presisert at fosterforeldre kan gi mer kjærlighet og varme enn det en institusjon kan. Dette har kanskje noe med at ungdommene må forholde seg til ganske mange voksne ansatte. De unge må også forholde seg til mange voksne ved Ungdomsenheten, ettersom det er 18 turnusansatte ved enheten.

Omsorg, hjelp, motivasjon og trygghet er store og positivt ladede ord, og utgjør noen av beskrivelsene informantene gir av hverdagen i enheten. Det er disse beskrivelsene som blir forsøkt utført i praksis i følge mine informanter, ved at de henviser til at de bryr seg om ungdommen. En ansatt ved enheten sier: «man blir jo glad i dem». Hvorvidt disse henvisningene burde plasseres her [Ungdomsenheten i forhold til barnevernsinstitusjoner], eller under likhetstrekk ved det hjemlige er vanskelig å avgjøre. Og kanskje betyr det ikke så veldig mye for de unge innsatte om informantene henviste til det barnevernsinstitusjonsmessige eller det hjemlige når de refererte til omsorg. Poenget mitt er at omsorgsutøvelse er et av trekkene i Ungdomsenheten.

Ungdomsenheten har ut i fra mine informanter flere likhetstrekk med barnevernsinstitusjoner. De viser først og fremst til likhet i profesjoner. Videre sier informantene, spesielt ansatte ved enheten, at oppholdet i enheten, akkurat som i barnevernsinstitusjoner skal bære preg av trygghet og omsorg. Samtidig viser informantene til forskjeller, spesielt i forhold til de ulike lovgrunnlagene ved at enheten er en straffereaksjon og at straffegjennomføringsloven også legger til grunn for mer bruk av makt om det skulle være nødvendig. Det er grunn til å tro at dagens lovverk, uten at det antydes direkte har intensjon om at barnevernsinstitusjoner skal være en erstatning for hjemmet, i alle fall midlertidig. Det vil derfor være interessant å se om mine informanter peker på eventuelle hjemlige sider ved Ungdomsenheten.

5.3 Ungdomsenheten i forhold til hjemmet

Det er kanskje litt uvanlig å sammenligne en fengselslignende enhet med et hjem for mange. Likevel er det en interessant sammenligning det er verdt å se nærmere på.

I vår forståelse og opplevelse av det hjemlige er det flere momenter som kan inngå, noen av dem vil bli belyst her. De hovedkjennetegnene jeg ønsker å legge vekt på er hjemmet som

sted for omsorg, hjemmets rolle i oppdragelsen til et barn, og herunder primær kontroll og grensesetting. Hjemmet har som regel også en utforming som er annerledes enn både fengsel og barnevernsinstitusjoner. Finnes det hjemlige trekk i Ungdomsenheten?

5.3.1 Utforming og opplegg

Da jeg besøkte enheten fikk jeg blant annet inntrykk av at de ansatte hadde et sterkt ønske om at ungdom som soner i enheten, i stor grad skulle oppleve det som å være i et vanlig hjem. Det fysiske miljøet var hjemlig, med fine møbler, brettspill, potteplanter og flatskjerm. Det var riktig nok litt færre personlige ting enn det man er vant til å se i ordinære hjem, ingen familiebilder eller hjemmelagde ting fra kunst- og håndverkstimene på skolen.

Utformingen av enheten ble av flere av mine informanter poengtert å skulle være hjemlig. Dette kommer også til uttrykk i *Barn og straff* (2008). For å ivareta sikkerheten er det likevel noe ved utformingen som ikke gir direkte assosiasjoner til det hjemlige. Dette gjelder hovedsakelig låste dører, og gjerdet rundt enheten. Til tross for dette ser enheten på mange måter i praksis ut som et hjem. Men er det bare utformingen som har hjemlige assosiasjoner?

En av mine informanter beskriver hverdagen i enheten med hjemmet som det ideelle utgangspunkt.

Det er litt som et hjem, og det er jo hele intensjonen, at det skal være en mellomting mellom en institusjon, hjem og samtidig den fengselsbiten som ligger i bakgrunn. Det er jo fryktelig avhengig av hvilke innsatte du har inne hvordan dagen blir, for har du varetektsdømte så er det begrenset hvor mye de får lov å gå ut, og har man på dom så er det begrenset i en periode, helt frem til du ser, ja, for de har jo ikke så lange straffer mange av disse. (...) Så det har vært alt fra stå opp kl 7, spise frokost, gå på skole eller jobb, der vi følger de hele dagen, skoledagen eller jobbsettingen, nettopp fordi de ikke har frigang. Og da er vi jo pliktig til å følge dem som om de var på en vanlig fremstilling. Så egentlig fremstilles de til de aktivitetene de skal gjøre.

Til tross for at informantene ved enheten forteller at de er fleksible, preger likevel rutiner hverdagen ved enheten. Flere informanter ved enheten forklarer at når det er en innsatt som går på skole, så drar ungdommen fra enheten rundt klokken 8. Ettersom ungdommene ikke har spesielt lange dommer og dermed ikke har mulighet for frigang eller permisjon så kjører de ansatte dem til og fra skolen, og de er for en periode sammen med dem på skole eller arbeid. På ettermiddagen er de som regel ute i fellesskapet og med på å lage middag. De innsatte har ansvar for å lage middag to dager hver i uken. Etter middag er det vanlig å dra ut

på en eller annen form for aktivitet, eksempelvis trening, handling, fisketur, kino eller fotball. De innsatte blir innlåst for natta rundt 21.30. Goffman (2006) viser til at totale institusjoner er preget av rutiner, men på den annen side er rutiner noe som preger de aller fleste menneskers liv på en eller annen måte. Riktig nok er det noen klare moment som gjør denne sammenligningen litt vanskelig. For det første er det sjelden at man blir låst inne på rommet sitt i en liten periode etter skoletid. Det er heller ikke veldig vanlig at man har fire voksne personer i hjemmet, og det er sjeldent at det bor et ukjent menneske sammen med deg, altså den andre innsatte.

En av informantene sier at selv om det ikke skal være noen tvil om at enheten er et fengsel, så skal man på samme tidspunkt prøve å få gjennom rutiner som får enheten til å være som et vanlig hjem. «Du skal stå opp, du skal spise, gå på skole eller jobb og lage middag. Sånn sett er det bygget opp som en vanlig dag, men organisatorisk ligner det på en institusjon.» her henvises altså rutiner til noe som er hjemlig, og ikke til noe som er fengselsaktig eller institusjonsaktig.

5.3.2 Oppdragelse og grensesetting

Oppdragelse og grensesetting er to forhold som er karakteristisk for de fleste hjem. Med foreldre eller foresatte mer eller mindre ute av umiddelbar nærhet for en periode, hvordan kommer oppdragelse til uttrykk i enheten? En informant ved enheten sier:

Man skal få de til å føle det som et vanlig hjem, der voksne korrigerer dem og behandler dem som barn. Vi er voksne og de er barn. Vi skal forklare hvorfor man gjør ting sånn og sånn. Dette kan du ikke få lov til, og dette er bra for deg. Og hva har du lyst til, hva tenker du om det?

«Dette kan du ikke få lov til, og dette er bra for deg» gjenspeiler slik jeg ser det både oppdragelse og grensesetting, det samme gjør «korrigerer», og konstateringen i at det er forskjell på voksne og barn. Likevel vil jeg si at ingen av informantene fra Ungdomsenheten snakket direkte om oppdragelsen, når det gjelder disiplinering slik det fremstår i lys av Foucault (1999). De gikk mer i retning av å snakke om hjelp til endring og holdningsarbeid. Jeg ser for meg at det å skulle forholde seg til så mange ulike personer kan gjøre et eventuelt oppdragelsesarbeid vanskelig. Det kan også tenkes at siden oppholdet i Ungdomsenheten skal være av kortest mulig varighet, er det dermed også begrensninger på hvor mye en kan oppdra ungdom. Ut i fra mine informanternes beskrivelser er det grunn til å tro at ungdommene

avfinner seg med at de er i fengsel, og at det dermed er andre som bestemmer over dem i perioden de er der. Her kommer den primære og sekundære kontrollen inn i bildet, som kan være av betydning for sammenligningen av enheten med et hjem. Hvordan er forholdet mellom primær og sekundær kontroll i enheten?

Christie (1997) beskriver primær kontroll som noe som kommer fra dem som står en nærmest, og da spesielt familie. Sekundære kontrollører finner vi i følge Christie i «tiltak som iverksettes utenom det vanlige samvær, og da som oftest av en eller annen spesialist med atferdskontroll som yrke» (Christie 1982:29). Her kan Ungdomsenheten fremstå som et eksempel. Sekundærkontrollen kommer inn som et tillegg, sier Christie, og viser til at den denne formen for kontroll ikke vil kunne ta over for den primære kontrollen, den vil ikke kunne ta familiens posisjon. Christie skriver:

Den primære kontroll kan være av ekstraordinær styrke. Mors og fars ord, eller vennenes. Som et lite barn, eller i samfunnsformer hvor familien er den helt dominerende enhet, der kan knapt noe måle seg med den primære kontroll. Primærkontrollerte sammenhenger har også en særlig styrke i evnen til å hente normbrytere tilbake til samfunnet igjen(Christie 1997:92)

Likevel, ikke alle hjem har et godt utgangspunkt for å utøve primær kontroll, og kanskje har en familie av ulike årsaker, ikke evner til å få barn og unge til å føle seg som hjemme, til tross for at de er i sitt eget hjem. På denne måten kan det tenkes at Ungdomsenheten for noen blir det nærmeste man kommer et hjem med kontroll og utøvelse av omsorg. Riktig nok vil det være et veldig midlertidig hjem. Men kanskje kan det være slik at Ungdomsenheten, som i teorien er en sekundær kontrollinstans bidrar til å få normbrytere tilbake til samfunnet igjen. Uansett vil det nok ikke være riktig å bruke begrepet primær kontroll om det som skjer i enheten, til tross for at de ansatte i enheten kan være de som står ungdommen nærmest i perioder.

Christie (1982) viser i *Hvor tett et samfunn* til hvordan den «primære kontrollen finner sted gjennom handlinger som er en del av det vanlige samvær» (Christie 1982:29). Han skriver videre at dette samværet ikke er skapt for å gi grunnlag for kontroll, den kommer av seg selv. Den er i samværet, og er ikke nødvendigvis verken bevisst eller planlagt. Foreldre, søsken og venner er de fremste eksempler på primære kontrollører. Det er vanskelig å forestille seg at enheten representerer det «vanlige samvær».

På bakgrunn av opphold i enheten, og også fengsel og barnevernsinstitusjon for den saks skyld, vil ikke da den sekundære kontrollen i en periode være den rådende kontrollen for noen unge? En femtenåring som plasseres i Ungdomsenheten vil i så måte, for en kortere eller lengre periode i livet sitt ha et begrenset forhold til den primære kontrollen. Ja, det kan tenkes at denne kontrollen har vært begrenset fra fødselen av, men i enheten er det andre, «atferdsspesialister», som overtar kontrollen. Den sekundære kontrollen blir i så måte det fremtredende. Christie skriver videre at;

Den primære kontrollen kommer (...) fra slike man ofte er knyttet til med mange og sterke bånd, bånd som kan tåle påkjenninger. (...). Og den kommer fra personer hvor selve grunnlaget for forbindelsen *ikke* ligger i avviket eller lovbruddet og hvor derfor dette heller ikke blir stående i sentrum hver gang denne personen dukker opp (Christie, 1982:30).

Den primære kontrollen kan sies å representere gjensidighet. I en familiesetting betyr man noe for andre, og de andre betyr noe for deg. Det vil ikke nødvendigvis si det samme som at Ungdomsenheten ikke representerer gjensidighet. Vi har tidligere sett eksempler på at de ansatte retter seg etter ungdommens ønsker, enten det er aktiviteter eller for mange voksne på et rom. Likevel er det et faktum at i den primære kontrollutøvelsen ligger det essensielle at personene har kjent hverandre lenge, og de skal fortsette å kjenne hverandre lenge. De ansatte i enheten er i så måte innforstått med at ungdommens tid i enheten er begrenset, og at forholdet mellom ansatt og innsatt sjeldent vil vare livet ut. Det ligger dermed noen begrensninger i hvor «hjemlig» Ungdomsenheten kan bli.

I hjemmet er det slik at foreldre og barn kan bytte roller, ikke i den forstand at foreldrene blir barn og barna blir foreldre, men i den forstand at barna i noen sammenhenger også blir kontrollører. I Ungdomsenheten vil en slik kontroll være mer begrenset i forhold hjemmet. En ung innsatt kan ikke ta over kontrollen i enheten uten at det går upåaktet hen. Likevel er det noen aspekt som kan kontrolleres. Tidligere viste jeg til en informant som sa at ungdommen kunne oppleve det som litt mye med fire innsatte rundt en, men at dette løste seg ved at vedkommende ga beskjed. Dersom ikke de ansatte hadde etterkommet ungdommens ønske, kunne det muligens resultert i at den unge innsatte oppholdt seg mer på rommet enn ute på fellesområdet. Dette ville igjen gått utover relasjonsbyggingen som de ansatte i enheten synes å være opptatt av.

Som et aspekt ved kontroll finner vi grensesetting, som utgjør en viktig del av hverdagen i de fleste hjem. Foreldrene setter grenser for sine barn, og bestemmelsene blir hovedsaklig tatt ut

i fra hva de mener er til det beste for barnet. I Ungdomsenheten kan man ikke unngå grensesettingen og avgjørelser som blir tatt overfor de unge lovbrysterne. Likevel er nok dette en grensesetting som ikke nødvendigvis er helt sammenlignbar med slik det gjerne foregår i de fleste hjem. Det blir en slags sekundær grensesetting. Det vil sannsynligvis oppleves som veldig annerledes at andre voksne enn dine egne foreldre tar avgjørelser på vegne av deg. På den annen side er dette likevel noe som kjennetegner samfunnet for øvrig. Ungdom blir korrigert av alt fra skolepersonell til fotballtrenere.

Vi ser dermed at sekundær kontroll blir det fremtredende i enheten. Det er likevel god grunn til å anta at også den primære kontrollen på noen måter blir opprettholdt i de tilfeller ungdommen har regelmessig kontakt og besøk av foreldrene. Dette er, som nevnt, et viktig fokuspunkt i Ungdomsenheten.

Elementer av «totale institusjoner» i hjemmet kan være vanskelig å finne. Spesielt ettersom Goffman mener at hjemmet er selve motpolen til den totale institusjon (Ericsson 2009:61). På den annen side kommer det frem hos Ericsson at familie og totale institusjoner har noe til felles. Ericsson skriver:

Begge bedriver det han kaller «menneske-arbeid» eller «people-work». «Råmaterialet» er mennesker, som de skal gjøre til noe annet enn de er i utgangspunktet: psykiatriske institusjoner skal gjøre gale mennesker friske, fengsler skal gjøre lovbrytende mennesker lovlydige. Og familien skal gjøre barn til voksne, sosialiserte samfunnsmedlemmer (Ericsson 2009:62).

Det ser ut til at Goffman legger vekt på det strukturelle når han setter hjemmet og den totale institusjon som motpoler. «Familien lar seg ikke kombinere med et gjennomadministrert flokkliv der alle livets funksjoner foregår på samme arena» (Ericsson 2009:63). Samtidig mener Ericsson at det kan være grunn til å forstå det også ut i fra det relasjonelle. Å være en del av en familie handler om nære og personlige bånd, kjærlighet og følelser. I institusjoner handler det om profesjonalitet og lønnsarbeid, instrumentalitet og tiltak for å oppfylle et fastsatt mål (ibid). Denne forskjellen er med på å legge begrensninger på sammenligningen av enheten med et hjem.

Ut i fra Christies forståelse om primær og sekundær kontroll vil ikke enheten kunne overta og utføre hjemmets primære kontroll, på hjemmets premisser. Men enheten kan utøve sekundær

kontroll og herunder grensesetting i stor grad. Gjelder disse forståelsene også ved andre sider ved hjemmet, som omsorg og samhold?

5.3.3 Omsorg og samhold

Det er ingen tvil om at enheten dekker de grunnleggende behovene til ungdommene, som mat, klær og husly. Det ville også et hvert fengsel i Norge gjort. Vi har i sammenligningen av enheten med barnevernsinstitusjoner sett at omsorg for ungdommen er et viktig utgangspunkt også i enheten. «Omsorg involverer en relasjon mellom minst to mennesker, og den som gir omsorg viser bekymring, følelser, hengivenhet og omtanke overfor den som får omsorg» (Wærness 1992:210). Omsorg kommer frem i uttalelser fra flere av informantene ved enheten i forhold til sammenligningen av enheten med et hjem. Noen av informantene sier at de blir glad i ungdommene. Samtidig trekker flere av dem fram relasjonsbyggingen, som de selv mener de har vært flinke på. Et godt hjem kjennetegnes jo av gode relasjoner. En sier også at «Vi kan sitte som en familie i sofaen å se film eller spille». En annen går i samme retning og sier: «Flere har omtalt huset (...) som hjemme. De sitter i sofaen og opplever å få dekket et omsorgsbehov som de har hatt mangel på tidligere». Informantene henviser altså på mange måter til det familiære.

Wærness (1992) viser til tre omsorgsrelasjoner i sin fremstilling av hovedsakelig arbeid i eldreomsorgen. Den første omhandler den omsorgen man finner i en symmetrisk relasjon preget av likeverdighet. Denne ville jeg ansett som et eksempel på omsorgen i hjemmet, eller fra venner. En annen type omsorg plasserer seg i en servicerelasjon, som er preget av omsorgsgiverens underordning i forhold til omsorgsmottakerens overordning. Sist viser hun til omsorg i en avhengighetsrelasjon, der den som får omsorg er avhengig av den som gir omsorg. Vil denne sistnevnte typen gjenkjennes i Ungdomsenheten?

Cecilie Basberg (1999) mener at denne sistnevnte type omsorg kan by på vanskeligheter i en fengselssammenheng. Basberg mener at innsatte ikke er avhengig av betjentene og betjentenes omsorg på samme måte som en eldre person på et eldreinter ville vært, eller slik en sykehuspasient er av sykepleiere. De innsatte er gjort avhengige av betjentene ved at de er stengt inne og fratatt sin frihet, ikke fordi de ikke kan spise selv. Basberg sier videre at «fanger er *gjort* avhengige, mens eldre og syke er *blitt* avhengige»(Basberg 1999:97). Det kan imidlertid tenkes at noen ungdommer er mer avhengig av de ansatte i Ungdomsenheten enn

hva eldre innsatte er av de ansatte i fengsel. En femtenåring vil sannsynligvis på flere områder være avhengig av foreldrenes omsorg.

Basberg viser likevel til at betjenter gir omsorg, og at de gjør omsorgsfulle handlinger (Basberg 1999). Arve Hansen (2004) uttrykker seg i *Materialisten* kritisk til at Basberg fremstiller betjenter som omsorgsutøvere. Han skriver:

Det føles godt å kunne se seg selv som et rettferdig og omsorgsfullt menneske. Det å låse andre mennesker inn, å ekskludere dem fra sosialt samvær, kan ikke føles godt for dem som gjør det. Det er naturlig at det oppstår et behov for legitimering av egen virksomhet. For betjenten blir omsorg i denne sammenheng et instrumentelt virkemiddel snarere enn en ektefølt omsorgsfull handling (Hansen 2004:135).

Ut i fra uttalelsene til mine informanter har jeg ikke noe grunnlag for å si at de prøvde å legitimere egen virksomhet ved å vise til omsorg, men ut i fra Hansens forståelse ville det ikke være usannsynlig. Det som derimot peker seg ut i mitt intervjumateriale er at omsorgsaspektet i Ungdomsenheten ser ut til å komme tydelig frem på bakgrunn av at de innsatte er så unge. Det er vanskelig og la være å bry seg om barn og unge i spesielt utsatte situasjoner. Flere av informantene fra enheten viser til at de unge innsatte har hatt vanskelige og traumatiske opplevelser i fortiden i form av blant annet oppløste familier, krig og flukt. At ungdommenes vanskelige livssituasjon vekker omsorgsfølelser hos de ansatte er det ut i fra mitt materiale grunnlag for å si. På denne måten ser vi at omsorg er til stede i enheten, men det er ikke en omsorg som vil vare store deler av livet slik omsorgen mellom foreldre og barn kjennetegnes av. Ungdommene befinner seg for en kort periode i enheten, og de ansatte vil møte flere ungdommer med triste skjebner i sitt arbeid som vil vekke følelser. Samtidig skal en ikke se bort i fra at omsorg kan bli et instrumentelt virkemiddel, slik Hansen (2004) beskriver det, spesielt ved hyppige innsettelse og utskiftninger av innsatte i Ungdomsenheten.

I et hjem er det både viktig og vanlig at hvert medlem blir sett på som en enkeltperson. Dette er noe som ikke alltid synes å være realiteten i det øvrige fengslet med mange innsatte. I enheten fremstår dette som annerledes. Flere av informantene ved enheten viser til store ulikhetene ved ungdommene, og hvor viktig det er at de ser dem som individ. De er opptatt av å skape individuelle opplegg for hver enkelt innsatt, og fokusere på hva de ulike ungdommene har lyst til å gjøre.

Det er som tidligere nevnt mange ansatte i Ungdomsenheten. At det er noen ansatte som får bedre kontakt med ungdommen enn andre ansatte er derfor sannsynlig. Dette er også noe som blir nevnt av en av informantene. Til tross for gode relasjoner er det store antallet av voksenpersoner som er innom enheten i løpet av et døgn noe som svekker sammenligningen av enheten med et hjem, der det stort sett er stabilt med to voksne. Dette er også et poeng Ericsson trekker frem i forbindelse med tendensen i barnevernsinstitusjoner. I løpet av en uke møter ungdommene mange forskjellige voksne, og det kan være stor turnover. Samtidig påpeker Ericsson at utskiftningen i familien også er stor i seriemonogamiets tid, men ikke like utbredt som i institusjoner (Ericsson 2009:66). Det kan også tenkes at ungdommene foretrekker at det er mange ulike ansatte å forholde seg til, på bakgrunn av at det er så få innsatte.

Ut i fra dette ser vi at relasjoner, i følge mine informanter, er fremtredende og karakteristisk i enheten. Og til tross for at det er mange personer som kommer og går, synes ikke denne utfordringen å påvirke relasjonsbyggingen i negativ retning. Ungdommen blir individuelt mottatt, og det at flere informanter henviser til det familiære ved å sitte i sofaen å se tv eller spille, er trekk vi kan finne i mange hjem. På den annen side, det å være hjemme er selve kjennetegnet på en uformell setting, vil det å være fengslet tilsynelatende fremtre som en formell setting. I et vanlig fengsel forholder du deg til uniformerte representanter fra kriminalomsorgen. De ansatte er opplært i hvordan de skal forholde seg og opptre på i ulike situasjoner, men på den annen side kan de ansatte og de innsatte kjenne hverandre godt. Likevel er ikke dette forholdet verken primært eller helt uformelt (Christie 2007:93). Tidligere har vi sett at fraværet av uniform i enheten kan være et godt utgangspunkt for å bygge opp relasjoner. I dette tilfellet kan det å ikke være uniformert bidra til å begrense det formelle uttrykket. De ansatte er sivilt kledd, og terskelen for kontakt mellom innsatte og ansatte er muligens lavere enn i et vanlig fengsel. Dette kan gjøre det mer likt en barnevernsinstitusjon, men det kan også være en henvisning til det hjemlige uttrykket i enheten. Likevel er en sentral forskjell fra hjemmet at de ansatte er utdannet til jobben i enheten. «De spiller en rolle, og til syvende og sist må de adlyde de overordnedes krav» (Christie 2007:93). Når mennesker møtes i profesjonelle relasjoner der den ene, en fagperson, «har en intensjon» med den andre som «fange» i dette tilfellet, vil situasjonen skille seg fra andre mer tradisjonelle sosiale relasjoner (Hammerlin og Mathiassen 2006). Det er ikke slik at omsorg i fengsel kan sammenlignes med den naturlige omsorgen i samfunnet utenfor murene, eksempelvis mellom familie, venner og bekjente som hjelper og stiller opp for hverandre.

Det fysiske miljøet i enheten gir assosiasjoner til hjemmet. Ut i fra intervjuer med mine informanter kommer det også innholdsmessig fram likeheter mellom enheten og hjemmet. Spesielt gjelder dette fokuset på omsorg, samhold og gode relasjoner. Informantene viser til at det foregår grensesetting overfor ungdommen i enheten, akkurat slik som det også gjør i de fleste hjem. Til forskjell fra hjemmet er det sekundær kontroll som blir utøvd i enheten, og ikke primær kontroll som hjemmet representerer. Sannsynligvis ligger det til grunn at ved å skape et trygt og godt «hjem» for ungdommen kan man klare å forebygge kriminalitet og uønskede handlinger. Kanskje er det en tanke at motivasjon og endring skjer best på hjemmebane, og at man derfor forsøker å gjøre enheten så likt et hjem som mulig ut i fra omstendighetene.

5.4 Det normale i det unormale

Å være innesperret er ikke en vanlig situasjon å befinne seg i. For de aller fleste vil det bety store omveltninger. «Normalitetsprinsippet» er derfor et viktig «verktøy» i forhold til straffegjennomføring. Normalitetsprinsippet slik det kommer fram i *Straff som virker* (2007-2008:22) går ut på at;

Tilværelsen under straffegjennomføringen skal så langt som mulig være lik tilværelsen ellers i samfunnet. Det er selve frihetsberøvelsen som er straffen. Straffegjennomføringen skal ikke være mer tyngende enn nødvendig, og ingen skal bli underlagt tiltak som føles som tilleggsstraff.

Dette betyr blant annet at goder ikke skal fratras de innsatte, som muligheten til sosial kontakt gjennom besøk, permisjoner og telefonkontakt, og til å følge med i samfunnet rundt seg gjennom tilgang til massemedia (*Straff som virker* 2007-2008:108). Dagens praksis i fengsel er i stor grad preget av tradisjon og sikkerhetstenkning. Utgangspunktet er at dagligdags aktiviteter ikke er tillatt i fengsel, men likevel åpnes det for goder etter detaljerte retningslinjer (*Straff som virker* 2007-2008). I Ungdomsenheten har vi sett at praksisen blant annet er preget av nettopp hverdagslige aktiviteter, og en litt annen form for sikkerhet enn det vi vanligvis assosierer med fengselet. Viktig for tilrettelegging av det normale i det unormale er at det er nedfelt i internasjonale konvensjoner og anbefalinger, og i norsk lov, at domfelte har de samme rettigheter som andre borgere. Denne rettighetstenkingen blir trolig spesielt vektlagt overfor unge lovbrytere. Kriminalomsorgen skal ha meget gode grunner for å ikke strekke seg langt i forsøket om å gi de unge innsatte skoletilbud eller arbeidstilbud. Informantene ved i Ungdomsenheten var i alle fall opptatt av de unge innsatte skulle ha en form for

undervisningstilbud eller skoletilbud, uavhengig om ungdommen er domfelt eller varetektsinnsatt.

Det skal med andre ord legges til rette for at livet som innsatt skal oppleves så normalt som det lar seg gjøre, og det synes også ønskelig at ungdommen lærer seg å følge et slikt «dagsopplegg» etter endt soning. Dette kan muligens sees i sammenheng med Foucaults forståelse av disiplinering i fengsel. Man blir disiplinert for å bli en del av det «det naturlige». «Disiplinen fabrikkerer således menneskekropper som underkues og ekserseres – «føyelige» kropper» (Foucault 1999: 127).

Å være i fengsel er ikke en normal situasjon. Og det å være innsperret er på langt nær noe man assosierer med barne- og ungdomstiden. De omveltningene som følger med fengslingen vil ikke på noen måte kunne gjenetableres som følge av normalitetsprinsippet. Men det kan føre til at noen trekk ved livet i enheten ligner noen sider ved hverdagen en hadde før oppholdet i enheten.

5.5 Tilbakemeldinger fra ungdommen

De unge innsattes *egen* opplevelse av hverdagen i enheten, ville kanskje sagt oss noe om hvordan de opplever enheten i praksis, utover det jeg har beskrevet ovenfor. Ettersom jeg besluttet å ikke intervju unge innsatte,¹⁷ spurte jeg derfor informantene ved Ungdomsenheten om de hadde fått noen tilbakemeldinger på hva ungdommen selv synes om denne type reaksjon, og hva de trodde ungdommen opplevde som positivt og negativt ved enheten. Noen sider ved ungdommens opplevelse av enheten vil altså her bli belyst, men da ut i fra hvordan de ansatte opplever det. Til tross for at dette ikke kommer direkte til meg fra ungdommen, anser jeg forståelsene til de ansatte som funn av stor verdi. Selv hadde jeg på dette området gjort meg opp noen antakelser på forhånd. Disse var i hovedsak knyttet til de negative opplevelsene ved å være i fengsel som vi blir introdusert for gjennom forskning, og dermed et fravær av de positive. Kan det tenkes at ungdommene ved enheten opplever soningen som motiverende, og som til mer hjelp enn å være på barnevernsinstitusjon?

5.5.1 «De har barnevernet opp i halsen»

Mange av informantene fra enheten påpekte at flere av ungdommene som har vært innom Ungdomsenheten har gitt uttrykk for at de heller vil være i fengsel, enn på

¹⁷ Begrunnelsene for ikke å intervju unge innsatte er beskrevet nærmere i kapittel 1 og 2.

barnevernsinstitusjon. Det er usikkert om informantene viser til Ungdomsenheten eller det vanlige fengslet, eller begge deler. Også barneombud Reidar Hjermand viser til at han har truffet ungdom som har sagt at det er bedre å være i fengsel enn på barnevernsinstitusjon. Her referer Hjermand til unge som har vært i fengsel slik vi tradisjonelt kjenner det. En av de unge innsatte han har møtt har fortalt at det «på barnevernsinstitusjon går over stakk og stein hele tida», og han opplever da at fengslet tilbyr mer forutsigbare rammer enn «galehuset» som noen av disse ungdomsinstitusjonene er. En av de informantene ved enheten sier dette om hvordan ungdommen kan oppleve oppholdet:

Førsteintrykket til ungdommen er vel at dette blir 'åååh, institusjon'. (...) samtlige har dårlig erfaring med institusjon, og samtlige ville vekk fra barnevernet og vekk fra institusjonsbiten. Men så tror jeg at det går en liten stud, så skjønner de at dette var ikke institusjon likevel. Huset ja, det ligner, vi har de samme tilbudene på en del ting, men så er det noe som absolutt ikke er institusjon, og det er at det er straffegjennomføringsloven som ligger til grunn, og ikke barnevernsloven. Og det merker de ganske kjapt men de tester oss på det, og når de har testet oss ut på det så skjønner de at de kan ikke manipulere seg frem til det du ønsker, som de gjerne har vært vant til på institusjon. Og jeg synes de faller til ro på en annen måte. (..) Men de ser det på en annen måte, de skjønner at de er i et annet system. Akkurat disse ungdommene har godt av det. Det er bare en som har vært negativ til dette, og noen av dem har jo absolutt ikke villet flytte på seg, og selv når de er ferdig å sone og egentlig er ute av vår..., og fortsatt ønsker å ha kontakt med oss, så har vi jo betydd noe for dem. Så får vi jo håpe at de har klart å ta med seg noe på veien.

Mine informanter utdyper ikke nærmere om hva det er ved barnevernsinstitusjonene som gjør at akkurat disse ungdommene synes å ha hatt negative erfaringer, men Kjersti Varang (2004) viser også til at hennes intervjupersoner i *Gutter på kant på loven og seg selv* har hatt nokså negative erfaringer med barnevernet. Dette gjaldt imidlertid ikke opphold i barnevernsinstitusjon, men det kan likevel si oss noe om ungdommenes inntrykk av barnevernet. En av guttene i hennes undersøkelse sier «Ja, barnevernet har jeg aldri likt, for de hjelper deg når du ikke trenger dem, og når du trenger dem, så later de som ikke noe» (Varang 2004:206). Flere av de andre guttene i hennes materiale hadde også en negativ innstilling til barnevernet.

Flere av guttene i Varangs undersøkelse gav en fremstilling av at det å bli sendt til fosterhjem eller barnehjem var det verste som kunne skje dem, uten at de gikk nærmere inn på hva det var med dette som opplevdes som så fælt. Det kan også tenkes at det negative synet på barnevernet delvis kom som et resultat av at kameratene ble sendt vekk (Varang 2004:209). Varang reflekterer videre rundt dette i forhold til at de unge da måtte forholde seg til nye venner og «foreldre», og en rekke andre ting som kan oppleves som vanskelig ved å komme

til en ny plass. Hun refererer blant annet til trygghet og omsorg, som kan være vanskelig å forholde seg til dersom man ikke har opplevd mye av det i det opprinnelige hjemmet. Når dette er sagt representerer vel også Ungdomsenheten noe nytt og annerledes, men likevel ser det ut til at ungdommene slår seg til ro her. Kanskje er det slik, som noen av mine informanter peker på, at opphold i barnevernsinstitusjoner ofte kan oppleves som straff til tross for at det ikke er hensikten, og at dette er vanskelig å forholde seg til. I fengsel derimot er straff et hovedelement, og muligens er det lettere å forholde seg til (Svensson 1998, Ericsson 1996). Nestleder i Ungdomsenheten underbygger denne forståelsen ved å si at ungdommene ikke forventer at barnevernet skal være så strenge mot dem. De oppfatter barnevernet som hjelp, mens i fengsel er det høyere krav og klarere regler (Bakken 2011).

Noen av de unge innsatte ved Ungdomsenheten har blitt intervjuet av Norsk Fengsel- Og Friomsorgsforbund, og en av de innsatte sier: «Barnevernet ødela meg. Man bare får, men gir ikke noe tilbake. De har ikke kontroll over barna. Ungdommene der er så ute å kjøre at man blir mer kriminell av å være der.» Videre sier han «Jeg kunne velge mellom å gå i fengsel eller sitte på institusjon. Jeg ville hit [Ungdomsenheten]. Det er umulig å endre seg i barnevernet – de gamle vennene dine er de, det blir en ond sirkel» (Bakken 2011:10). En annen av de unge innsatte har en oppfatning av at det å være streng er det som hjelper:

Når du er 12-13 år er du dum nok til å prøve alt mulig, du ser ikke konsekvensene og synes det er kult. Politiet har blitt kjempestrengt og slår ned med en gang på ungdommer som bruker narkotika. Det gjør at flere ungdommer blir dømt, men også at færre begynner. Det må være strengt, de tungt kriminelle må holdes unna barn og ungdom (Bakken 2011:11).

Når det gjelder opphold i barnevernsinstitusjon har Sturla Falck (2006) problematisert noen av dilemmaene knyttet til tvangsplassering av ungdom i institusjon for alvorlige atferdsvansker. Han viser hvordan et slik tvangstiltak plasserer seg et sted mellom straff og behandling. Om det er det straffende elementet som fremhever ungdommenes negative oppfatninger av barnevernet er ikke noe jeg kan konkludere med på bakgrunn av mitt materiale. Men på bakgrunn av mine informanters fortellinger må det være lov å reise et spørsmål til ettertanke og eventuell videre forskning; hva er det med innholdet i barnevernsinstitusjoner som gjør at noen ungdommer synes å ha et så problematisk forhold til det?

5.5.2 «Ungdommen holder kontakten med oss etter soning»

At de unge ønsker å holde kontakten med Ungdomsenheten etter endt opphold, viser seg å ikke være et engangstilfelle i mine intervjuer. Samtlige av informantene ved enheten henviser til dette. En informant sier følgende om tilbakemeldingene fra ungdommen;

Det er jevnt over positivt. Flere som har vært her som kommer ut, som da holder kontakten med oss. Som ringer, faktisk, og sier hvordan det går. De sier at dersom de får ny dom så ønsker de å komme tilbake til Bergen. De synes det var greit å være her, og særlig ute på huset her. Her er det litt friere. Litt mer boligpreg. (...). Vi er obs på å informere om at det er et fengsel. Og informere de om riset bak speilet dersom de ikke spiller med.

Dette blir igjen bekreftet av en annen ansatt;

Det vi også har sett er at de fortsatt tar kontakt etter at de har blitt løslatt. De har behov for å ringe. De har omtrent kjeftet på oss: 'Hvorfor ringer dere ikke til meg?' 'Nå har jeg ringt så mange ganger at jeg synes søren meg dere kan ringe litt til meg også (...).'

En annen igjen viser også med eksempel hvordan spesielt en ungdom knyttet seg til enheten og de ansatte der;

De fleste er overveiende positive, de synes det har vært ok å være her. Han ene han synes det var kjempeproblematisk, han ble 18, så han ble overført til et annet fengsel. Det var jo en vi så klart profiterte veldig mye. Og han, det er jo litt rørende på en måte, han ønsker seg tilbake her. Han vil komme på besøk, lager ærend i Bergen slik at han kan komme innom her, være med de ansatte og han knyttet seg veldig til plassen. Han var veldig lei seg for at han måtte reise herifra, og sa det at 'søren også, at jeg anket den dommen, hadde jeg ikke anket kunne jeg begynt å sone før, og sonet nesten hele dommen her i stede for å bli overført'.

En ansatt sier at de unge ikke alltid sier rett ut at de ønsker kontakt, men at de finner på unnskyldninger for å holde på kontakten, og sier at «de ringer gjerne og spør om sånn 'har du kodene til de greiene der?」

Etter disse utsagnene er det vanskelig å tenke seg annet enn at flere av de unge som har vært i enheten har opplevd et eller annet der som går i positiv retning. Det er også grunn til å tro at dette er motiverende for de ansatte ved enheten, som gir en følelse av at de har gjort noe riktig. Dette betyr sannsynligvis at relasjonsbyggingen som har blitt referert til tidligere, har fungert for mange, og det kan se ut til at det påtvungne samværet har noen positive sider.

5.5.3 «Mye kjærlighet og strenge rammer»

Hva er det med Ungdomsenheten som gjør at de ungdommene som har vært der ser ut til å ha opplevd soningen som relativt grei, med tanke på at det dreier seg om et fengsel? På spørsmål

om hva mine informanter, ansatte ved enheten, tror at ungdommene kan oppleve som positivt med enheten sier en av informantene:

Det at de blir sett, bemanningen, så mye rundt deg. Flere har omtalt huset der oppe som hjemme. De sitter i sofaen og opplever å få dekket et omsorgsbehov som de har hatt mangel på tidligere. Når vi åpnet opp i fjor, så trodde vi at, ja, det er ganske store rom, vanlige fengselsceller ligger vel på en 6m, mens disse er 15m. Fin tv, gode, bra rom. Trekker ut i fellesskapet selv. På kveldstid sitter de sammen med personalet. Tyder jo på at de får et eller annen form for påfyll av noe, omsorg, tilstedeværelse eller at man ser dem som vi gjør som er okei, at de blir tatt på alvor, at de blir respektert. De har innfunnet seg med at de er i fengsel, da er det straff, det er tap av frihet og da er det sånn det skal være. Men man gjør ikke det i like stor grad når man er i institusjon for der kan det være frivillighet, og man har ikke like stor forståelse der for at de skal bli holdt tilbake.

På samme spørsmål sier en annen ansatt:

Hva de synes er positivt? For det første er det jo mye mer bemanning, de slipper å sitte innelåst, og det er jo en av grunnene til at vi synes det er greit at de sitter der inne [Bergen fengsel, A-vest] (...) Jeg tror at de oppfatter en genuint ønske fra de ansatte om å gjøre de noe godt. At vi ønsker at de skal fungere og legge til rette for dem. Det kan jo være krevende. Men det er en ekte omsorg og ønske om at ting skal gå bra for dem. Det tror jeg faktisk at de oppfatter. Og det kan hende at det er noe av det som gjør at de faktisk holder kontakten. Så har man jo tid til dem her, i forhold til hvordan det er inne [Bergen fengsel, A-vest].

På den annen side viste mine informanter til at det var en av de innsatte som gav uttrykk for at enheten ikke var alvorlig nok i forhold til at han var straffedømt. Innledningsvis i dette kapitlet viste jeg altså til en tidligere innsatt i enheten som ville inn i Bergen fengsel å sone i stede for ute i enheten. Det var sannsynligvis ikke på bakgrunn av at han syntes det var kjipt å være der, men handler i følge informantene om at han ikke opplevde tiden i enheten som straff. For det var vel straff han skulle ha? En av informantene sier at «han reagerte på en måte, det å være i fengsel var assosiert med å være inne. Du skulle ikke ha så mye frihet, og ha det så okei. Mens vi har lagt vekt på at det skal være et bra innhold, med håp om at det vil virke positivt på sikt». En tredje informant peker på tryggheten ved å være i enheten. «Veldig mange tror jeg synes det er veldig trygt her, veldig trygge rammer. De har kunnet fått et pusterom fra rus og drit og sånn og elendighet, og med den strukturen som er i det å være i et fengsel, det er mye kjærlighet og strenge rammer rett og slett.» Rammene blir også nevnt av en kollega:

Det er vel nettopp kanskje den biten, at disse guttene trenger faste, rigide rammer. De faste rigide rammene har gjerne vært der, men så har de fått lov å tøyde de sant, på institusjon fordi at barnevernet har noen begrensninger som ikke vi har. Så kjenner de at når de får lov å tøyde så gjør de jo det, de er jo ungdommer. Men så går ikke det her. Og da tror jeg kanskje at de faller til ro på en eller annen måte. Det er ikke noe vits i å jage, du får ikke viljen din. Når vi har sagt at sånn blir det så blir det sånn. (...).

En ansatt trekker fram tryggheten i forklaringen om hvorfor det ser ut til at de unge har trivdes, og dermed tar kontakt med enheten etter endt soning:

Kanskje har vi da representert noe trygt og stabilt. Det har nok hatt noe å si at de føler det har vært en trygghet i de rammene som et fengsel gir, samtidig som vi ikke er en barnevernsinstitusjon. Det er de jo veldig klar over. Det er jo mange av dem som er så institusjonslei, de er så trøtt av å være under et barnevernsregime. Og selv om det til dels kan oppleves sånn som de, så er det andre rammer her.

Ut i fra dette forstår man at mine informanter i stor grad er samstemte om at enheten representerer noe trygt, men samtidig noe alvorlig for ungdommene, og at det også oppfattes av de unge. Forståelsene til informantene kan også si noe om hvor viktig de mener at trygghet, omsorg og faste rammer er i livet til noen ungdommer. Med dette gir de også henvisninger til det hjemlige.

5.5.4 «Man velger ikke Bergen fengsel, når man kan velge dette»

Ut i fra informantene fra enhetens beskrivelser ser det altså ut til å være en bred enighet i troen på at det fåtall av unge innsatte som har vært innom Ungdomsenheten, har det bedre i der enn i hvilket som helst annet fengsel med eldre innsatte. En av informantene sier blant annet:

... Så vet de at det er noen ris bak speilet. (...) Noen trenger det riset bak speilet, og de vet at oppfører de seg ikke her så blir det utrolig kjipt å sitte på enecelle i Bergen fengsel. Man velger ikke Bergen fengsel, enecelle, lufting en time i døgnet, når man kan velge dette.

Det blir av en annen informant igjen uttalt at han tror de fleste blir positivt overrasket:

Mange har et bilde av hvordan fengsel skal være. Kommer inn i Bergen først, får litt sjokk, så ut her, så blir de litt positivt overrasket. Men nå er det jo slik at de ungdommene vi har hatt her til nå har trivdes veldig godt, og de ringer jo tilbake i ettertid. Han ene ville heller tilbake hit enn å være på institusjon ikke sant, om det er positivt eller negativt kan jo diskuteres.

En annen ansatt viser til det faktum at de aller fleste unge innsatte begynner soningen i Bergen fengsel, altså innenfor murene. «...Eller så er det vel få som har vært innforbi dørene her som har lyst tilbake på vest, [Bergen fengsel]der er det nok ganske hardt. Jeg tror de mener at det er et godt tiltak. Men det er mange som klager på det er veldig nært institusjonslivet (...).»

Jeg anser det som en styrke for validiteten i oppgaven at mine informanter synes å være nokså entydige i denne fremstillingen. Utsagnene fra informantene ved enheten gir hovedsakelig

uttrykk for at ungdommene stort sett oppfatter enheten som en positiv reaksjon, men at de også er fullt klar over riset bak speilet, hva som kan vente dem dersom de ikke følger reglene. Det er likevel viktig å ta med i beregningen at ungdommene som har vært i enheten, også har vært underlagt tiltak i barnevernet, og vi har også fått inntrykk av at disse ungdommene har opplevd det som problematisk å være på barnevernsinstitusjon. Dette kan gjøre at Ungdomsenheten framstår som positiv i forhold til hva de har opplevd i barnevernet, og trenger ikke nødvendigvis bety at fengselsreaksjonen i seg selv oppleves som positiv.

På bakgrunn av det vi her har sett her, hvilke sider ved enheten er det som blir fremhevet?

Hva er det ved enheten som gjør at innsatte ønsker å holde kontakten med enheten? Ut i fra informantene ved enheten anses strenghet som en positiv faktor for noen av ungdommene i enheten. Det ser ut til at strenghet i form av grensesetting ikke er spesielt problematisk å forholde seg til, når det skjer i fengsel. Strenghet i barnevernsinstitusjon virker vanskeligere å forholde seg til, kanskje fordi man ikke forventer dette i en barnevernsinstitusjon.

Det å bli møtt med ekte omsorg, og dermed få dekket noen omsorgsbehov referer til hjemlige eller familiære verdier. Det samme kan man si om respekt og trygghet. Det at ungdommen i enheten får mye oppmerksomhet av de ansatte på bakgrunn av få innsatte og mange ansatte er også noe man kan finne i hjemmet. I vanlige fengsler vil ikke de ansatte ha kapasitet til å gi like mye oppmerksomhet til alle innsatte, i noen barnevernsinstitusjoner er det kanskje heller ikke dette mulig. Den roen som er i enheten er også noe som blir påpekt av mine informanter som en positiv faktor. Kanskje er dette en type ro som kan ha likhetstrekk med den roen man finner i sitt eget hjem. I fengsel og i barnevernsinstitusjoner med flere mennesker samlet vil det nok være vanskeligere å finne en slik ro. I så måte blir spesielt hjemlige trekk fremhevet som positivt av noen ungdommer, i følge mine informanter.

På bakgrunn av de positive opplevelsene som enheten synes å ha gitt flere ungdommer kan det til ettertanke stilles spørsmål om det må en fengselslignende enhet til for at ungdommene skal få de positive opplevelsene, og de gode relasjonene som informantene viser til?

5.6 Ulike praksiser møtes i Ungdomsenheten

I forkant av intervjuene var jeg spent på hva mine informanter kom til å beskrive enheten som, var det et fengsel? Til tross for at få *omtalte* det som et fengsel, var realiteten imidlertid

at de aller fleste av mine informanter, både ansatte ved enheten, politikere, representanter fra KSF og barneombud Hjermand, påpekte at det *er* et fengsel, men at det ikke *ligner* et fengsel.

Kapitlets utgangspunkt har vært hvilke trekk fra fengsel, barnevernsinstitusjon og hjemmet som man finner spor av i Ungdomsenheten. Dette sentrerte seg rundt det straffende element ved fengslet, og forståelse av barnevernsinstitusjoner som en arena for hjelp og endring med henvisning til den barnefaglige kompetansen og profesjonen man finner der. Videre har omsorgsbegrepet blitt referert til flere ganger av mine informanter, delvis som henvisning til det hjemlige ved enheten, men det kan trolig også forstås som en viktig del av rehabiliteringsarbeidet. Omsorgsaspektet er også et av de viktigste fundamentene til barnevernet.

Vi ser likevel at forståelsene og beskrivelsene av enheten går i forskjellige retninger, og at det virker vanskelig å vite hvordan man skal definere enheten. Det ligner ikke bare et fengsel, eller bare en barnevernsinstitusjon, eller ikke bare et hjem. Resultatet blir derfor at enheten på mange måter framstår som en kombinasjon av trekk fra både fengsel, barnevernsinstitusjon og hjem. Mine informanter mener at innholdet i Ungdomsenheten er annerledes og bedre enn i det ordinære fengslet, og kanskje er dette noe av grunnen til at det derfor er vanskelig å omtale det utelukkende som et fengsel, og si at det ligner på et.

Utsagnet til en representant fra KSF om at enheten ikke er et alternativ til fengsel, men en alternativ måte å fengsle på representerer dette kapitlet. Det fengselsaktige er på plass, og refereres til gjennom straffegjennomføringsloven, låste dører, gjerde og tap av frihet, som nok er det mest karakteristiske ved et fengsel. Det at straffegjennomføringsloven ligger til grunn tydeliggjør at enheten er en form for fengsel. Det fengselsmessige og straffende blir også i stor grad lagt vekt på i mine informanters forståelse av hvordan de innsatte opplever oppholdet i enheten. Det vil si, det blir lagt vekt på å vise ungdommen at Ungdomsenheten er et fengsel, men det blir også lagt vekt på at det er mye bedre å være i enheten enn i et ordinært fengsel, som eksempelvis Bergen fengsel. Dette kan nettopp bety at enheten har en annerledes måte å fengsle på enn et fengsel. Ved at man i så stor grad har inkorporert barnefaglig personell, er mange ansatte på jobb, har et vidt spekter av aktiviteter, er åpen for mye besøk og i større grad omgås de unge innsatte kan stå som noen eksempler på dette. Rammen rundt enheten er nokså klar, men ved å trekke inn ulike sider ved andre institusjoner ser det ut til at

man får noen små sosiale rom innenfor enheten, som kan bidra til en bedre straffegjennomføring for noen ungdommer.

Hovedsakelig er standardiseringen og byråkratiseringen av døgnet og de ansatte, det Goffman er opptatt av i sin fremstilling av «totale institusjoner». Det er flere sider ved enheten som gir uttrykk for en rutinepreget hverdag, men det finnes også impulsive trekk ved enheten. Det at de unge innsatte ikke befinner seg i enheten hele døgnet, men er ute på skole, arbeid og aktiviteter, gjerne sammen med ansatte, er også med på begrense de totale trekkene generelt sett. Likevel vil det være tilfeller der kjennetegn ved totale institusjoner vil være fremtredende, som en varetektssituasjon.

På bakgrunn av dette kapitlet ser vi altså konturene av at straff, rehabilitering og omsorg er representert i Ungdomsenhetens hverdag, henholdsvis gjennom trekk fra det fengselsmessige, det barnevernsmessige og det hjemlige. Hvorvidt straff, rehabilitering og omsorg er representert i begrunnelsene for å benytte enheten som reaksjon overfor unge lovbrytere, vil bli belyst i neste kapittel.

6

BEGRUNNELSER FOR BRUK AV UNGDOMSENHETEN

«Et barns privilegium er å bli elsket og tilgitt uten å gjøre seg fortjent til det»
(Falck 1994:7).

Begrunnelser for bruk av Ungdomsenheten, slik mine informanter ser det vil i dette kapitlet bli diskutert. Hovedsakelig vil diskusjonen ha sitt utgangspunkt i de absolutte og relative straffeteoriene.

Alle politikerne jeg intervjuet mente på prinsipielt nivå at barn og unge ikke burde sone i fengsel, og henviste spesielt til det ordinære fengsel sammen med voksne innsatte. Samtidig var de også av den oppfatning at det finnes en del barn og unge som begår såpass alvorlig kriminalitet, at man derfor er nødt til å finne reaksjoner som passer. Det er her Ungdomsenheten kommer inn i bildet.

Hvilke hensyn og mål legges det vekt på når man gir ungdom en reaksjon i den tunge enden av straffeapparatet? Påvirker vårt syn på ungdommene hva vi kan gjøre med dem? Kan det tenkes at forståelsen av enheten som en blanding mellom fengsel, barnevernsinstitusjon og hjem påvirker begrunnelsen for denne typen reaksjon?

Til å begynne med vil jeg først gå inn på de absolutte straffeteoriene, og eventuelle begrunnelser for bruk av enheten som plasserer seg herunder. Videre vil de relative straffeteoriene, eller nærmere bestemt tanken om straffens virkning være gjenstand for diskusjon, ved å benytte inndelingen om individual- og allmennpreventive begrunnelser. Eventuelle andre begrunnelser, som gjør seg bemerket, vil også bli belyst.

Fengsel er sterkt assosiert med straff, og straff i en eller annen form blir man som regel møtt med om man har gjort seg skyldig i lovbrudd. I tillegg er straff et spesielt negativt ladet ord,

og det finnes mange beskrivelser av at de negative konsekvensene straff påfører mennesker.¹⁸ På bakgrunn av dette opererer man med ulike begrunnelser for bruken av straff. I det forrige kapitlet så vi at Ungdomsenheten ble sagt å *være* et fengsel, samtidig som det ikke *lignet* et fengsel slik vi tradisjonelt kjenner det. Betyr dette at begrunnelsene for å bruke Ungdomsenheten er tuftet på mindre straff? Eller er straff viktig å uttrykke også overfor ungdom?

6.1 Absolutte straffeteorier

De absolutte straffeteorierne omtales gjerne som gjengjeldelsesteorier. Gjengjeldelsesteorier gir lett assosiasjoner til hevn, og skal på bakgrunn av dette ikke ha spesielt mye legitimitet og innflytelse på norsk kriminalpolitikk (Fra bot til bedring 2003). Likevel betyr ikke det at tanken om hevn og gjengjeldelse ikke har betydning for vårt valg om å straffe i dag.

De absolutte straffeteorierne retter seg i stor grad mot fremtiden, men ikke nødvendigvis i den forstand at man skal hindre nye lovbrudd. Andenæs skriver at «etter de absolutte straffeteorierne er formålet først og fremst å oppfylle rettferdighetens krav» (sitert i Hauge 1996:20). Hauge (1996) viser til at de som i dag tilslutter seg gjengjeldelsesteorierne stort sett begrunner dem ut i fra fremtidige konsekvenser av straffen. Konsekvensene det dreier seg om er at straffen kan ha en virkning når det kommer til gjenoppretning av situasjonen før lovbruddet. Reaksjoner med utgangspunkt i absolutte straffeteorier er dermed også tilbakeskuende.

Teoriene om gjengjeldelse kan deles i to hovedgrupper (Mathiesen 2007). På den ene siden kan forholdsmessighet mellom forbrytelse og straff i følge Andenæs opprettes «mellom den ytre skadefølge og straffen det tenkes på» (sitert i Mathiesen 2007:37). Talionsprinsippet, «øye for øye, tann for tann» blir her det fremtredende. På den annen side kan gjengjeldelse forstås som den moralske skyld i stedet for den ytre skade som er påført. Med dette mener Andenæs at «straffen blir derved sett som utslag av et mer omfattende moralsk prinsipp som

¹⁸ Sykes (1974), Christie (1982), Finstad og Gjetvik (1990), Mathiesen (2007), Vegheim (1995), Foucault (1999).

går ut på at enhver bør få den skjebne han fortjener» (ibid). Her står dermed skyldprinsippet sentralt.

Blir absolutte straffeteorier tatt med i betraktning når man skal finne tilpassede straffegjennomføringsformer overfor unge lovbytere, og da spesielt Ungdomsenheten?

6.1.2 Hensynet til offeret og straff som fortjent

Mathiesen skriver i *Kan fengsel forsvares?* (2007) om hvordan det han kaller den «moderne rettferdighetstenkningen» har blitt en viktig legitimasjon for strengere straffer, og viser til at denne tenkningen blant annet kom til syne i Sverige mot slutten av 1980-tallet. I *Påfølj för brott* (1986) mener han at tanken om «straff som fortjent» står sentralt. Straffen skal baseres på lovbruddets alvorlighet eller forkastelighet (Mathiesen 2007: 173). Schaanning (2009) omtaler «rettsfølelsen» som et annet navn på folkets hevnbehov, og henviser til at folk vil kunne føle det urettferdig og støtende dersom ikke en lovbyter får den straffen vedkommende burde ha. Til tross for at hevnliggende motiv for straff ikke er ansett som gyldige begrunnelser for en straffereaksjon, mener flere at straffen kan ha en virkning når det kommer til gjenoppretning av situasjonen før lovbruddet, og dermed virke gjenopprettende overfor et eventuelt offer (Sitert¹⁹ i Hauge 1996:21). Hvordan gjør denne tanken seg gjeldene i begrunnelser for straff overfor unge lovbytere i følge mine informanter?

En av mine informanter, Jan Arild Ellingsen, uttrykte at FrP i lang tid tatt til orde for ungdomsfengsel fordi de mener det har vært et behov for det ut i fra de grove handlingene noen unge mennesker gjør. Videre påpeker han at dette har sammenheng med signalene man sender til offeret; «Det er to parter her, og man må ivareta begge disse hensynene». Dette behøver ikke nødvendigvis bety at hevnmotivet er det gjeldende, men det kan være med å begrense eventuell frykt som offeret har for at en handling skal gjenta seg, eller rett og slett redselen for å møte gjerningspersonen igjen.

For politikere er det, i følge Robert Anderssons avhandling *Kriminalpolitikens väsen* (2002:128) «nödvändigt att medborgarna upplever att rättsväsendet fungerar på et rättvist och korrekt sätt». Dette er for øvrig i samsvar med hva høyres Elisabeth Aspaker uttrykte i mitt

¹⁹ Blant annet Buchanan og Mathieu 1986, Murphy 1979, Nozik 1981, og Traver 1960.

intervju med henne. Hun poengterer viktigheten av at befolkningen, og spesielt ofrene må føle at kriminelle handlinger blir tatt på alvor, også når det er barn som er gjerningspersonene.

Ingen av informantene fra Ungdomsenheten pekte på absolutte straffeteorier som begrunnelse for bruk av Ungdomsenheten og straff overfor unge. Hensynet til offeret og straff som fortjent ble altså ikke nevnt. Dette kan blant annet ha noe med at det i noen tilfeller ikke er et spesielt tydelig offer knyttet til de unge innsatte, da narkotikarelaterte lovbrudd utgjør en stor del av kriminaliteten blant unge.

På bakgrunn av det informantene forteller, fremstår ikke enheten strengere enn et vanlig fengsel, og dommene er også av relativt kort varighet. Rettferdighetstenkningen som legitimasjon for strengere straffer slik Mathiesen (2007) påpeker det, ser ikke ut til å representere mine informanters beskrivelser. Kanskje går det her et skille mellom barn og voksne, og at rettferdighetstenkningen i større grad retter seg mot eldre lovbrøyttere.

«Straff som gjengjeldelse innebærer at man straffer ut i fra en oppfatning om at visse handlinger fortjener straff, uten hensyn til om straffen virker til å forhindre fremtidig kriminalitet eller ikke» (Hauge 1996:19). Dette sier dermed også noe om handlingens alvorlighet. Spørsmålet blir da hvor mye handlingens alvorlighet betyr i forhold til andre hensyn, som til offeret.

Det ser ut til at handlingens alvorlighet blir vektlagt når det gjelder barn og unge, slik det alltid har vært. Den unge alderen er likevel med på å dempe dette hensynet noe. Dette gjelder kanskje også i forhold til hensynet til eventuelle ofre, som ikke blir nevnt av noen av informantene fra enheten. I forhold til dette er det viktig å presisere at det er mange hensyn som tas med i betraktningen før man fengsler barn. Det blir lagt stor vekt på at de nettopp er unge og at mange har kompliserte bakgrunner. Dette kommer til uttrykk i retten ved «formildende omstendigheter», som blant annet er nedfelt i straffeloven § 55²⁰.

²⁰ «For straffbare handlinger, forøvd før det fylte 18de år, kan fengselsstraff etter § 17 første ledd bokstav b ikke anvendes, og straffen kan innen samme straffart nedsettes under det lavmål som er bestemt for handlingen, og, når forholdene tilsier det, til en mildere straffart.»

6.1.3 Å påføre et onde, men begrense pinen

Det å straffe med utgangspunkt i at noen handlinger fortjener straff viser at fokuset er på selve lovbruddet. Likevel vil påkjenningen ved fengselsoppholdet falle på individet (Hauge 1996). Spørsmålet blir da hvorvidt man klarer å skille mellom handling og person når det er barn som har begått det straffbare forholdet? Klarer man å forholde seg til de påkjenningene dette vil påføre unge lovbytere?

En av begrunnelsene for å opprette Ungdomsenheten var ideen om at enheten skulle være av en annen karakter enn slik vi så langt har kjent de ordinære fengslene. Innholdet skal være mer tilrettelagt unge mennesker, man forsøker å begrense pinen. Når dette er sagt, skal det, i følge mine informanter, heller ikke være tvil om at dette er straff.

Barneombud Reidar Hjermann sier følgende om hva hensikten med straffen er, ut i fra et samfunnsperspektiv:

Fremdeles så handler straff om å påføre et onde i tillegg til at det er noe som skal være en reaksjon, og den skal være avskrekkende for andre ikke sant, og jeg kan vanskelig se for meg at det å påføre et onde på barn har noe godt for seg i det hele tatt, derfor må man sørge for at de reaksjonene man gir handler om å være mest mulig byggende og ikke nedbrytende slik som fengslet i dag er. Og det tenker jeg er et samfunnsperspektiv.

Det er som Hjermann sier, vanskelig å tro at det å påføre noen et onde skal gjøre spesielt god nytte. Dette er relevant når det kommer til eldre lovbytere, men blir enda mer fokusert på i møtet med unge lovbytere. Av mine intervjupersoner er det kun Hjermann som direkte sier at straff handler om å påføre noen et onde, men de aller fleste informantene viser til at Ungdomsenheten er et uttrykk for straff. Kanskje er det vanskelig å forestille seg at man ved å straffe ungdom påfører dem et onde. Flere av mine informanter poengterer at de skadevirkningene som kan oppstå som følge av fengsel skal og må begrenses når barn er involvert.

Christie skriver i *Pinens begrensnig* (1982) at det er lett å glemme Alvoret i straffen, og viser blant annet til hvordan vi tilslører dette ved å bruke mer vennlige ord. Riktig nok kan dette gjøre at den innsatte føler seg mer vel ved å bli kalt innsatt i stede for fange, og kanskje får de mer hjelp når systemet blir kalt *kriminalomsorg* i stedet for *fengselsvesenet*. Pine og lidelse er ikke lengre fremtredende i lærerbøkene, men dette betyr på ingen måte at pinen nødvendigvis

er fjernet fra hva de straffede opplever. Altså, ved å kalle enheten en «Ungdomsenheten» gjør man ikke nødvendigvis «pinen» noe mindre enn om vi hadde kalt det for et fengsel.

Christie skriver i tillegg at det er vanskelig å la mennesker lide med hensikt, men at vi likevel gjør det. Dette er imidlertid noe vi ikke liker. En ønsket pine strider i høy grad mot andre vesentlige mål i vårt samfunn. Og det er kanskje dette som er med på å gjøre det så vanskelig å straffe barn og unge med fengsel (Christie 1982). Barn er tross alt bare barn.

Ut i fra dette ser vi at de absolutte straffeteoriene ikke er spesielt fremtrendene i mine informanternes uttalelser om begrunnelser for bruk av enheten. Det er derfor allerede grunn til å anta at noen informanternes begrunnelser vil kunne plasseres under de relative straffeteoriene som nå vil bli diskutert.

6.2 Relative straffeteorier

I teorien har de absolutte straffeteoriene blitt mer eller mindre avløst av de relative straffeteoriene. De relative straffeteoriene har i mye større grad enn de førstnevnte blitt diskutert, og disse står i en spesiell særstilling innenfor dagens strafferett. Selv om dette har vært gyldige begrunnelser langt tilbake i tid, så har de gjennomgått endringer og tilpasninger underveis (Hauge 1996). Disse endringene omhandler synet på hvem man gjennom straffen primært skal ta sikte på å forhindre fra å begå kriminalitet, den som straffes eller utenforstående.

Forebygging av fremtidige kriminelle handlinger kjennetegner de relative straffeteoriene. Innenfor dette har man vekslet mellom individualprevensjon som tar sikte på å forhindre fremtidig lovbrudd hos den som straffes, og allmennprevensjon som går i retning av å forhindre lovbrudd som kan tenkes begått av folk i sin alminnelighet (Hauge 1996). I hvilken grad blir disse forholdene vektlagt av mine intervjupersoner, når det kommer til unge lovbrøyttere?

6.2.1 Individualprevensjonens betydning

Til tross for at det eksisterer tanker omkring gjenopprettelse, er synspunktet om at straff er begrunnet ut i fra ønsket om å forhindre fremtidige lovbrudd nokså enerådende i nåtidens strafferett. Den individualpreventive virkning av straffen kan enten ligge i at fullbyrdelsen av

straffen oppleves som så ubehagelig og *avskrekkende* at den får vedkommende til å avstå fra videre lovbrudd, og dermed unngå eventuell straff i fremtiden. Videre kan denne virkningen oppnås ved at den som straffes ikke lenger blir i stand til å gjøre ny kriminalitet ved at han eller hun fjernes fra samfunnet, eksempelvis ved innesperring i dette tilfellet. Begrepet *uskadeliggjøring* benyttes ofte om dette. Til slutt kan denne effekten oppnås ved at lovbyteren gjennom soningen innser det forkastelige eller ufornuftige i å begå lovbrudd (moraldannelse), og dermed avstår fra slike handlinger i fremtiden, og på denne måten blir resosialisert (Hauge 1996). Det siste assosieres gjerne med *rehabilitering*, som i følge Mathiesen har en betydning som går i retning av det å sette i funksjonsmessig stand igjen (Mathiesen 2007). Denne forståelsen reflekteres i min bruk av begrepet rehabilitering i denne oppgaven, som tidligere nevnt viser til «mulighetene for å endre en lovbyters personlighet, vaner, muligheter eller posisjon i samfunnet slik at vedkommende skal bli mindre tilbøyelig for å begå kriminelle handlinger igjen».

Hvorvidt Ungdomsenheten virker rehabiliterende og avskrekkende er interessant, men likevel vanskelig å si noe om på grunn av dens foreløpige korte eksistens. Viktig er det imidlertid også å se på hvorvidt bruk av Ungdomsenheten blir *tillagt* individualpreventive begrunnelser av mine intervjupersoner.

Avskrekkelse

På bakgrunn av at enheten har blitt sammenlignet med barnevernsinstitusjoner og hjemmet kan det i utgangspunktet virke utenkelig med avskrekkelse som begrunnelse for bruk av Ungdomsenheten. Det er mulig å anta at informantene ved enheten også tenker i denne retningen, fordi det var få av dem som viste til at oppholdet i selve enheten skulle virke avskrekkende.

På den annen side har vi tidligere sett at informantene ved enheten har uttalt at de aller fleste unge innsatte i begynnelsen av soningen har en kort periode innenfor ringmuren, altså i selve Bergen fengsel. Dette oppholdet mente de derimot kunne ha en avskrekkende effekt, ved at det opplevdes som mer ubehagelig å være innsatt der, enn ute i Ungdomsenheten. Plasseringen i Bergen fengsel kunne også være en av grunnene til at det var såpass rolig og lite utagering i enheten. Ungdommene vet hva som venter dem i Bergen fengsel, dersom de ikke følger reglene i enheten. Ut i fra dette kan det virke som om informantene tror at det korte oppholdet innenfor ringmuren, under nokså ordinære fengselsforhold, kan ha en

avskrekkende virkning på ungdommens forståelse av det å være i fengsel. En av informantene ved enheten sier: «Det kan være litt fornuftig slik at de ser hvordan det er å sitte i et vanlig fengsel, med det systemet som er der. Og det kan på en måte være en fordel å ha det utgangspunktet når de kommer ut til oss». En annen sier «de vet at, oppfører de seg ikke her blir det utrolig kjipt å sitte i Bergen fengsel».

Hovedgrunnen til at ungdommene først plasseres i Bergen fengsel har imidlertid med kapasiteten i Ungdomsenheten å gjøre. Ved avdeling D er det kun plass til to ungdommer. Når de nye lokalene på området til Bjørgvin fengsel er ferdigstilte vil sannsynligvis de fleste få plass i enheten med en gang, å unngå plassering i Bergen fengsel eller Bjørgvin fengsel. Dette kan dermed tyde på at avskrekking som begrunnelse har oppstått som en konsekvens av mangel på kapasitet.

Hjermann sier blant annet dette om hvilke hensyn han tror blir vektlagt når man velger å fengsle barn: «de jeg snakker med sier at nå får det jaggu være nok, nå må han jaggu lære av de tingene han har gjort. Vi har prøvd å unngå fengsel i lang tid og nå er det nok». Dette utsagnet gir i utgangspunktet ingen svar på hvem straffen retter seg mot, gjerningspersonen eller samfunnet? Det er likevel nærliggende å tro at meningen er at ungdommen må avskrekkes. Nærmere bestemt er det på tide at ungdommen kjenner på ubehaget som oppstår ved å bli straffet for lovbrudd. Det er viktig å presisere at dette ikke nødvendigvis er Hjermanns personlige ståsted, men en oppfatning han mener at noen har om unge lovbrøyttere, hovedsakelig gjengangere.

En av informantene fra enheten viser også til begrunnelsen om at «nå får det være nok» altså avskrekking:

Noen ungdommer har gjort så grove ting at det er egentlig helt vanvittig (...) noen av disse her har kanskje ikke profitert nok på det å være i institusjon. Eller de har unnveket seg institusjon, og begått kriminalitet og da ber du egentlig om å få komme i fengsel.

Det er få av mine informanter som viser til avskrekkelse som individualpreventivt mål overfor unge lovbrøyttere. I de tilfellene de viser til det er det dreier det seg i stor grad om avskrekkelse i forhold til det å måtte sone i et vanlig fengsel, noe man ønsker å unngå. Hvilke andre begrunnelser er det som blir vektlagt av mine informanter?

Uskadeliggjøring av «den farlige ungdommen»²¹

Høigård (2002:431) skriver i *Gategallerier*, under kapitlet «Den farlige ungdommen» at «ungdom er en truende metafor for morgendagen, der dagens voksne frykter at de vil finne seg selv utgått på dato». Hun viser også til hvordan ubetinget bruk av fengselsstraff overfor ungdoms var i nokså kraftig økning fra 60-tallet og frem til 1996, samtidig med at det har kommet i stand en rekke andre disiplineringstiltak overfor ungdom. Ut i fra dette kan det virke som om ungdommen utgjør en trussel i samfunnet, og at dette, satt på spissen, kan påvirke begrunnelsene for å gi dem en tyngre straffereaksjon.

Et av mine spørsmål til politikerne gikk på om de tror at synet på barn og unge har endret seg de siste årene. Til dette sier Heggø: «Jeg vet ikke det, men jeg tror at mange eldre er redd ungdomsgrupper, og det er vel noe nytt. (...) I Oslo merker du det at gamle damer kan kontakte deg å si at de er redd for å gå en plass. Det vil jo ikke skje hjemme [Sogn og Fjordane]». Kan det på bakgrunn av en eventuell frykt eller redsel for ungdommen være enklere å begrunne og benytte fengsling?

Høyrepolitiker Elisabeth Aspaker mener at det ikke har blitt lettere å straffe ungdom:

Jeg oppfatter ikke at noen er på jakt etter å sette en lav terskel for dette. Dette er mer at vi tar konsekvenser av at en del unge dessverre roter seg borti grusom, veldig brutal og alvorlig kriminalitet, og at det er denne utviklinga samfunnet griper fatt i. Vi er kommet til et punkt der vi må sette noen grenser som ikke er til å misforstå. Jeg tror ikke de oppfattes som voksne. 18 år er på en måte liksom mindreårig, har mye vekt på det. Men vi kan ikke unnskyldte en del handlinger (...). Det å konfrontere dem, og la dem stå til ansvar for seg (...) det er viktig for at individene skal komme seg videre. Det dummeste man gjør er faktisk å la være å stille dem til ansvar.

Både politikere og ansatte ved enheten viser til at de ungdommene som havner i fengsel, og i Ungdomsenheten i dette tilfellet, har begått alvorlige handlinger. Betyr dette at ungdommene blir sett på som farlige? Et av mine spørsmål til informantene ved Ungdomsenheten gikk nettopp på om noen av ungdommene ble ansett som farlige. I noen tilfeller ble også tema omkring de ansattes eventuelle redsel tatt opp. En informant sier:

Ja i utgangspunktet, vi har jo noen som vi, som har tatt mye lengre tid før vi fikk ut [fra avd. A i Bergen fengsel], og vi har i mye større grad vært obs på dette her med hvor vi oppbevarer kniver og en del sånne ting, men vi har ikke hatt noen utageringer, ikke noe sette på håndjern

²¹ Overskriften er hentet fra et kapittel i Cecilie Høigårds bok *Gategallerier* (2002).

eller på bakken...(...). Vi har hatt en holdeepisode, der vi sa 'nå slapper du av'...det er det eneste.

En annen ansatt reflekterer slik rundt det samme spørsmålet:

Det som har forundret meg er at gjerne når du leser papirene så blir du veldig sjokkert sant, jøss, du er både spent, du nesten «gru-gleder» deg litt til å møte de. For du tenker 'hvem er denne personen som sitter og soner for en så alvorlig dom?' Men det som slår meg er hvor normale de framstår når du møter dem. Hvordan er det mulig at denne personen som egentlig virker som et lite lam har gjort dette? For meg har det blitt en tankevekker at, du vet det jo egentlig at bak en sånn avisartikkel eller reportasje så er det et helt normalt menneske som står der.

Jeg tenker at det kan være litt sånn situasjonsavhengig, litt tilfeldig hvem som havnet oppi det. At det gikk som det gikk. Ikke at det er en unnskyldning, men en forklaring. De har fått sin straff, og det er det de forholder seg til. Du må stå til ansvar for dette i dag. Jeg tror jo at de mer enn noen andre er klar over hva de har gjort. Det er selvfølgelig ikke bra det de har gjort, og at de tar avstand fra det. Jeg ville synes det var vanskelig å jobbe med folk som på en måte synes det var helt uproblematisk, og la det over på offeret for eksempel. 'Ja han fikk nesten bare som fortjent.' Jeg tror jeg hadde blitt mer skremt da. Eneste som har skremt meg litt var en som vi aldri hadde her ute [avdeling D], det var litt mer denne, dette iskalde i på en måte (...) i hvor langt vedkommende hadde vært villig til å gå for å skade en ansatt.

Ut i fra dette ser vi at det blir pekt på at ut i fra dommene fremstår noen av de innsatte som farlige, men etter å ha møtt dem var ikke det den oppfattelsen flere av de informantene satt igjen med. Kanskje er de ikke så opptatt av om ungdommene er farlige eller ikke. Ut i fra utsagnene kan det også virke som om de ikke opplever ungdommen som farlig. Det at få av mine informanter som gir uttrykk for å ha vært redd i jobbsammenheng kan være med å underbygge dette. Likevel legger de til at det har vært innsatte ved enheten som tidligere har forsøkt å skade ansatte ved tidligere institusjoner de har oppholdt seg på, og de har derfor tatt sine forholdsregler i enheten. Eksempelvis poengterer noen av mine informanter at kniver har vært innlåst på vaktrommet, og en av informantene sier også at de ikke har gjær stående i kjøkkenskapet på bakgrunn av at «ungdommen kan lage uønskede ting ut av dette». Det at informantene fra enheten ikke opplevde ungdommen som farlige til tross for at dommene tilsa det, skaper assosiasjoner til Grothe-Nielsens (2006) henvisning til at desto nærmere inn på en straffesak vi kommer, altså jo mer informasjon om bakgrunnen og situasjonen til gjerningspersonen vi får, jo mildere dømmer vi.

Cecilie Høigård gir videre i boken *Gategallerier* beskrivelser av hvordan samfunnet synes å oppfatte ungdom, og viser til hvordan samfunnet på mange måter føler seg truet av denne gruppen. Hun legger vekt på hvordan ungdommen er blitt både yngre og eldre enn tidligere.

De debuterer tidligere med rusmidler, de debuterer tidligere seksuelt, samtidig som en rekke aldersgrenser er skjøvet nedover i aldersklassene. På den annen side må ungdommen bli eldre for å få full voksenstatus. Høigård henviser til Christie, som også påpeker at det tar lengre tid i dagens samfunn å bli voksen, eller som han beskriver det, «det er mindre bruk for mennesker» (sitert i Høigård 2002:426). Dette er også tanker vi kan finne hos Bourdieu (1997).

Bourdieu forstår aldersoppdelingen mellom unge og eldre som en strid om knappe goder. Han minner oss på at det som står på spill i den logiske oppdelingen mellom de unge og de eldre, nettopp er et spørsmål om makt, nærmere bestemt om fordelingen av de ulike formene for makt. Bourdieu sier nokså tydelig at ungdom og alderdom ikke er gitte størrelser, men at de konstrueres på et sosialt plan i kampen mellom de unge og de eldre (Bourdieu 1997). Dette kan kanskje virke som lite håndgripelig, men det som synes å kunne være hovedpoenget hos både Bourdieu og Høigård er at samtidig som man bekymrer seg for hvordan det skal gå med ungdommen, fordi de er fremtiden, er vi bekymret for hva de kan komme til å gjøre mot oss. De er per definisjon ustyrlige. Høigård (2002) viser med eksempel hvordan man ofte plasserer ungdommer i samme bås;

Flere butikker i Oslo har skilt om at skoleungdommer er nektet adgang i skoletiden. Hvis noen ungdommer blir tatt for naskeri, blir alle ungdommer potensielle naskere. På Stovner politistasjon gikk avdelingssjefen ut med flokkforbud for ungdom på Haugenstua ved kjøpesenteret og bensinstasjonen, etter at området var blitt hardt plaget av enkelte unge mennesker (Høigård 2002:428).

Høigård skriver også at

Helt siden kategorien ungdom fikk en sterk sosial mening, har begrepet gått tett sammen med ideen om at dagens ungdom representerer en trussel, og noe det må gjøres noe med. Ungdom i flokk er spesielt skumle og representerer en trussel for sikkerheten (ibid).

Jeg viste i kapittel 3.1.1 «Det tosporete system» til det som høsten 2010 har blitt omtalt i media som «barnevernsbanden». Det er ingen tvil om at de ungdommene som har vært en del av denne gjengens handlinger blir oppfattet som farlige og ustyrlige. Av samfunnet blir man stort sett oppfattet som farlig dersom man begår ran med våpen mot personer. Det er grunn til å tro at slike hendelser, som ran begått av svært unge mennesker på tross av deres sjeldenhet, bidrar til å kategorisere ungdommer som farlige. Ikke bare denne spesifikke gruppen av ungdommer, men også andre ungdommer generelt, slik som Høigård viser. Dette kan altså

igjen føre til økt kontroll overfor dem. Om en slik forståelse av ungdom kan legitimere uskadeliggjøring overfor dem er imidlertid vanskeligere å svare på.

På den annen side kan forståelsene av ungdom og deres handlinger også gå i retning av at ungdommene i det senmoderne samfunnet har et vell av valg å forholde seg til, og at man dermed kommer i en posisjon som gjør at man ikke nødvendigvis tar de riktige avgjørelsene for fremtiden. Thomas Ziehe viser nettopp hvordan ungdommen i det senmoderne samfunnet synes å ha blitt mer fristilt, og dermed står friere til å velge sin egen vei. Med dette ser vi konturene av at vi beveger oss fra et skjebnesamfunn inn i et valgsamfunn (Ziehe 1993). Det ville kanskje være nærliggende å tro at man i skjebnesamfunnet i mindre grad gir ungdommen ansvaret for sine handlinger og sin livssituasjon. Dette på bakgrunn av at man da hadde en større avhengighet til den stillingen foreldrene har i samfunnet, og av hva de mener. Uten at dette momentet direkte ble tatt opp av mine informanter, kan det på den annen side tenkes at både politikere, ansatte ved enheten og andre ser på denne fristillingen som en stor og krevende utfordring for unge mennesker. Dette er tanker vi også kan finne hos Beck (1992) og Bauman (1999). Ofte hører vi uttrykk som «det er tøft å være ungdom i dag» og «det er så høye forventninger» i beskrivelser av ungdommens livssituasjon. Kanskje kan dette være med på å gi en økt forståelse i forhold til hvorfor noen ungdommer er tilbøyelige til å begå alvorlige handlinger, og dermed vil det kunne si noe om synet på ungdommene.

Disse forståelsene synes jeg er viktige, men likevel kan jeg ikke si at dette var noe mine informanter gav direkte uttrykk for. Dette er nok mer en overordnet forståelse, og det kan se ut til at mine informanter i større grad forholdt seg til det konkrete, det juridiske ståstedet, ved å henvise til at ungdommene ut i fra dommene har blitt karakterisert som farlige og at de derfor må fjernes fra samfunnet. Det er på bakgrunn av dette vanskelig å si hvorvidt det samfunnsmessige perspektivet på ungdom som skaper assosiasjoner til farlighet og dermed uskadeliggjøring av dem, kan tenkes å være en underliggende faktor for bruk av Ungdomsenheten. Dette på bakgrunn av at ungdommene i enheten ikke ble fremstilt som farlige av informantene derfra.

Uskadeliggjøring eller inkapasitering av lovbrøyttere vil i kortere eller lengre perioder hindre at vedkommende begår kriminelle handlinger. Man blir satt ut av spill for en periode, og man hindrer skader på andre mennesker eller eiendom fra den spesifikke personen.

En tidligere representant i justiskomiteen, FrPs Jan Arild Ellingsen sa følgende om begrunnelser for bruk av reaksjoner i den tyngre delen av straffeapparatet: «For vår del, i noen tilfeller, så er det på plass å bruke fengsel for å hindre at ny kriminalitet begås, det må være det viktigste». FrPs representant begrunner dermed fengsling av unge ved at man hindrer videre kriminalitet ved å fjerne dem fra samfunnet. Fokuset på framtid er nettopp noe som anses som særdeles viktig i forhold til unge lovbrøyttere, dette kommer fram gjennom mine informanter, og gjennom ulike dokumenter som omhandler barn, unge og straff (Barn og straff 2008, Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrøyttere 2005-2006).

Reidar Hjermann sier at «hvis andre barn settes i fare av vedkommendes adferd så er det en større tilbøyelighet for å plassere noen bak lås og slå, og det aksepterer jeg». Hjermann anser det dermed som legitimt å sperre inne barn dersom de har skadet andre barn, og viser med dette til uskadelligjøring og samfunnsbeskyttelse, i alle fall for en bestemt gruppe.

En av informantene ved enheten sier dette om begrunnelser for bruk av denne typen reaksjon:

De fleste som er her og har vært her har vært veldig... altså det er med hensyn til samfunnet. De har mange forhold på seg, har vært på institusjon, stukket av, fortsatt med det samme fra institusjonen. Men så er det de som har ruset seg så mye at, der man ser at her er det ikke tilstrekkelig med institusjon.

Her kan det synes å ligge en forståelse av at ungdommens opphold i enheten vil virke uskadelligjørende på det å ruse seg og å stikke av fra institusjoner. Begge disse forholdene vil etter mine informanters mening, vanskelig la seg gjennomføre i fengsel på grunn av den høye bemanningen. Det kan likevel stilles spørsmålsteget ved om fengsel vil være det mest egnede stedet for unge med rusproblemer.

Uskadelligjøring som begrunnelse henviser på bakgrunn av det vi har sett i stor grad til alvorligheten i handlingene og dermed til samfunnets behov om beskyttelse fra akkurat disse lovbrøytterne. Informantene fra enheten synes ikke å oppleve ungdommen som farlige, og er på dette punktet nokså nyansert. De gir alle uttrykk for at de ser flere sider ved ungdommen, som igjen synes å være nært knyttet til det hjemlige (se kapittel 5). Mennesket settes i fokus og respekteres. En forståelse av at ungdommen i enheten ikke oppleves som farlige av de ansatte jeg intervjuet, kan kanskje også sees i sammenheng med arbeidssituasjonen i forhold til at det er mange ansatte på jobb i forhold til innsatte (nærmere beskrevet i kapittel 5). Dette kan bidra

til at ungdommene rett og slett ikke får mulighet til å være «farlige», og at ansatte dermed ikke anser dem som farlige.

Uskadeliggjøringen bidrar altså til at lovbrøyttere i en periode ikke vil være i stand til å begå straffbare handlinger, og i løpet av denne perioden er det også ønskelig at den innsatte skal ha lært noe som gjør at kriminalitet unngås i fremtiden. Dermed går vi over til målet om at fengselsoppholdet skal virke rehabiliterende på lovbrøytteren.

Forbedring

«En viktig målsetting med samfunnets reaksjoner overfor lovbrøyttere er rehabilitering og forebygging av ny kriminalitet» (*Barn og straff* 2008:15 s. 18).

Grunnen til at jeg velger å benytte meg av begrepet «forbedring» er at det samlet sett ligger nærmest opp til hvordan mine informanter beskrev noen av begrunnelsene for bruk av enheten. Som vi har sett tidligere er det et spekter av ulike begrep som har blitt brukt for å beskrive den ønskede endringen av lovbrøytteren. Ideen om forbedring henviser seg spesielt til individet bak lovbruddet, mens det i større grad er lovbruddet som blir tillagt vekt innenfor de absolutte straffeteoriene.

Det rehabiliterende aspektet blir vektlagt av flere av mine informanter. Man kan også finne denne begrunnelsen andre steder. I *Høringssvar - om barn og straff* (2009), gitt av Barneombudet står det skrevet at: «Barn som begår alvorlige straffbare handlinger må bli møtt med en adekvat reaksjon – fokuset må være på rehabilitering og gjenoppretting, ikke tradisjonell straff». I intervjuet med meg sier Hjermand:

Det er både i samfunnets interesse og disse guttenes interesse at de utvikler en levemåte som er kompatibel med samfunnet for øvrig. Og det betyr at hvis man gir dem et annet tilbud enn et nedbrytende fengselsopphold, så vil vi få bedre borgere, mindre kriminalitet og ivareta barnas rettigheter på en bedre måte.

Selv om det legges opp til begrenset bruk av Ungdomsenheten, peker likevel flere, både politikere og ansatte, på at det må være bedre at de soner i Ungdomsenheten enn i det ordinære fengslet ettersom det i enheten ikke er voksne innsatte, og det sterke fokuset på innhold og oppfølging. Knyttes dette «bedre» til rehabiliteringen og innholdet i soningen?

I *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbytarar* (2005-2006:23) står følgende: «Straffegjennomføringa skal vere progressiv. I dette ligg at valet av straffereaksjon skal styrast av eit ønske om ikkje å bruke meir inngripande straff enn nødvendig, og at det skal vere ei utvikling i soninga». En utvikling i soningen synes å ha en sammenheng med forbedring av lovbyteren. I «Begrenset bruk av fengselsstraff overfor unge lovbytere» uttrykker justiskomiteen i Inst. O. nr. 72 (2004–2005) at: «Når det besluttes fengsling eller varetektsfengsling av en person under 18 år, så skal fengselsmiljøet være kvalitativt annerledes enn om fengslingen/varetektsfengslingen gjelder en voksen» (sitert i *Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbytarar 2005-2006:8*). I kapittel 5 «Kjennetegn ved Ungdomsenhetens praksis» viste informantene til at fengslingsmiljøet var annerledes. Begrunnelsene om endring og forbedring legger nettopp sterke føringer på innholdet. Og som vi har sett, ved å plasseres i enheten unngår ungdommen påvirkning fra eldre innsatte. De har også et sterkt team rundt seg, samtidig som enheten kan føre et opplegg som er mye mer fristilt enn livet i det ordinære fengslet. Samlet sett er dette en begrunnelse for å benytte seg av denne type reaksjon «i stedet for» det vanlige fengslet. Jeg sier i stedet for fordi mine informanter viser til at de som soner i enheten, ville ha måttet sone i det ordinære fengslet dersom enheten ikke eksisterte.

Arbeiderpartipolitiker Ingrid Heggø, pekte på at de ville ha straff som virket, som bakgrunn for opprettelsen av Ungdomsenheten. «Hva gjør en med de som er under 18 som man ikke kan ha i fengsel og som barnevernet har problemer med å ta seg av?» Også hun mente at det finnes grupper av barn og unge under 18 år som trenger sterkere regimer enn det barnevernet kan gi dem. «Det er om å gjøre å få inn den tankegangen om at det er straff som virker. Det skal ikke bare være straff for straffa si skyld, da blir det akselerert til det verre. Dette var bakgrunnen for at vi begynte å snakke om et ungdomstiltak.» Denne uttalelsen plasserer seg i så måte innunder det behandlingsmessige, man vil ha en straff som *virker* for og på den unge innsatte.

Samtidig henviser Heggø til et strengere regime enn det barnevernet har, som hos mine informanter synes å fremstå som en viktig faktor innenfor endringsarbeid. Noen trenger simpelthen et strengere regime, og å bli stilt krav til som en del av holdningsendringen. Behovet for et sterkere regime var også en av grunnene til at kriminalomsorgen fikk hovedansvaret for unge lovbytere under 18 år. Hjermand sa i mitt intervju at han i utgangspunktet ønsker at barnevernstjenesten skal ta seg av denne gruppen. Samtidig er han

av den oppfattelse at barnevernet har en lang utviklingsprosess foran seg, som vil mange år. Han føyer til at «inntil det så må vi ha et annerledes og bedre tilbud innenfor kriminalomsorgen, og det er Ungdomsenheten».

En av innvendingene mot at barnevernet skulle ha ansvar for lovbrutere under 18 år, gikk altså på begrensningene de blant annet har i forhold til tvang. Ved å legge straffegjennomføringsloven til grunn for Ungdomsenheten, har man mulighet til å benytte tvangsmidler. Barnevernloven har flere begrensninger i forhold til bruk av tvang, jf § 5-9²², enn straffegjennomføringsloven har. Kan man begrunne bruk av Ungdomsenheten med at det her ligger til rette for bruk av tvang og dermed et strengere regime, og at dette kan anses som forbedrende og rehabiliterende?

Flere av mine informanter pekte på at det er en liten gruppe av ungdom som trenger et strengere regime enn hva de tilbys ved ungdomsinstitusjoner. Elisabeth Aspaker fra Høyre viser til hvordan barnevernet ikke greier å håndtere disse ungdommene, og at det denne gruppen unge trenger er et regime som setter grenser. Samtidig poengterer hun at det ikke er snakk om mange, men om en gruppe som alle har gitt opp, og som derfor samfunnet ikke kan gi opp. «I slike tilfeller trenger vi tiltak som Ungdomsenheten, som gjør at de ikke blandes med den voksne fangebefolkningen» sier hun. Dette kan forstås som at strenge grenser og fravær av eldre innsatte skal kunne virke rehabiliterende.

Jan Arild Ellingsen sier at FrP støtter at barn ikke skal være i fengsel, men av og til vil også barn gjøre handlinger som er så alvorlig at man må sette en straffereaksjon mot dem. «Dersom man sier at 'dette må du slutte med', kan det hende det hjelper på noen, men ikke for alle». Det er nærliggende å tro at han med dette mener at *noen* ungdom trenger strengere retningslinjer enn andre for å forstå alvoret i situasjonen. Dette legger ikke nødvendigvis føringer til at de strenge retningslinjene virker rehabiliterende.

²² Barna skal ha rett til å bevege seg både i og utenfor institusjonens område, med de begrensninger som fastsettes av hensyn til behovet for trygghet og trivsel. For barn som er plassert på grunnlag av et vedtak eller samtykke som nevnt i § 4-24 eller § 4-26, kan institusjonen begrense adgangen til å forlate området i den utstrekning det er nødvendig etter vedtakets formål.

En av informantene fra enheten sier dette om begrunnelser for å reagere mot barn med en fengselsreaksjon:

Jeg tror mange av ungdommene har godt av en time-out, så har de godt av å fokusere på det livet egentlig dreier seg litt mer om. Skole, arbeid og litt kjedelige hverdager. Trening, gå tur, stå opp, gå å legge seg. Jeg ser ikke noen problematisk ved å vise, gi de noen krykker, å hjelpe de til å få litt selvtillitt tilbake.

Det kan godt tenkes at ideen om time-out kan forstås i lys av andre individualpreventive begrunnelser, som uskadeliggjøring. Dette med bakgrunn i at ungdommen, ved å bli plassert i enheten ikke vil kunne være i stand til å utføre kriminalitet. På den annen side kan informantens uttalelse kanskje aller helst sees i sammenheng med målet om rehabilitering eller forbedring av den innsatte. Informanten viser til at enheten kan være med på å bidra til å motivere og forbedre unge innsatte, og at den er med på å gi innsatte mulighet til å gjøre noen dagligdagse aktiviteter som kjennetegner et «vanlig» liv.

Dette med å hjelpe den innsatte ble også påpekt av en annen informant ved enheten:

Man prøver å hjelpe de å finne fotfeste til rett vei. Hjelpe de til å klare seg selv, uten å komme tilbake, uten å gjøre noe kriminelt og samtidig fungerer godt. (...) tenk, når de begynner så tidlig. Hvis de fortsetter den veien, vil det forsterke seg når de begynner så tidlig. Det vil være forferdelig for samfunnet økonomisk men også med tanke på menneskelige lidelser.

For å trekke litt i trådene fra «uskadeliggjøring» i forhold til rehabilitering kan en si at det å utgjøre en samfunnsfare er sterkt knyttet opp til gjentakelsesfare. Det blir flere ganger presisert at ungdom hovedsakelig får enheten som reaksjon ved gjentatt og/eller alvorlig kriminalitet. På bakgrunn av dette kan det se ut til at samfunnsfaren noen ungdommer utgjør, er med på å legitimere begrunnelsen om et strengere regime enn de tiltakene man har under barnevernet. Tanken om «barnas beste» slik den kommer til uttrykk i barnekonvensjonen (nærmere beskrevet i kapittel 3) kan være passende å trekke frem her. Det kan virke som om det er en oppfatning om at det er til barnas beste at de plasseres under et sterkere regime.

Vi ser ut i fra dette at mange av informantene viser til individualpreventive hensyn ved bruk av denne type straff overfor barn og unge. Følgende sitat fra en av informantene ved enheten kan stå som en oppsummering under individualpreventive begrunnelser slik det har kommet til uttrykk her.

Det er ganske grovt og mye det de har gjort, så selvfølgelig for samfunnssikkerheten, og for å skjerme de selv, at de ikke får begå enda mer. At man får forsøkt å stoppe de litt tidlig, og prøvd og snudd de, prøvd å lære de noe. Slik at de ikke er til skade for seg selv og andre sant.

Gjør man det ikke det nå, og de får lov å holde på, så vil de jo på et tidspunkt komme inn å få en enda lengre dom, nå har du i alle fall en mulighet til å påvirke dem til å se at det ikke er spesielt kult å sitte i fengsel.

6.2.2 Allmennprevensjonens betydning

Christie skriver i *Pinens begrensning* at behandlingen er noe som er ment å skulle endre forbryteren, mens allmennprevensjonen er et forsøk på å påvirke vanlige folks atferd. «I begge tilfeller er det derfor en slags atferdsmodifisering som antas å skulle finne sted» (Christie 1982:29).

Den allmennpreventive virkning av straff tar i hovedsak sikte på å forhindre lovbrudd som kan tenkes begått av folk i sin alminnelighet (Hauge 1996). I dette tilfellet vil det si at ved å straffe noen barn og unge under 18 år for lovbrudd, er det ønskelig å oppnå at færrest mulig andre barn i denne aldersgruppen skal begå kriminelle handlinger, i frykt for å bli straffet.

Selv om de individualpreventive hensynene er antatt å ha en særlig tyngde i saker der unge har begått straffbare handlinger, blir også allmennprevensjon vektlagt. I Høyesteretts avgjørelse inntatt i Rt.2002 s.1689 (Sitert i Barn og straff 2008:15 s. 23) er vekten av allmennprevensjon spesielt fremtredende i forhold til fartsoverskridelser.

I saker om grov fartsovertredelse veier allmennpreventive hensyn tungt (...) det gis uttrykk for at det er personer i alderen 16-26 år som er mest ulykkesutsatt (...) fartsovertredelser er et særlig problem, ikke minst blant unge sjåførere. Straffens allmennpreventive funksjon har en særlig adresse til denne gruppen lovovertrедelser og lovovertrедere.

Blir allmennprevensjonens virkning vektlagt av mine informanter ved bruk av reaksjoner mot barn, i dette tilfellet ved bruk av Ungdomsenheten?

Elisabeth Aspaker fra Høyre sa i mitt intervju at det å statuere et eksempel er viktig, også overfor unge lovbyrtere. «Et samfunn som viser at dersom du er under 18 år og slipper straff, er ikke bra, det er ikke de rette signalene. Så er det jo også det at en del organiserte kriminelle har benyttet seg av mindreårige til å begå kriminalitet». Aspakers utsagn går i retning av at man må vise at det får konsekvenser å begå straffbare handlinger, også når man er under 18 år. Dette blir også viktig i forhold til at eldre lovbyrtere utnytter unge mennesker på bakgrunn

av at de blir straffet sjeldnere. Det kan derfor virke som om Aspaker mener at man må gi unge reaksjoner for å få en slutt på at de blir utnyttet av andre.

Reidar Hjermann var en av de få som uttalte at straffen også skulle virke avskrekkende for andre, og viser dermed til det essensielle ved allmennprevensjonen: «fremdeles så handler straff om å påføre et onde i tillegg til at det er noe som skal være en reaksjon, og den skal være avskrekkende for andre ikke sant?» Igjen gav ikke Hjermann uttrykk for at dette var hans personlige oppfatning av straffens begrunnelse, og viser dermed til det han ser som en generell oppfatning av straff.

Jeg anser det som et funn i seg selv at nesten ingen av mine intervjupersoner fremhevet allmennprevensjonen som begrunnelse for fengsling av barn i dag. Grunnen til at dette var litt uventet har sin bakgrunn i at spørsmålet jeg stilte dem i denne sammenheng la føringer til blant annet allmennprevensjon; «Hvilke hensyn er det ditt inntrykk at blir mest vektlagt når man velger denne typen reaksjon for unge under 18 år? Kan det eksempelvis være allmennpreventive, individualpreventive, eller andre hensyn?».

Fraværet av allmennpreventive begrunnelser kan også ha sammenheng med at det å straffe barn og unge for at andre barn og unge ikke skal begå kriminelle handlinger ikke er moralsk akseptert, i kraft av at det er unge mennesker det gjelder. Det er grunn til å tro at det uansett er vanskeligere å innrømme allmennprevensjon som begrunnelse for innesperring av barn, enn og eventuelt erkjenne at man fengsler voksne for å statuere et eksempel, og håpe at andre voksne skal avstå fra kriminalitet. Dersom man skal legge vekt på den allmennpreventive effekt, ligger dette i fullbyrdelsen av straffen, og det er derfor viktig at fullbyrdelsen skjer i full offentlighet (Hauge 1996), og det er ikke noe som har vært spesielt karakteristisk for det norske rettsystemet. Det er også nærliggende å tro at barn og unges begrensede evner til å se konsekvensene av sine handlinger svekker allmennprevensjonens betydning (Barn og straff 2008:23).

De relative straffeteoriene, med individualprevensjon i spissen blir i hovedsak vektlagt for bruk av enheten hos mine informanter. Overordnet viser mine informanter til alvorligheten i lovbruddene hos de unge innsatte i enheten. Deretter viser de til hvordan man best kan oppnå at slike handlinger ikke skjer igjen. Her viser informantene både til avskrekkelse,

uskadeliggjøring og forbedring/rehabilitering. Med unntak av noen få informanter, blir ikke allmennprevensjon som begrunnelse for innesperring av barn og unge spesielt vektlagt.

6.3 Handlingens alvorlighet gir ulike svar

Vanligvis sees handlingens alvorlighet som grunnlag for å vurdere straff, ut i fra forholdsmessighetsprinsippet og absolutte straffeteorier. Straff som gjengjeldelse kjennetegnes altså ved at noen handlinger fortjener straff. Ut i fra diskusjonen overfor ser vi likevel at når det gjelder straff av barn og unge sees handlingens alvorlighet av mine informanter også i sammenheng med argumenter og begrunnelser om rehabilitering, avskrekking og uskadeliggjøring. Sistnevnte er imidlertid ikke så uvanlig.

Det dette synes å gjenspeile og bekrefte, er mine informanters forståelse om at det kun er i få tilfeller man fengsler barn og unge, og at man i disse tilfellene nettopp fengsler på bakgrunn av at handlingene er så alvorlige og/eller gjentatte. Vi ser eksempler på begrunnelser som at handlingen en ungdom har gjort er så alvorlige at ungdommen må rehabiliteres, videre at handlingen er så alvorlig at han må inkapasiteres. Og til sist, ungdommen har begått gjentatte og/eller grove lovbrudd, og «nå er det nok» - ungdommen må avskrekkes.

6.4 Andre begrunnelser

I dette avsnittet ønsker jeg å se på begrunnelser som ikke nødvendigvis passer inn under allmennprevensjon, individualprevensjon og gjengjeldelse, men som ble tatt opp av mine informanter.

6.4.1 Tilgjengelighet skal ikke skape behov

Er det tenkelig at Ungdomsenhetens tilgjengelighet kan være en begrunnelse for bruk av den? Fremskrittspartipolitiker Jan Arild Ellingsen sier dette om Ungdomsenhetens opprettelse og kapasitet:

Jeg forutsetter, (...) du skal kun ha en straffegjennomføring hvis loven tilsier det for det du har gjort, ikke fordi vi har kapasitet, da har vi altså til de grader bommet. Og da tror jeg vi bryter med noen rettsstatsprinsipper og individets rettigheter på en måte som vi kritiserer andre land for, som vi ikke ønsker å bli kritisert for selv.

Ingrid Heggø fra Arbeiderpartiet peker imidlertid på at man må være litt på vakt i forhold til at dette tiltaket ikke blir en sovepute.

Informanter fra Ungdomsenheten viser til viktigheten av at tilgjengelighet ikke skal være en begrunnelse for å gi ungdom fengselsstraff. En av informantene herfra sier:

Det er en omfattende vurdering som ligger til grunn i fengslingskjennelsen. Det er en klar forutsening på at vi ikke skal bruke dette som et argument for påtale for fengsling. At dette er et så godt opplegg at vi bruker dette, det er faren. Det er vi bevisst på for eksempel dersom vi får en henvendelse fra politiet, så skal det ikke være et tiltak for å få flere barn i fengsel. Det skal være for dem som uansett ville blitt satt i fengsel.

En annen ansatt peker også på dette med henvendelser fra politiet: «Vi får telefon fra politiet om vi er oppe og går (...), 'hvor mange er dere nå? Vi lurte på å varetektsfengsle en' ...da blir det litt sånn, du skal ikke varetektsfengsle fordi vi har ledig plass. Og du skal heller ikke la vær for at vi har fullt hvis det er nødvendig». Dette blir igjen poengtert av en annen informant ved enheten: «Jeg håper ikke at det blir lettere å få en dom fordi man tenker at Ungdomsenheten kan fungere for disse ungdommene». Hvorvidt enheten kan bli et vellykket tiltak blir også trukket frem som en utfordring i følge en informant ved enheten som sier at «jo mer vellykket man blir, jo større fare er det for at man blir brukt».

Samtidig som bruk av enheten ikke skal begrunnes ut i fra dets tilgjengelighet og eksistens, kan det stilles spørsmål ved om de barnevernsinstitusjonsmessige og hjemlige trekkene som tilegnet Ungdomsenheten av mine informanter kan påvirke begrunnelsene for bruk av den. Flere av informantene viser til mange ungdommer har det bedre i enheten enn i vanlige fengsler og barnevernsinstitusjoner. I så måte er det sannsynlig at tiltak som fremstår med godt innhold og trekk som anses som positive og nødvendige for noen ungdommer vil kunne påvirke begrunnelsene for bruk av enheten. Etter alt å dømme vil ikke dette stå som en begrunnelse i seg selv, men heller som en forsterker av individualpreventive begrunnelser.

Diskusjonen om hvorvidt Ungdomsenheten kan bli brukt oftere vil bli nærmere belyst i kapittel 7 under «Mulige fremtidsutsikter». Det sentrale i dette avsnittet er imidlertid at mine informanter fremhever viktigheten av at enhetens eksistens ikke skal være en begrunnelse for bruk av den, utover de som uansett ville kommet i fengsel.

6.5 Begrunnelsene skal være gode - terskelen skal være høy

Det er flere moment som er verdt å merke seg i denne gjennomgangen av begrunnelser for bruk av Ungdomsenheten. De absolutte straffeteoriene blir av mine informanter ikke spesielt vektlagt overfor unge lovbyggere. Til tross for at ungdommene som er i enheten har begått alvorlig eller gjentatt kriminalitet, blir de ikke påpekt som farlige av informantene ved Ungdomsenheten. Politikerne jeg intervjuet viste i større grad til at ungdommene kunne være farlige for samfunnet. Synet på ungdommen hos mine informanter synes å bære preg av en forståelse av at de er «forsømte», for å bruke Kjersti Ericssons (1996) begrep. I noen tilfeller er de likevel «forbyggere» (ibid), som har fått mange sjanser, og som man ikke kan ha gående fritt ute i samfunnet. Med andre ord er forståelsen av ungdom sammensatt hos flere av mine informanter. På den ene siden har ungdommen gjort et eller flere alvorlige lovbrudd, og må ta konsekvensene av det, mens det på den andre siden er uttrykk for behovet om hjelp. Det kan se ut til at det er *handlingen*, ut i fra dens alvorlighet, som må reageres på, men det er også en oppfatning at ungdommen involvert i handlingen trenger hjelp.

De individualpreventive begrunnelsene for straff overfor ungdom blir sterkest vektlagt av mine informanter. I *Barn og straff* (2008) blir det nettopp poengtert at de individualpreventive hensynene tradisjonelt sett har hatt sterkere betydning der de domfelte er svært unge. Hovedsakelig begrunner de bruk av fengsel ut i fra uskadeliggjøring, målet om forbedring, og i noen tilfeller også avskrekkelse. Selv om det her dreier seg om unge mennesker, står altså ikke forbedring alene som begrunnelse. Dersom det var tilfellet ville det kanskje heller bli lagt opp til individuelle opplegg utenfor straffeapparatets plattform.

Politiske myndigheter understreker gjentatte ganger både gjennom intervjuer og dokumenter, at barn ikke burde være i fengsel. De viser i stor grad til de negative ringvirkningene dette kan ha for spesielt unge mennesker. Likevel, i de tilfeller dette er uunngåelig er det en del kriterier som må være på plass. Det ser ut til at mange mener at Ungdomsenheten er et godt utgangspunkt for disse kriteriene. Flere viser til et personale med god kunnskap om problemer og utfordringer knyttet til ungdom, individuelle opplegg, tilbud om skolegang, avskjermingen fra voksne innsatte og godt aktivitetstilbud, som karakteristisk for enheten. Ut i fra dette ser vi også at dobbeltheten i hvordan vi ser på barn og unge, og hvordan man ønsker å møte dem kommer til syne. Vi kan ikke reagere med bare straff overfor unge. Reaksjonen i den tyngre

del av straffeapparatet må ha elementer av hjelp, motivasjon og rehabilitering i seg. Det kan se ut til at Ungdomsenheten i følge mine informanter fremstår som et «fengsel light».

På bakgrunn av dette kapitlet som har diskutert begrunnelsene for bruk av Ungdomsenheten, og også med utgangspunkt i kapittel 5 om kjennetegn ved enhetens praksis, vil jeg i kapittel 7 diskutere likheter og forskjeller mellom Ungdomsenheten og tidligere tiltak for barn og unge. Kan vi se noen sider ved Ungdomsenheten som er nyskapende?

FRA ARBEIDSSKOLE TIL UNGDOMSFENGSEL TIL UNGDOMSENHET

«Tiden er inne for å tenke nytt om reaksjoner, behandling og tilbud slik at barn som har begått lovbrudd kan få orden på livet sitt» utalte justisminister Knut Storberget i 2008 (Barn og straff 2008: 1. avsnitt). På kriminalomsorgens nettsider ble Ungdomsenheten gitt beskrivelser som «Prosjektet er nyskapende, omdiskutert, og byr på store utfordringer» (Ledige stillinger i ungdomstiltak 2009: 3. avsnitt). Samtidig som det blir presentert som nyskapende, blir det av KROM og Thomas Mathiesen poengtert at Ungdomsenheten har mange likheter med blant annet Ungdomsfengslet som eksisterte fra 1966-1975. KROM har uttalt seg slik om etableringen av de nye enhetene:

Det er rimelig å si at historien gjentar seg. Det å hevde at dagens tenkte nye «enheter» ikke er barne- og ungdomsfengsler, er historieløst. Ved å kalle dem «enheter» vil man pynte på realiteten, og skape et brudd med fortiden som det ikke er dekning for (Høringsuttalelse fra KROM 2009: 27. avsnitt).

De forgående kapitlene har i hovedsak vist til, og diskutert ulike kjennetegn som enheten synes å inneha ut i fra hvordan mine informanter ser det. Begrunnelsene for bruk av straff overfor unge lovbrøyttere, spesifikt bruk av Ungdomsenheten har også vært drøftet. Med bakgrunn i dette, og med tanke på tidligere reaksjoner rettet mot barn og unge som Arbeidsskolen og spesielt Ungdomsfengslet. Ser vi noen nye tanker, begrunnelser og praksiser ved opprettelsen av Ungdomsenheten? Eller er opprettelsen av enheten et tegn på at historien gjentar seg, og at det er gamle mønster, med små justeringer som dukker opp igjen med? På bakgrunn av dette vil det som synes som en endeløs diskusjon, diskusjonen mellom straff og behandling, være en viktig del av dette kapitlet. Ser vi noen nye utviklingstrekk i denne diskusjonen når vi står ved en ungdomsenhet som blir omtalt som en nyskaping?

7.1 Den endeløse diskusjonen om straff og behandling

Ericsson (2002) skriver at det er interessant hvordan det ser ut til at man opp gjennom tiden har hatt samme mål, å hindre kriminalitet, men at man har variert mellom hvordan man best tror man kan nå målet, gjennom straff og/eller behandling.

Tidligere i oppgaven har rehabilitering blitt brukt som begrep i forhold til hvordan man kan og eventuelt bør møte lovbyggere. I dette kapitlet vil jeg i stor grad operere med begrepet «behandling», i hovedsak på bakgrunn av at litteraturen som tar opp debatten om hvordan man skal møte unge lovbyggere, nettopp benytter seg av behandlingsbegrepet. Det kan bety at behandling blir tillagt også andre egenskaper utover forståelsen jeg har lagt til grunn for rehabiliteringsbegrepet i denne oppgaven.

Diskusjoner knyttet til straff og behandling innefor kriminalomsorgen har altså vært en gjenganger i lange tider, både i forhold til yngre og eldre lovbyggere. Debatten har imidlertid skilt seg ut ved at unge lovbyggere under 18 år i lengre tid har hatt en annen instans, barnevernet, som har kunnet reagere og iverksette tiltak utenfor det strafferettslige området. Det er mange diskusjoner knyttet til rehabiliteringseffekten overfor unge lovbyggere, men det har sjelden vært noen diskusjon om at andre etater skal ta seg av dem.

Ericsson viser til at spørsmål som «Hvordan skal unge lovbyggere forstås? Hvilke tiltak fra samfunnets side bør følge av disse to forståelsesmåtene? Kan en hjelpe med tvang?» utgjør gjennomgangstemaene i historien om hvordan ungdomskriminalitet har blitt møtt (Ericsson 2002:158). Diskusjonen har blant annet dreid seg om hvilket system som bør ta hånd om unge lovbyggere, vergeråd/barnevern eller strafferettssystemet? I bakgrunnen for debatten om hvordan unge lovbyggere skal møtes, skimter man ulike tankemodeller eller forståelsesmåter. Det finnes flere måter å forstå sosiale avvik på. En måte å tilnærme seg dette på er å vurdere avviket moralsk, som litt eller veldig klandreverdigg (Ericsson 2002:159-160). På den andre siden kan vi legge til grunn en mer «vitenskaplig» forståelsesmåte, og ut i fra dette forsøke å finne de bakenforliggende årsakene til avviket, for så å finne «botemiddel» (ibid). Av disse perspektivene har det moralske og «vitenskaplige» kjempet om førsteplassen på dette feltet. Samtidig har de eksistert side om side. Det er henholdsvis straffesystemet og sosialvesenet som er representanter for disse to utgangspunktene. Dersom de hører hjemme i strafferettssystemet så er det fordi de skal straffes, og dersom de hører hjemme i barnevernet er

det behandling og oppdragelse som er det primære (ibid). Det er likevel ikke så enkelt som det fremstår her. Dette fordi straffesystemet har hatt ambisjoner om å behandle, men med ulik vektlegging opp gjennom tidene. Det er også gang på gang antydning og påvist at straff har vært en del av både barnevern og de tidligere vergerådene (ibid). I boka *Forsømte eller forbryterske* (1996) viser Ericsson hvordan også tiltak under barnevernet ble sagt å ha avskrekkende effekt, og hvordan det ble et ledd i allmennprevensjon. Dette gir assosiasjoner til at også barnevernet drev med straff. Både Ericsson (1996) og Svensson (1998) poengterer at også opphold på barnevernsinstitusjoner kan virke som straff for noen unge. Det kan stilles spørsmål ved om det er bedre å være et sted der omsorg er utgangspunktet, men at det oppleves som straff, eller å være et sted der straffen er det grunnleggende men at behandling og omsorg også er i fokus.

Statssekretær Terje M. Pedersen sa følgende i mitt intervju:

Jeg mener at ungdom når de er underlagt barnevernet, så er det fordi man skal gi dem noe foreldrene ikke kan gi dem. Jeg er der at frihetsberøvelsen er det vi [kriminalomsorgen] som skal gjennomføre, men det må noen andre inn innenfor våre rammer, få litt omsorg inn. Vi skal gjennomføre frihetsberøvelsen. Jeg mener at noen andre, av hensyn til barnet bør ha en rolle i dette (...) og der sliter vi litt i ideologiene som møtes.

Pedersen viser at det er komplisert når to nokså ulike ideologier møtes. Spesielt vanskelig blir det kanskje i de tilfellene der kriminalitet og dårlige familieforhold preger samme ungdom. Mens straff og behandling på den ene siden kan sees på som motsatser, det å straffe eller det å behandle, kan de på den annen siden forstås som to sider av samme sak. Nærmere bestemt ingen behandling uten innslag av tvang, og ingen straff uten det formål å skulle forandre individet. Å velge mellom straff og behandling har vært strafferettens evige dilemma (Svensson 1998). Til tross for at man omtaler begrepene straff og behandling som motsatser til hverandre, så ser det likevel ut til at man har vanskeligheter med å finne grensen mellom straff og behandling (Svensson 1998). Svensson oppfatter det slik at straff og behandling finnes side om side i samme praksis. I ytterligheten fremstår skillet som tydelig, men i den hverdagslige praksis er grensene mellom dem vanskelig å skille. Når man eksempelvis studerer hvordan ungdommen har blitt møtt og tatt hånd om opp gjennom tiden, enten det har vært innenfor barnevernet eller kriminalomsorgen, ser man nokså tydelig at straffetanken og behandlingsprinsippet ikke er så ulike (Svensson 1998:8). Eksempelvis er det flere av mine informanter som mener at den fengselsaktige rammen som ligger til grunn for enheten er

positiv for ungdommenes utvikling og endring, samtidig som de påpeker viktigheten av et rehabiliterende innhold.

Svensson (1998) viser til hvordan nye ideer opp gjennom tiden har blitt prøvd ut. Noen av dem har blitt forkastet, mens andre har vært sterke nok til å leve videre. Grensedragelsesproblematikken har likevel hele tiden vært det store problemet, den er aldri tydelig. På bakgrunn av dette henviser Svensson til sentrale spørsmål på feltet som: «Hvor går grensen for straffen? Hvor går grensen for behandlingen? Hvor går grensen mellom straff og behandling? Hvem skal straffes, hvem skal behandles? Hvor skal vi plassere 17-åringene?» (Svensson 1998:215).

Nedenfor vil jeg gi en kort sammenfatning av de utviklingstrekkene vi har sett på feltet det siste århundret.

7.1.1 Noen korte utviklingstrekk

Mot slutten av 1800-tallet vokste ideene om individualpreventive tiltak innenfor rettsvesenet fram i Norge. Ved innføring av nye lover og reformer søkte profesjonsgrupper og myndigheter nye løsninger på kriminalpolitiske problem. Det ble nå lagt vekt på hvordan man skulle hindre nye lovbrudd fra en allerede dømt forbryter. Samfunnet forsøkte også å begrense ungdomsrekrutteringen innenfor de kriminelle miljøene. Resultatene av dette ble synlig gjennom nye tiltak overfor barn og unge (Natvik 2008).

Opprettelsen av vergerådene i 1896 gjorde at Norge ble det første landet i verden som fikk et offentlig barnevern (Dahl 1992:9). Vergerådsloven ga samfunnet stor makt og myndighet overfor familien og den personlige sfære (Natvik 2008). Tove Stang Dahl (1992:9) skriver at vergerådsloven «bestemte at vanskelige barn og barn som hadde det vanskelig» skulle overvåkes av en nemd – et vergeråd, innenfor hver kommune. Vergerådets arbeidsoppgaver var mer spesifikt å advare og formane barn og foreldre. De kunne også oppheve foreldremyndighet, fjerne barn fra hjemmet og fremme tiltak om bortplassering av barn i et nytt hjem, i barnehjem eller i skolehjem og tvangsskole (ibid). Å bli tatt hånd om av vergerådene skulle ikke anses som straff, og det var heller ikke alle av de som ble gitt tiltak i regi av vergerådsloven som hadde begått lovbrudd. Tanken bak opprettelsen var blant annet at barna skulle oppdras til lovlydighet slik at det ville spare samfunnet for utgifter i fremtiden i forhold til en eventuell fengselsstraff (Dahl 1992).

At man har brukt ulike typer av særreaksjoner ovenfor unge i samfunnet kunnet dokumenteres så langt tilbake som på 1600-tallet. Kriminalloven av 1842 la opp til bruk av særreaksjoner ovenfor barn og ungdom under 18 år. Mens barn under 10 år ble holdt borte fra Straffeloven, hadde de under 15 år et begrenset straffeansvar og fikk således mildere straffer enn voksne. Ungdommer fra 15 til og med 17 år ble heller ikke straffet like hardt som eldre lovbrøyttere. Gjennom endringer i Straffeloven av 1874 ble det innført nye særreaksjoner overfor barn fra 10-14 år, som gjorde at denne gruppen kunne dømmes til opphold i oppdragelsesanstalt dersom det var hensiktsmessig (Natvik 2008).

Mens det gjennom store deler av 1900-tallet var hensynet til uskadeliggjøring, med håp om forbedring, som lå bak de tidsbestemte reaksjonene overfor voksne lovbrøyttere, var det altså forbedringstanken som var mest sentral når det gjaldt reaksjoner overfor unge lovbrøyttere. Det har stort sett alltid eksistert et annet syn på bruk av straff når det gjelder unge lovbrøyttere i forhold til eldre lovbrøyttere. Overfor de yngste ble det ordinære straffesystemet ansett som uegnet når det gjaldt å oppdra dem til nyttige samfunnsborgere (Hauge 1996:231). Mot slutten av 1920-årene og begynnelsen av 1930-årene fikk synspunktene om resosialisering og behandling etter hvert innpass i norsk strafferett, selv om uskadeliggjøringstanken ikke hadde sluppet taket. I 1951 åpnet Berg arbeidsskole for unge lovovertredere.²³

I etterkrigstida har de ideologiske retningene skiftet når det gjelder synet på hvilken forståelsesmåte og hvilket system som burde dominere i reaksjonene mot unge lovbrøyttere. Da barnevernsloven av 1953 ble vedtatt, rådde oppdragelses- og likebehandlingsmodellen. Barnevernet skulle ta seg av de minste, og Arbeidsskolen skulle ta seg av de litt eldre. Voksende ungdomskriminaliteten, manglende ressurser i barnevernet og Arbeidsskolens fiasko, gjorde at den strafferettslige modellen igjen på offensiven. Arbeidsskolen ble omgjort til ungdomsfengsel som bygde på en klarere strafferettslig ideologi enn det Arbeidsskolen hadde gjort. Tidlig på 1970-tallet kom imidlertid reaksjonene, «barn i fengsel var en skam» (Ericsson 2002:163). Ericsson skriver videre at «Med debatten om barn i fengsel, som etter

²³ Ved kgl. res. av 25.08.1951 ble det bestemt at Lov om oppdragende behandling av unge lovovertredere av 01.06.1928 med endringer av 26.05.1939 og 29.06.1951 skulle tre i kraft f.o.m. 01.09.1951. For å virkeliggjøre intensjonene i loven ble Sem tvangsarbeiderleir for landssvikere ombygd til Berg arbeidsskole for unge lovbrøyttere (arkivaret).

hvert utkrystalliserte seg til en debatt om den kriminelle lavalder, begynte den lange veien tilbake til barnevernet for de yngste lovbrøytene» (ibid). Er det mulig å erstatte fengsel med barnevernstiltak for alle spør Ericsson? Hun viser videre til hvordan det på slutten av 1970-tallet ble satt fram krav om at barnevernet måtte bygges ut til å kunne «ta tilbake» unge lovbrøytene som hadde blitt plassert i straffesystemet på 1960-tallet.

I 1977 sto følgende sitat i stortingsmeldingen fra justisminister Valle: «Det er i seg selv et mål å redusere bruken av straff. Særlig gjelder dette bruken av frihetsstraff. Spesielt må man søke å motvirke en sosialt skjev virkning av straffesystemet» (Om kriminalpolitikken 1977-1978:14). I Straff som virker (2007-2008:105) står det imidlertid: «Det er ikke et mål i seg selv at fengselsstraff skal brukes mindre eller at fengselsoppholdene skal gjøres kortere». Kan denne endringen i synet på straff også relateres til unge lovbrøytene? Det blir gang på gang uttalt av politiske myndigheter og eksperter på feltet barn og straff, at barn verken skal eller bør være i fengsel.

Svensson (1998) skriver at lovgiverne under hele 1900-tallet har poengtert viktigheten av å satse på unge grenseovertredere. Troen på ungdommens foranderlighet og ungdomstiden som en periode med eksperimentering i forkant av voksenlivet har medført at man hele tiden har ment at de unge er verdt å satse på. Ungdommen behøver veiledning for å finne frem til den «rette» formen av voksenlivet. Dette er i følge uttalelser også noe informantene i Ungdomsenheten prøver å strekke seg etter.

Nå har vi sett på noen av de overordnede linjene og tankene som har påvirket reaksjonene overfor unge lovbrøytene. I det kommende vil jeg gå mer spesifikt inn på de ulike tiltakene Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet, og se på eventuelle likheter med dagens Ungdomsenhet, på bakgrunn av det som har kommet frem i de tidligere kapitlene.

7.2 Arbeidsskolen

Det var stor entusiasme rundt tanken om opprettelsen av Arbeidsskolen. I 1929 uttalte ekspedisjonssjefen i Fengselsstyret, Arne Omsted, at han ville skape noe som verken skulle være fengsel eller kalles fengsel, men som skulle være arbeidsskole og kalles arbeidsskole (KROM 2009: 11. avsnitt). Til å begynne med hadde Arbeidsskolen en åpen avdeling på

Berg, men etter hvert ble det opprettet to lukkede avdelinger på Sem og i Oslo kretsfengsel. Til sammen hadde disse avdelingene plass til omtrent 105 elever (Bødal 1962).

Arbeidsskolen var et tiltak med et nokså sterkt individualpreventivt utgangspunkt. Som vi har sett i kapittel 6 er dette også tilfellet for Ungdomsenheten. Arbeidsskolen skulle ha en oppdragelseeffekt: «Arbeidsskolen er et utslag av et nytt syn på samfunnets behandling av ungdomskriminaliteten» (Ericsson 2002:169 jf ot.prp.nr.28 1951). Straffen var ikke her det primære, men ideen om å forbedre den enkelte. Opplæring og behandling var stikkordene. Dersom ideen om oppdragelse skulle ha noe for seg, måtte den være av en viss varighet (Ericsson 2002). Arbeidsskolen var derfor en tidsubestemt reaksjon med frihetsberøvelse fra mellom ni måneder til to år. Fratrett for tid i varetekt ble det ikke tatt hensyn til. Etter arbeidsskolelovens (1928) § 6 skulle elevene undergis

Sådan behandling som kan utvikle deres arbeidsevne og fremme deres moralske og fysiske utvikling. Undervisningen omfatter et utvalg av arbeidsgrener. Elever som er skikket for det, skal i så stor utstrekning som det er mulig gis faglig opplæring. Ved siden herav gis der dem også sådan annen undervisning som finnes tjenelig (Hauge 1996:256, Bødal 1962:211).

I Ungdomsenheten står skole spesielt sentralt, men det legges også til rette for arbeid for de som ønsker det. På bakgrunn av dette er kanskje aktivitetsplikten det nærmeste man kommer den «oppdragende behandling» elevene skulle få i Arbeidsskolen. Det er også et faktum at Arbeidsskolen ikke skulle være en straffereaksjon, men et alternativ til fengsel, mens enheten er et fengsel, men samtidig en alternativ måte å fengsle på i følge mine informanter. Til tross for at institusjonen la vekt på opplæring og undervisning, viste det seg at tiltaket ikke hadde spesielt positiv innvirkning på de unge. Bødal skriver at mange av elevene ved skolen opplevde plasseringen som straff, og ikke som alternativ til fengsel. Tilbakefallet til ny kriminalitet etter arbeidsskoleoppholdet lå på rundt 80 prosent (Bødal 1969:169).

Til forskjell fra Ungdomsenheten var Arbeidsskolen i hovedsak ment for personer fra 18-23 år. Likevel, «Lov om oppdragende behandling av unge lovbrøtere», § 1 sier også at «når særlige grunner tilsier det, kan også en person under 18 år settes i arbeidsskole».

Bødal, som var direktør ved Arbeidsskolen fra 1961-1965 antyder at mange av de unge guttene som ble dømt til oppdragende behandling, var lite motivert for denne type tiltak. På bakgrunn av dette ble preget rømminger og forbrytelser hverdagen i. Disse forholdene stilte

både elevene og institusjonen i et dårlig lys (Bødal 1969). Rømningsstatistikken er nokså oppsiktsvekkende; av de 100 første elevene rømte 65 elever en eller flere ganger, og mange av dem begikk lovbrudd (Bødal 1968). Ingen av mine informanter viste til at rømninger eller forsøk på rømninger, men så representerer også enheten et helt annet bemanningsforhold. Da det viste seg at lange opphold ikke virket mer «forbedrende» enn kortere opphold, ble den manglende forholdsmessigheten mellom lovbrudd og reaksjon med på å viske bort Arbeidsskolens legitimitet (Ericsson 2002:161).

På bakgrunn av KROMs oppfatning av at Ungdomsenheten har mange fellestrekk med tidligere straffereaksjoner overfor barn, hovedsakelig Ungdomsfengslet, var jeg interessert i hvorvidt mine politikerinformanter, mener enheten kan sammenlignes med disse tiltakene. Selv om KROM, og Mathiesen i hovedsak sammenligner enheten med Ungdomsfengslet, refererte mine politikerinformanter til Arbeidsskolen når de snakket om sammenligningen. Statssekretær Terje M. Pedersen sier dette til mitt spørsmål om enheten har likhetstrekk ved tidligere reaksjoner mot unge, og viser spesielt til sammenligningen med Arbeidsskolen:

Den [Ungdomsenheten]er bygd på en helt annen lest. Det er derfor jeg er så tydelig på at dette er et fengsel, det skal gjennomføres innenfor straffegjennomføringens rammer. Dette er altså ikke en skole hvor det er andre regler som gjelder. Så det vil jeg avvise, ganske kategorisk faktisk.

På et senere tidspunkt sier han også «Jeg sliter veldig med sammenligninga med Arbeidsskolen. Jeg er såpass gammel at jeg kan huske hvem som ble sendt dit. Snakker om forbedringsskoler, andre kriterier som ligger i bunnen. Jeg klarer ikke å akseptere tanken på at vi tenker slik i dag». Representantene fra KSF hadde følgende å si om likheter mellom gamle og nye tiltak:

Har tenkt mye på det. Arbeidsskolen var tidsubestemt, behandles til de var friske, det er det ene. Dette er tidsbestemt, de blir ikke dømt på bakgrunn av sine personlige problemer, men på bakgrunn av en handling de har gjort. Rettssikkerheten er i så måte ivaretatt, den er rettferdig, straffen er rettferdig sett på bakgrunn av...det er innen særbehandling av denne gruppen i så måte. Vi har kommet lengre, [vi har] mer kunnskap i dag enn vi hadde for 50 år siden.

Ingen av mine politikerinformanter viser til likhetstrekk mellom Arbeidsskolen og Ungdomsenheten. Det som jeg anser som et sterkt kjennetegn ved både Arbeidsskolen og Ungdomsenheten på bakgrunn av mitt intervjumateriale, er den fengselsaktige rammen. Denne rammen hadde likevel ulikt utgangspunkt. I Arbeidsskolen var det sterke intensjoner

om å unngå den fengselsaktige rammen, uten hell. I enheten er de ansatte tydelige på å vise ungdommene at dette er et fengsel. Så selv om begrunnelsene kan virke ulike, er det noen trekk ved praksisen som er lik.

I *Ungdomsfengslet i praksis* (1968) poengterer Bødal at lovgiverne ikke hadde mulighet til å forutse de praktiske vanskelighetene ved å skulle gjennomføre ideen om opplæring og behandling i Arbeidsskolen. Allerede her viser han altså hvor problematisk dette forholdet var i praksis.

7.3 Ungdomsfengslet

Bødal var også direktør for Ungdomsfengslet hele dets eksistens. Han poengterte at frihetsberøvelsen i Arbeidsskolen ble urimelig lang, og mente at «Ungdomsfengselet er bedre stilt, med kortere minstetid og fratrekk for varetekt» (Bødal 1969:191). Ungdomsfengselet hadde en nokså sterk strafferettslig ideologi i bunnen (Ericsson 2002) og når KROM sammenligner enheten med Ungdomsfengselet er det blant annet på bakgrunn av den fengselsmessige rammen rundt enheten:

Hovedproblemet i Ungdomsfengslet lå i den fengselsmessige rammen. I de nye mindre barne- og ungdomsfengslene ligger problemet også i den fengselsmessige rammen. Fengslet er en total institusjon, med en struktur som med nødvendighet i større eller mindre grad hemmer og nøytraliserer et konstruktivt innhold, selv når innholdet består av høyt kvalifisert personale og gode intensjoner. Fengselsrammen virker knusende på det gode innhold (Høringsuttalelse fra KROM 2009: 28. avsnitt).

I følge lov av 9.april 1965 kunne innsatte holdes i Ungdomsfengslet inntil to år. Lovens minstetid var ni måneder. Gjennomsnittstiden lå på rundt ett år. Statistikken over de første hundre innsatte ved Ungdomsfengselet viser at frihetsberøvelsen her, inkludert varetekt, ligger på rundt ett år for de fleste. Det er vanskelig å sammenligne lengden på frihetsberøvelsen i enheten med det som var tilfellet i Ungdomsfengslet. I løpet av ett og et halvt år har det vært 15 ungdommer i enheten, disse har omfattet varetekt og domssonere. Som vi fikk se i kapittel tre har frihetsberøvelsen i enheten hatt en varighet på mellom 60 dager og opp til tre år og seks måneder, hvorav to år og åtte måneder ble gjort betinget. Lovbruddtypene som var representert i Ungdomsfengselet var spesielt tyveri og bilbruktstyveri, men også noen voldsforbrytelser. Dette kategoriseres også som alvorlige lovbrudd i dag, ettersom disse også er lovbruddskategorier noen av ungdommene i enheten representerer.

Akkurat som Ungdomsenheten i dag er omringet av et gjerde, var også dette tilfellet med Ungdomsfengslet. Til tross for at Berg-avdelingen var en åpen ungdomsfengselsavdeling, omsluttet et tre meter høyt gjerde Berg-avdelingens bygninger og idrettsplass. Rammen for Ungdomsfengslet var nettopp fengslet. Denne fengselsrammen ser vi også i Ungdomsenheten. Det er spesielt den fengselsaktige rammen rundt institusjonen Thomas Mathiesen peker på som et hinder for rehabilitering eller behandling (KROM 2009: 28. avsnitt).

De øvrige rammene i Ungdomsfengselet synes også å være nokså faste og rutinepreget. Fem kvelder i uka måtte de unge innsatte delta i obligatoriske gruppeaktiviteter, dette inkluderte også gymnastikk to av dagene (Bødal 1968). I følge mine informanter fra Ungdomsenheten er det i stor grad opp til de unge innsatte å avgjøre hva de vil bruke ettermiddagen til, og eventuelt hvilke aktiviteter som skal prege ettermiddagen og kveldstida i enheten (se kapittel 5).

De innsatte i Ungdomsfengslet var noe yngre enn de i Arbeidsskolen. 49 av de 100 innsatte i Ungdomsfengselet var 17 år eller yngre ved ankomsten, mot kun 15 av de 100 første Arbeidsskoleelevene i tilsvarende aldersgruppe (ibid). Bødal mente også å kunne se tendenser til at de innsattes unge alder gav Ungdomsfengslet mindre preg av opposisjon. De unge innsatte ved Ungdomsfengslet syntes også mindre bitre og mer samarbeidsvillige.

Reduksjonen av rømninger og forbrytelser ble redusert i forhold til hvordan tilstanden var i Arbeidsskolen, men dette kom i stor grad av at frihetsberøvelsen ble gjennomført i lukket avdeling, også for de aller yngste (Bødal 1969). Ungdomsfengselet fikk sådan kritikk for at mange måtte sone i lukket avdeling, men fikk samtidig kritikk dersom det forekom rømninger fra den åpne avdelingen. Ønsket om å få i pose og sekk preget altså ikke bare diskusjonen om hvilket system som skulle ha ansvaret for de unge lovbryterne, de var også synlige innad i systemene peker Ericsson på (2002). Innskrenkinger kom til syne etter opprettelsen av Ungdomsfengslet. Kveldspermisjonene til Tønsberg, som arbeidsskolen opererte med, ble ikke videreført til Ungdomsfengslet. Det samme gjaldt daglig arbeid utenfor Berg-avdelingen. De tidligere kapitlene forteller oss at dette ikke er situasjonen i Ungdomsenheten, her foregår både skole og arbeid i stor grad utenfor Ungdomsenhetens område.

En annen forskjell mellom disse institusjonene, er at personalet i Ungdomsfengslet var uniformert. «Dette gir særlig vaktpersonalet en klarere status og myndighet, og bidrar til at de kan utøve autoritet med større fasthet og trygghet overfor de innsatte» skriver Bødal (1968:11). Til sammenligning er ikke personalet i enheten uniformert, på bakgrunn av at de blant annet trodde det kunne bidra til bedre relasjoner mellom innsatt og ansatt.

Når det gjelder ansatte og bruk av ulike profesjoner overbeviste ikke Ungdomsfengselet i sin bruk av psykologtjenester i rehabiliteringen overfor de unge innsatte. Til gjengjeld påpeker Bødal at Ungdomsfengselet hadde sosialarbeidere, og henviser til en sosialkurator med diakonutdanning og to sosionomer. Som vi har sett er situasjonen i enheten er denne situasjonen nokså annerledes med sin jevne fordeling av fengselsbetjenter og miljøterapeuter.

Det tok Arbeidsskolen omtrent fem og et halvt år før ungdom nummer 100 ble innsatt. I Ungdomsfengslet gikk det betraktelig raskere. Den første ble innsatt i mai 1966, og i november 1967 var nummer 100 på plass. Dette viser at domstolene ikke syntes å ha samme betenkelighet for å benytte Ungdomsfengslet som de hadde med Arbeidsskolen (Bødal 1968). Mine informanter gav uttrykk for at enheten skulle være det siste alternativet for unge lovbrøyttere, etter at alt annet som kunne prøves var blitt prøvd. Flere av mine politikerinformanter poengterte at dersom det ble en økning i innsettelse av barn og unge, hadde prosjektet mislyktes. Som vist i kapittel 6 mente flere av mine informanter at de kunne se antydninger til at enheten kunne bli brukt hyppigere, ved at politi og domstol stilte seg positiv til opprettelsen av enheten. Bødal viser hvordan lovbrøytterne selv, og hans verger heller foretrakk tidsbestemt straff fremfor Ungdomsfengsel. Ofte ble ungdomsfengselsdommen anket. I en rekke saker nedla ikke politiet påstand om ungdomsfengsel, og domstolene unnlot i flere saker å dømme den unge lovbrøytteren til ungdomsfengsel, selv om både alder og andre forhold kunne tale for det (Bødal 1969).

Den opprinnelige forhåpningen knyttet til at bruk av Arbeidsskolen og Ungdomsfengselet ville føre til bedre resultater enn tradisjonell fengselsstraff, ble ikke innfridd. Denne forhåpningen kjenner vi også igjen i opprettelsen av Ungdomsnehten, men det er vanskelig å si at forhåpningen har innfridd da vi enda vet lite om tilbakefallet til ungdommens som så langt har vært i enheten. Bødal peker på muligheten for at Ungdomsfengslet kunne ha hatt en allmennpreventiv virkning, men påstår at den individualpreventive virkningen ikke er

overbevisende. Han spør seg derfor om tidsbestemt straff burde benyttes overfor de som ble dømt til ungdomsfengsel (Bødal 1969).

Bødal viser videre til hvordan det for de unge innsatte på både åpen og lukket avdeling er en mental belastning å ikke vite når en skal løslates. Ved Ungdomsenheten vet en altså dette dersom en sitter på dom, og det fokuseres på løslatelsestidspunktet fra dag en i enheten. Når det gjelder ungdom i varetekt er situasjonen litt annerledes, ettersom man kan få forlenget varetekt. Slik som enheten fremstår nå kan vi til en viss grad si at det er en mer åpen avdeling og en lukket avdeling, slik Ungdomsfengselet hadde. Den avdelingen utenfor ringmuren til Bergen fengsel som har et litt mer åpent preg enn avdelingen i selve Bergen fengsel er likevel ikke mer åpen enn at muligheter for rømninger er nokså begrenset.

Bødal antydte på et tidspunkt at ved å gå over til tidsbestemte straffer ville undervisningstilbud og behandlingstiltak få mindre betydning, ved at de innsatte ved tidsbestemt straff som regel vil bli løslatt tidligere enn om man hadde fått ubestemt tidsstraff. Til tross for at varigheten på dommene til ungdommen i enheten ikke er spesielt lange, var det ingen av mine informanter som gav uttrykk for at undervisning og arbeid har liten betydning. Tvert i mot blir det fremhevet som en viktig faktor. En av informantene peker imidlertid på at de korte dommene kan være med på begrense muligheten for rehabilitering/behandling. Bødal (1968) viser også til at de unge innsatte i Ungdomsfengselet hadde problemer med motivasjonen i forhold til skole og arbeid. Dette er også noe informantene fra Ungdomsenheten peker på som trekk ved ungdommen i denne institusjonen.

Videre mente Bødal at «mange innsatte som har dominert et asosialt miljø på hjemstedet, kommer foruroligende raskt tilbake om særreaksjonen Ungdomsfengsel blir avløst av tidsbestemt straff». Å arbeide for at ungdommen kan komme raskt tilbake til hjemstedet blir vektlagt i Ungdomsenheten. Det vil si, det blir vektlagt å skape gode relasjoner, og tilbud til den innsatte, slik at han kan få et best mulig utgangspunkt i kjente miljøer. Flere av mine politikerinformanter viser til at det i noen tilfeller er bedre for ungdommer å sone i nærheten av hjemstedet, eller få til skreddersydde løsninger for ungdommen i det nærmiljøet de er en del av. Dette er likevel ikke alltid regelen, da det kan være faktorer som begrenser en tilbakevending til hjemstedet.

Ut i fra dette ser det ut til at Bødal er kritisk til tidsbestemte straffer. Dette avkreftes på mange måter i hans uttalelse: «Forutsatt at de unge lovbyterne gis et godt og intensivt behandlingstilbud, vil tidsbestemte straffer likevel by på fordeler som etter forfatterens mening mer enn oppveier ulempene. Det mest opplagte er kortere frihetsberøvelse» (Bødal 1969:213).

Til mitt spørsmål, om Ungdomsenheten kan sammenlignes med tidligere tiltak mot barn og unge, sa fremskrittspartipolitiker Jan-Arild Ellingsen følgende:

Det er mulig, men har vi råd til å la være? Nei det har vi ikke. Vi har en forbannet plikt til hele tiden å drive med innovativ tenkning innenfor det som har med straffereaksjoner å gjøre, å finne best practise. (...) Tiltaket er sikkert ikke optimalt, men per i dag er det det beste vi har.

Ingrid Heggø fra Arbeiderpartiet forteller at tanken om at enheten kunne bli for lik tidligere tiltak, som ikke fungerte, har vært til stede. Likevel peker hun på viktige sider ved enhetens praksis som Ungdomsfengslet ikke kunne vise til i like stor grad:

Vi var jo redd for det, at vi skulle havne inn igjen på det. Og det hjalp jo ikke, det har vi jo prøvd. Derfor er det så viktig med de teamene og rammene rundt at det blir noe annet enn det vi prøvde den gang, for det var et fengsel for unge, og det skal vi ikke ha. Vi skal ha et hjem på en måte, et hjem der man lærer å vise empati. Teamet rundt er viktig. Da er det ikke nok med bare fengselsbetjenter.

Elisabeth Aspaker sier dette til en sammenligning av enheten med tidligere tiltak:

Jeg tenker at det vil en evaluering vise. Men det er ikke noe som kan sammenlignes med noe av de andre tiltakene vi har hatt. Det er likt på en måte, og det er at det er frihetsberøvelse og straffegjennomføringsopplegg. For øvrig mener jeg at det er annerledes slik det er etablert, trykket er på innholdet. Det er ikke mange individer det gjelder. Det gjør det til noe annet enn det vi har hatt. Jeg tror kompetansen er annerledes nå. Vi vet mer hvordan vi skal gjøre det.

Det synes å være en enighet om at dette ikke skal ligne på tidligere tiltak rettet mot barn og unge. Samtidig er det en henvisning til at, og en enighet i at de tidligere reaksjonene, her representert ved Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet, ikke har fungert. Ved enheten mener de at det er kommet til noe nytt, noe som faktisk kan være en løsning for noen barn og unge.

I sin avsluttende bemerkning i «Fakta om ungdomsfengslet» (1968:13) skriver Bødal:

Ungdomsfengslet prøver (...) å behandle så mange som mulig på åpen avdeling så lenge som mulig. Dette mål må kombineres med de elementærkrav til orden og disiplin som

ungdomsfengslet selv stiller, og som opinion og myndigheter forventer. Ungdomsfengslet må finne balansen mellom kontroll- og behandlingshensynene – hensyn som må samordnes. Loven av 9.april 1965 gir en langt bedre mulighet for slik samordning enn arbeidsskoleloven i sin tid ga, og ungdomsfengslet ser derfor fremtiden i møte med behersket optimisme.

Til tross for dette, Ungdomsfengslet gav ikke bedre resultater enn Arbeidsskolen. De fleste ungdommene ble sittende i lukket avdeling. Tilbakefallet var som vi har sett høyt. Enden på det hele ble at også Ungdomsfengslet ble nedlagt, og loven som hjemlet tiltaket, ble opphevet i 1975 (KROM 2009).

7.4 Ungdomsenhetens straffehistoriske plassering

KROM mener at vi med opprettelsen av Ungdomsenheten begynner på en ny runde av det vi har sett før i Ungdomsfengslet, og viser til likheter i både ord og planer (KROM 2009). I *Barn og straff* (2008:160) blir det hevdet at opprettelsen av ungdomsenheter «ikke er et forslag om å gjeninnføre ungdomsfengsel i Norge». Det finnes flere momenter som underbygger begge forståelsene.

Kort oppsummert ser vi på bakgrunn av gjennomgangen i kapittel 7.3 at kriminalomsorgen var utgangspunktet for Ungdomsfengslet, slik den også er for enheten. Fengselsrammen kjennetegner også begge tiltakene både i form av fengselsgjerde og tilstedeværelsen av betjenter. Aldersmessig omfattet begge tiltakene 15-16 og 17-åringer, men Ungdomsfengslet var i tillegg også for ungdom opp til 21 år. Når dette er sagt er det også variasjoner tiltakene mellom.

I enheten er det få innsatte og mange ansatte, og til forskjell fra Ungdomsfengselet er en stor del av de ansatte miljøterapeuter. Mine informanter viser til at ungdommene i enheten har innflytelse over deres fritid, i form av hva man ønsker å bruke fritiden på. Dette var ikke noe som framkom av Bødals beskrivelser av Ungdomsfengslet. Det er også viktig å påpeke at skole og arbeid i enheten ofte foregår utenfor fengselets område, i motsetning til Ungdomsfengslet. Ansatte i enheten er ikke uniformert, noe ansatte i Ungdomsfengslet var. Bødal la også vekt på at Ungdomsfengselet kan ha hatt en allmennpreventiv funksjon, noe mine informanter ikke viste til i begrunnelser for bruk av Ungdomsenheten. Vekten her lå på individualpreventive hensyn (se kapittel 6). På bakgrunn av enhetens foreløpige korte eksistens, kan vi derfor ikke si noe om resultatene og effekten av unge lovbryteres opphold i Ungdomsenheten i forhold til Arbeidsskolen og Ungdomsfengselet.

Ungdomsenheten ligger altså under fengselsvesenet. Å bli plassert i enheten er ensbetydende med at man er dømt til fengsel. Til Bergens tidende (4.oktober 2008) sa regionsdirektør for Kriminalomsorgen Vest, Leif Waage (siteret i KROM 2009: 26. avsnitt), at de som kommer dit «er blitt dømt til straff, og at vi må være ærlige og si at det er det dette er». KROM mener på bakgrunn av dette at vi ser nye ungdomsfengsler «nye små ungdomsfengsler, med noen forskjeller fra det gamle men også med noen slående likheter, og med det stigma for den enkelte som fengsling innebærer» (ibid). Når det kommer til ungdom i fengsel peker Også Hammerlin i likhet med KROM, at man til nå burde ha lært av tidligere feil. Han viser også til at det er de grunnleggende rammene det er noe galt med, ikke de ansattes forsøk på å gjøre det beste ut av situasjonen. På bakgrunn av dette ser ikke Hammerlin noen tydelige prinsipielle forskjeller fra Ungdomsenheten og det tidligere Ungdomsfengslet (Bakken 2011). I følge nestleder ved Ungdomsenheten i Bergen er derimot dette prosjektet annerledes enn de tidligere tiltakene man har benyttet overfor unge lovbytere. Det blir vist til et helt annet apparat, og individuell oppfølging (Bakken 2011). Når dette er sagt ser det ut til at KROM, og også Hammerlin er åpen for at innholdet og opplegget i Ungdomsenheten er noe annerledes i forhold til situasjonen i Ungdomsfengslet, men at det de legger til grunn og er opptatt av er likheten i den fengselsaktige rammen rundt begge disse tiltakene.

Kan vi se tegn til andre overordnede ideer og perspektiver i enheten, som også har vært representert i tidligere tiltak overfor unge lovbytere?

«Barnevern og samfunnsvern», kalte Tove Stang Dahl (1992) sin beskrivelse av vergerådsloven. I dette ligger det at systemet som ble utformet hadde noe tvetydig ved seg, på den ene siden skulle det verne barnet, men det skulle verne samfunnet mot den faren en viss type barn representerte. Dette er et trekk som vi også kan se i dag. Ettersom barnevernet er en sentral del av det tverrfaglige rundt Ungdomsenheten, og at flere av de ansatte i enheten har barnefaglig utdanning er det nærliggende å tro at det å verne de unge innsatte er sentralt i dag. Samtidig er enheten et fengsel som representerer grove lovbrudd begått av unge, og på den måten kan det også tenkes at tiltaket har samfunnsvern som et viktig element. Grensen mellom straff og behandling kan være vanskelig å fastsette overfor unge lovbytere, på bakgrunn av at fengslet i tillegg til å straffe også har et ønske om å rehabilitere, og at barnevernstiltak kan oppleves som straffende (Ericsson 1996, Ericsson 2002, Svensson 1998). Uavhengig av om barn har vært i fengsel eller barnevernsinstitusjoner viser dette til at barn i

mange tilfeller har blitt møtt med elementer som oppleves som straffende, og som noen ganger er av straffende karakter.

Yngve Hammerlin viser til at norsk kriminalomsorg historisk sett bygger på to ideologiske spor. Det første er en straffegjennomføringsideologi med frihetsstraff og med rigide sikkerhets-, kontroll- og disiplineringsforanstaltninger. Det andre er en rehabiliterings- og omsorgsideologi som uttrykkes i ulike påvirknings-, disiplinerings-, hjelpe- og omsorgsprinsipper. Disse er nokså motsetningsfylte i praksis, men de blir likevel forsøkt å benytte sammen. «Sikkerhet og kontroll er og blir det definerte hovedmålet for virksomheten, selv om man også ideologisk sett og i praksis tilstreber omsorgs- og rehabiliteringsrelaterte idealer» sier Hammerlin videre i et intervju med NFF-magasinet (Bakken 2011:12).

Robert Andersson skriver i sin avhandling *Kriminalpolitikens väsen* (2002) at man begynte å stille spørsmål ved kriminalpolitikken rundt 1960-tallet. Det som hittil hadde blitt legitimert gjennom behandlingsoptimisme og vitenskaplige metoder, ble nå oppfattet som urettferdig og feilaktig (Andersson 2002). Var det rimelig å la straffesystemet være statens verktøy i kriminalitetsbekjempelsen? Dette er et interessant spørsmål også i forhold til opprettelsen av Ungdomsenheten. I et møte i Stortinget (Innstilling frå justiskomiteen om alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrytarar 18.12.2006) om St.meld.nr. 20 (2005-2006) *Alternative straffereaksjoner overfor unge lovbrytere*, ble det av justiskomiteen diskutert hvorvidt kriminalomsorgen eller barnevernet skulle ta seg av lovbrytere under 18 år. Som vi har sett i et tidligere kapittel har vi et tosporet system i Norge som gjør at unge lovbrytere kan bli plassert innenfor ulike tiltak innenfor barnevernet, og/ eller få en strafferettslig reaksjon mot seg (se kapittel 3). Det hører også sjeldenhetene til at unge under 18 år blir fengslet. Dette tror jeg kan være med på å underbygge at spørsmålet om straffesystemet som statens verktøy i kriminalitetsbekjempelsen, også har noe verdi i dag, spesielt overfor unge lovbrytere. Det at myndighetene anser det som bedre å plassere barn og unge i barnevernsinstitusjoner, og at enheten er siste utvei gir et uttrykk som kan tolkes dit hen at enheten har et straffende aspekt ved seg, og man synes og «kvie seg» mot å benytte straffesystemet og kriminalomsorgen overfor unge lovbrytere.

De foregående kapitlene viser i følge mine informanter at Ungdomsenheten er et fengsel, men at det ikke ligner et fengsel slik vi tradisjonelt kjenner det. Informantene viste til at enheten i

tillegg til å ha noen fengselstrekk ved seg, også minnet om en barnevernsinstitusjon og et hjem. Informantene virker samstemte i at enheten skal være noe annet enn det vanlige fengslet, det skal være en alternativ måte å fengsle på. Den er tenkt å ha en annen innvirkning på unge i forhold til hva et vanlig fengsel ville hatt. Ved å trekke inn kjennetegn fra andre institusjoner der behandling og omsorg er utgangspunktet, er det sannsynlig at enheten representerer både straff og behandling. Til tross for at man forsøker å plassere unge lovbrøyttere i barnevernsinstitusjoner, er det, som en av informantene ved enheten uttalte, en del barn som ikke har profitert nok på sitt opphold i en barnevernsinstitusjon. De har ikke fått den hjelpen de trenger i de ulike institusjonene.

Gjennomgangen så langt viser at grensene synes å ha vært nokså flytende eller tvetydige i diskusjoner om hvordan man skal møte unge lovbrøyttere. Svensson referer til en grense som imidlertid alltid har vært tydelig, og det er den kriminelle lavalder. Er man under 15 år kan man ikke plasseres i fengsel, uavhengig av lovbruddet en har begått. Da er barnevernet eneste alternativ. Når lovbrøytterne er under 18 år blir avgjørelsene mer kompliserte, ved at man har flere valgmuligheter. Man kan derfor si at skjæringspunktet mellom barnevernets og kriminalomsorgens ansvar kommer til syne i aldersgruppen 15-17 år (Svensson 1998). Selv om Svenssons materiale viser til svenske forhold, kan det også være betydningsfullt for norske forhold. Det kan virke som at muligheten man har i å plassere unge under tiltak i barnevernet eller i kriminalomsorgen gjør det vanskelig å ta et klart standpunkt i forhold til hvordan man aller best møter unge lovbrøyttere. Dette på bakgrunn av at fengsel referer til straff og barnevern til behandling og/eller omsorg.

Selv om mine informanter påpeker at enheten er et fengsel, gjør de ulike kjennetegnene og egenskapene de tillegger enheten, og som vi også finner i enheten, at enheten fremstår som en *annen måte* å fengsle på. Enheten skaper likevel noen assosiasjoner til tidligere tiltak rettet mot barn og unge, ved at vi blant annet ser antydninger til kombinasjonen av straff og behandling i både Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet. I forbindelse med dette kan vi trekke paralleller til Svenssons spørsmål om det er mulig å se straff og behandling som ulike begrep for samme sak; at behandlingen er en del av straffen, og at straffen er en del av behandlingen? I tiltak som retter seg mot unge grenseovertrедere blir det samme sak mener hun. Både straff og behandling har et mål i samfunnet om på den ene siden å tilbakeføre individer, og på den andre side utestenge mennesker fra samfunnet (Svensson 1998). Dette er representativt for Ungdomsenheten, og også for tidligere tiltak rettet mot aldersgruppen.

Levin, Sunesson og Swärd (1997) beskriver med utgangspunkt i svenske forhold hvordan behandlingstanken er sterkt assosiert med store institusjoner. De benytter betegnelsen «den sociala behandlingsideologien» (Sitert i Svensson 1998:31), som i følge dem er et tankesystem, en institusjonalisert måte å se på. Utgangspunktet i dette tankesystemet er at individet står i sentrum for tiltaket, i motsetningen til at lovbruddet står i sentrum innenfor tanken om straff, spesielt innenfor de absolutte straffeteorierne. I følge mine informanter står individet i sentrum i Ungdomsenheten. Claes Levin (sitert i Svensson 1998:32-33) har videre problematisert denne behandlingstanken, men da ut i fra institusjoner som omtales som særskilte ungdomshjem i Sverige. Han mener at det er vanskelig å gi begrepet behandling en entydig betydning i ungdomshjem, slik man kan innenfor det medisinske feltet der behandling refereres til som inngrep for å rette opp en diagnose. Levin deler inn behandlingsbegrepet i to hovedbetydninger. Den ene er en moderne og profesjonell betydning, der de terapeutiske elementene frikobles fra de disiplinerende ambisjonene og tvang, og der behandlingen bygger på visse kunnskaper og antakelser. Den andre betydningen av behandling kan rettes mot at ansatte/ansvarlige har intensjoner om å minske ubehaget av straffen, og at den skal virke til klientens beste. Utfordringene knyttet til den første forståelsen er at det er vanskelig å si hvilke teorier og profesjonelle grupper som har krav på behandlingsredskapet. Vanskeligheter knyttet til den andre forståelsen er at behandling kan få en funksjon som en forsvarer av nye måter å straffe på. Dette problemet oppstår først når behandlingen brukes som tiltak mot lovbrudd (sitert i Svensson 1998:33).

Jeg synes spesielt Levins andre forståelse av behandlingsbegrepet er interessant i forhold til min oppgave. Mitt intervjumateriale viser nettopp at det å minske ubehaget av straffen og at den skal virke til klientens beste, er karakteristisk for hvordan mine informanter begrunner og beskriver oppholdet i Ungdomsenheten. Samtlige pekte på at det ville være *bedre* å sone i Ungdomsenheten enn i et vanlig fengsel. De utalte som nevnt tidligere at de ønsket å gjøre oppholdet så godt som mulig for ungdommene. Barnekonvensjonens bestemmelse om at barn ikke skal sone med voksne kan også plasseres under dette punktet. Når barn først må sone i fengsel, så må man gjøre oppholdet så bra som overhodet mulig. Likevel viser de også til at selve oppholdet kan bidra til at lovbrøyterne blir rehabilitert spesielt i form av endrete vaner. Det er heller ikke utenkelig at ansatte i Arbeidsskolen og for så vidt også i Ungdomsfengselet anså det som viktig å legge til rette for at oppholdet i disse institusjonene ble så godt som

mulig for ungdommene. Det er nærliggende å tro at denne forståelsen er en av årsakene til at man skiller ungdommer fra eldre lovbrøyttere.

Sammenligningen av enheten med Ungdomsfengselet er som vi har sett preget av likheter og forskjeller. Likhetene og forskjellene man finner i en sammenligning av Arbeidsskolen, Ungdomsfengselet og Ungdomsenheten avgjøres av hva man vektlegger innenfor Ungdomsenheten, og hvem man spør. Dersom vi fokuserer på innesperring og utestenging fra omverdenen, vil vi kunne si at det er likheter. Ungdomsenheten har en fengselsaktig ramme. Om vi tar utgangspunkt i innholdet vil ikke likhetene nødvendigvis være så fremtredende, der er det et nokså vidt spekter av aktiviteter, tilbud og profesjonell hjelp. Ut i fra dette kan vi derfor se eksempler på at enheten har *noen* likhetstrekk med tidligere tiltak rettet mot unge lovbrøyttere på *noen* områder.

Mine informanternes begrunnelser for bruk av Ungdomsenheten gjenspeiler både straff og behandling, det samme gjør Ungdomsenhetens praksis. Det er vanskelig å unngå disse begrepene når en ønsker å forstå og belyse et straffetiltak innunder kriminalomsorgen, spesielt når det omhandler barn og unge. Ungdomsenheten helgarderer seg sådan, ved at man nok en gang har fått et tiltak der både straff og behandling/rehabilitering er representert.

7.4.1 Ny betegnelse – gamle ideer?

Kjersti Ericsson (1996:133) skriver:

Å opprettholde et krystallklart skille mellom tvang som barnevern og tvang som samfunnsvern, og holde de «kamouflerte strafferettslige oppgavene» ute av oppdragelses- og behandlingsinstitusjoner, er antakeligvis like vanskelig som det i følge folkelig visdom er å selge strikk i metervis.

Selv om Justisminister Knut Storberget uttrykker at «ungdomsenhetene ikke har noe til felles med de gamle ungdomsfengslene» (Barn skal ut av fengsel 2009: 4. avsnitt), refererer Ericssons innledende sitat her til at gamle mønstre har en egen evne til å dukke opp igjen, dette uavhengig av hva man kaller det. De foregående kapitlene har i hovedsak belyst kjennetegn ved Ungdomsenheten, og begrunnelser for bruk av enheten. Selv om enheten blir sagt å være nyskapende, finner vi trekk ved enheten som henviser til tradisjonelle sider ved fengselet, hjemmet og barnevernsinstitusjoner. Kan man si at denne kombinasjonen av kjennetegn er ny i forhold til at de eksisterer i en fengselslignende enhet? Det at man så langt det lar seg gjøre implementerer hjemlige aspekt i enheten er ikke kjennetegn jeg har kunnet

finne i Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet. Selv om enheten har likhetstrekk med både Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet, betyr ikke det at ikke tilbudet for barn og unge har blitt bedre med opprettelsen av enheten i forhold til hvordan det var.

Svensson (1998) skriver at nye forklaringer og nye trender innenfor politikk og vitenskap leder til forsøk med nye tiltak, sjelden ulikt de andre. Samme institusjoner og bygg brukes med ulik hensikt. Parallelt pågår andre prosesser. Den politiske debatten, medias belysning, allmennhetens utsikter synes å pendle ut i fra mislykkethet. Dette leder til kritikk som i sin tur skaper nye tiltak. De nye tiltakene formes ut i fra kritikken. I dette tilfellet kom enheten i gang blant annet på bakgrunn av kritikken om at Norge ikke fulgte barnekonvensjonen, og lot barn sone med voksne. Utviklingen går videre i en «evig jakt på den optimale løsningen, og med en visjon om at vi en dag skal finne nøkkelen til gåtens løsning» (Svensson 1998:).

Dette er en utopi som vi vet aldri kommer til å oppnå, men den er med på å drive utviklingen videre (ibid). Dette blir også belyst av mine informanter ved å si noe i retning av at «vi har ikke noe bedre alternativ til disse ungdommene nå, og i vente på noe bedre, så er Ungdomsenheten den rette løsningen». Det synes som om informantene ikke har slått seg til ro med at dette er den beste løsningen, men den er bedre, og annerledes enn det vanlige fengselet.

Ericsson (1996) skriver at «når utviklinga på felt som sosial- eller kriminalpolitikken skal beskrives, gjøres det ofte i tråd med det Stanley Cohen (1985) kaller «framskrittvisjonen»:

Det går framover, ting blir bedre og bedre. Gode intensjoner og stadig økende kunnskap er drivkrafta i endringer i kontrollsystemet. Innovasjonsånd og reformønsker griper apparatet. Den gamle måten å gjøre tingene på fremstår som foreldet i lys av de nye ideene (Siert i Ericsson 1996:137).

Ericsson (1996) peker også på at det kriminalpolitiske feltet kan ha gått like mye i ring som det har gått fremover. Dette gjelder både spørsmål og svar. Erfaringene tilsier at det har vært vanskelig å fjerne alle elementer av straff fra et behandlingsmiljø der hvor unge mennesker blir plassert på bakgrunn av en rettskraftig dom, spesielt når man er fysisk avgrenset til institusjonen i lengre perioder og når en også kan risikere å bli plassert i lukket avdeling for en periode. Mitt analysemateriale gir grunn til å anta at både politikerinformanter og

informanter fra enheten også ser disse faktorene, og dermed er mer åpen for å si at enheten representerer både straff og behandling.

Ut i fra sammenligningen av enheten med tidligere reaksjoner overfor barn, og da spesielt Ungdomsfengslet ser vi at det overordnet eksisterer flere likheter. Spesielt viktig er fengselsrammen. Likevel ser vi også at det er forskjeller i form av at enheten blant annet har en mer miljøterapeutisk tilnærming. I den forstand er det ganske nytt at halvparten av de ansatte i et fengsel *ikke er* fengselsbetjenter. I forhold til det vanlige fengslet, har vi i sammenligningen av enheten sett at trekk ved fengselet er representert, men til forskjell fra vanlig fengsel har enheten noen trekk *i tillegg* som relateres til barnevernsinstitusjoner og det hjemlige. Ut i fra dette ser vi at uttalelsen fra KSF om at Ungdomsenheten i Bergen ikke er et alternativ til fengsel, men en alternativ måte å fengsle på, viser at fengselsrammen er til stede, akkurat som den var i Ungdomsfengselet, og som den er i den vanlige fengslet. I så måte kan det nyskapende referere til at man fengsler på en alternativ måte, eksempelvis ved at enheten innehar noen kjennetegn som er representativt for barnevernsinstitusjoner og hjemmet.

Likevel, på bakgrunn av intervjumaterialet og er fortsatt ambivalente i begrunnelsene vi har for å reagere mot barn i dag, som tidligere. Barn bør ikke være i fengsel, men de har gjort noe fryktelig alvorlig, så noen burde likevel plasseres i en fengselslignende enhet. På den annen side er de små barn som er sviktet av samfunnet, og som ikke har fått den hjelpen de har trengt. På denne måten er ikke Ungdomsenheten nødvendigvis et uttrykk for hvordan det i utgangspunktet er ønskelig og optimalt å møte unge lovbrytere.

7.5 Mulige fremtidsutsikter

Cohens bok (1994) *Den sociale kontrolls nye former* handler i stor grad om hvilke idéer, ideologier og tenkning som har ligget til grunn for, og legitimert, utviklingen og tiltakene i straffeapparatet de siste hundre år. Han fokuserer spesielt på hvilken måte straffesystemet har blitt opprettholdt til tross for motreaksjoner mot det etablerte behandlingsregimet (destruktureringsbevegelsen). Han viser hvordan det ble utviklet alternativer til fengsel, men også hvordan det har vist seg at disse tiltakene snarere kom i tillegg til, heller enn i stedet for fengsler (Cohen 1994). Videre beskriver han det som synes som en oppdeling i en hard og en myk ende av straffeapparatet. Den harde ende kjennetegnes ved fengsel/eksklusjon, mens inklusjon og reintegrasjon i samfunnet kjennetegner den myke ende. Med tanke på at

Ungdomsenheten er et fengsel for de mest alvorlige unge lovbrysterne er det opplagt at enheten plasseres i den harde ende. Likevel finner vi samme ønsker i enheten som også representerer Cohens beskrivelse av den myke ende, ønsket om inklusjon og reintegrering i samfunnet. I følge Cohen eser begge disse endene ut, og omfatter stadig nye grupper avvikere, som fører til økt kontroll og overvåkning i samfunnet.

I kapittel 6 ble det vist til at enhetens eksistens og tilgjengelighet ikke skal være en begrunnelse for å fengsle barn og unge. Kan det likevel tenkes at opprettelsen av enheten kan føre til at flere barn og unge blir satt i fengsel fordi man har ledige plasser i enheten?

De aller fleste av mine informanter uttrykte at en av innvendingene mot opprettelsen av slike ungdomsenheter har vært knyttet til frykten for at terskelen for å sperre inne flere barn går ned, og at enheten dermed blir hyppigere brukt. I Sverige har dette vært en realitet. Det skal også nevnes at det lignende tiltaket i Sverige ligger under det som i Norge ville vært barnevernet. «Sluten ungdomsvård» skal normalt idømmes lovbrystere under 18 år i stedet for fengsel (Inngripanden mot unga lagöverträdare 2004: 444). I følge Det bråttförebyggande rådet (BRÅ) har flere ungdom fått frihetsberøvelse etter innføringen av «sluten ungdomsvård» i 1999. Flere ungdommer i alderen 15 til og med 17 år har blitt dømt til «sluten ungdomsvård» eller fengsel i forhold til hvor mange som ble dømt til fengsel før «sluten ungdomsvård» tredde i kraft.²⁴ *Inngripanden mot unga lagöverträdare* (2004) viser til 10 prosent økning i antall unge som fikk tidsbestemt frihetsberøvelse, og legger perioden 1995-1997 til grunn for sammenligning med årene 1999-2000. Det blir også vist til at antall dommer i 1999 var 69, og at dette i 2003 var steget til 113. Dommene har også blitt lengre. Årsakene til økningene blir sagt å være økt kriminalitet blant unge, men også en skjerpelse av straffene (Inngripanden mot unga lagöverträdare 2004).

Kan man si at vi ved opprettelsen av Ungdomsenheten står for en utvidelse av «straffenettet», eller kan vi forstå den som et ledd i forsøket om å legge soningsforholdene bedre til rette for unge lovbrystere? For det første er det et poeng at Ungdomsenheten ikke fremstår som en ny

²⁴ Hvor stor økningen er beror på hvilken tidsperiode man legger til grunn for sammenligningen. Sammenligner man perioden 1990-1998 med perioden 1999-2000 var det i gjennomsnitt 4 personer flere som fikk frihetsberøvelse etter innføring av «sluten ungdomsvård». Sammenligner man perioden 1995-1997 med årene 1999-2000 var det i gjennomsnitt en økning på 10 personer som fikk frihetsberøvelse etter innføringen av «sluten ungdomsvård» (Inngripanden mot unga lagöverträdare 2004:445).

straffereaksjon retten kan idømme, men snarere en ny straffegjennomføringsform. En av de ansvarlige for ungdomsenhetene i KSF sier at «Ungdomsenhetene er ikke en ny straffereaksjon. Ungdomsenhetene må regnes som et fengsel, men de skal være spesielt tilpasset barn, gi barna som er der bedre oppfølging enn de ville fått i et ordinært fengsel, og bidra til en mer individuelt tilpasset straffegjennomføring.» (Jule 2011a). Dette ligger kanskje tettere opp mot en forståelse av enheten som ikke et alternativ til fengsel, men en alternativ måte å fengsle på. Denne uttalelsen gir også uttrykk for at dette ikke er en erstatning for noe, men noe som kommer i tillegg. Noen av mine informanter trodde at det fortsatt kom til å være unge under 18 år i vanlig fengsel, der det også sitter eldre innsatte, med tanke på at det på det nåværende tidspunkt kun eksisterer én ungdomsenhet. Å løsrives fra et lite samfunn i nord, til Ungdomsenheten i sørvest er ikke nødvendigvis det beste for ungdommen. Samtidig er det heller ikke det beste for ungdommen å sone i Tromsø fengsel med eldre innsatte fordi det er nærmest. I en debatt om «barn i fengsel» arrangert av jussbuss 26.april 2011, uttalte en av paneldeltakerne, advokat Mette Yvonne Larsen at det fortsatt kom til å være unge under 18 år i de ordinære fengslene selv om vi opprettet ungdomsenheter. Hun så derfor for seg at Ungdomsenheten i Bergen ville fremstå som et «flagship».

Cohen er ikke spesielt positiv til den effekten man kan få av nye straffereaksjoner og straffegjennomføringsformer, og viser til at det totale straffe- og kontrollnivået vil kunne øke (Cohen 1994). Dette resonnementet underbygges ved uttalelser fra mine informanter om at det kan tenkes at enheten kommer til å bli brukt hyppigere, og overfor personer som ikke ville blitt plassert i eksempelvis varetekt dersom enheten ikke hadde eksistert. Dette med at flere kan risikere å bli innsluset i straffeapparatet er en kritikk som er kjent blant annet innenfor kriminologien (Cohen 1994, Foucault 1999 og Mathiesen 2007). Arbeiderpartiets Ingrid Heggø påpekte at «vi må tåle å ha rom stående tomme». Dette virker også til å ha vært en nokså generell oppfattelse hos mine informanter.

Av erfaring er vi ikke bortskjemte med at fangeplasser står tomme i norske fengsler. Dersom det opprettes flere enheter i Norge vil det kunne bety at flere plasser til tider vil stå tomme, dersom vi skal forholde oss til statistikken om at det til enhver tid sitter omtrent mellom 5 og 10 unge under 18 år i fengsel. KROM er bekymret for at det vil kunne bety at flere barn vil bli i dømt fengselsstraff, og kanskje utvide frihetsberøvelsens varighet. KROM skriver i sin høringsuttalelse (2009: 21. avsnitt) at:

Domstolene vil kunne åpne opp for flere barn/unge til fengsel, noe som sikkert er ønskelig fra flere aktørers side hvis enhetene loves et innhold som kan ses som spiselig, for eksempel politikere, påtalemyndighet og politi. Slik er strafferettssystemets logikk – kommer det flere fangeplasser vil de bli benyttet. Det vil trolig bli en klar utvidelse av fengsling av barn og unge 15-18 år i Norge, både på varetektsstadiet og etter at dom er falt. Det er intet i forslaget som garderer mot dette.

Høyres tidligere representant i justiskomiteen Elisabeth Aspaker sier følgende om økt bruk av enheten:

Dette er ikke et tiltak man tyr lettvisst til. Og når man ser hvordan norske dommere har tatt i bruk andre tiltak, som samfunnsstraff osv, de prøver liksom alle mulige løsninger. De har jo et lite register å spille på med de yngste. Jeg synes jo at dem nesten for ofte leter etter andre alternativer i stede for å sette inn, eller stramme inn tidligere.

Ungdomsenheten eksisterer kun i Bergen, og den vil derfor ikke alltid erstatte straffegjennomføring i fengsel for ungdom andre deler i landet, selv om det heter seg at enheten skal motta ungdom fra hele landet, er det flere faktorer som begrenser dette. Dersom det etter prøveprosjektperioden blir åpnet for flere ungdomsenheter, vil man kanskje se større tendenser til at enhetene blir en erstatning for det vanlige fengslet når det gjelder straffegjennomføring for unge under 18 år. Arbeiderpolitiker Ingrid Heggø mente at det problematiske med opprettelsen av enheten er «hvis aksepten skal gå tilbake på det som vi hadde, en oppbevaring», og henviser til Ungdomsfengslet. En annen av mine politikerinformanter, Jan-Arild Ellingsen anså det som positivt med nye tiltak, fordi det ville gi oss flere valgmuligheter, og dermed føre til at flere lovbrøtere får mer «tilpassede straffereaksjoner». Om han her henviser til straffegjennomføringsformer er uvisst. At Ungdomsenheten vil være bedre for ungdommer i forhold til et opphold i det ordinære fengslet er et gjennomgående synspunkt hos alle mine informanter.

Til tross for at fengselet har vært utsatt for hard kritikk, består det altså fortsatt. Svensson (1998) peker på at tiltak overfor unge grenseovertridere utvikles i tråd med velferdssamfunnets utvikling. Fengselet er likevel den letteste institusjonen å oppfatte, og den fortsetter derfor å eksistere som et symbol på samfunnets reaksjonssystem, også for unge lovbrøtere.

8

AVSLUTNING

I denne avhandlingen har Ungdomsenheten blitt belyst ovenfra og også fra det jeg vil omtale som fra siden. Det er forståelser fra politikere, barneombud og ansatte ved enheten som har dannet grunnlaget for empirien jeg har benyttet meg av her.

Som vi har sett er det flere mulige måter å reagere overfor unge lovbytere på. De kan bli møtt med tiltak under barnevernet, de kan få straffreaksjoner som ikke omfatter fengsel, men også reaksjoner som omfatter fengsel. Herunder kan de sone straffen i et vanlig fengsel, sammen med eldre lovbytere, eller de kan gjennomføre fengslingen i Ungdomsenheten som begrenser seg til unge lovbytere fra 15 til og med 17 år.

Samtlige av informantene mener at enheten *er* et fengsel, men at Ungdomsenheten er annerledes i innhold og utforming enn et vanlig fengsel. De mener at enheten har fengselsmessige kjennetegn, men de trekker også paralleller til kjennetegn ved barnevernsinstitusjoner og et vanlig hjem. Informantenes uttalelser om det fengselsaktige ved enheten har blitt diskutert ut i fra Goffmans teori om «totale institusjoner». Vi kan se noen slike «totale trekk» i enhetens praksis. Ut i fra mitt analysemateriale ser det totale institusjonspreget ofte ut til å være situasjonsavhengig. Spesielt kan vi se det i de tilfellene ungdommen sitter i enhetens avdeling som er i Bergen fengsel, og også i noen varetektssituasjoner, ved at man i større grad er begrenset til et område. Så langt det er mulig skal domssonere følge undervisningstilbud eller arbeid utenfor fengselsområdet, noe som begrenser sammenligningen med «totale institusjoner». Det barnevernsmessige uttrykket ser informantene i de ansatte med barnefaglig bakgrunn. Opplegget rundt ungdommene mener de også har likhetstrekk med hvordan det er lagt opp i barnevernsinstitusjoner. Tilstedeværelsen av det hjemlige i Ungdomsenheten ser vi kanskje aller tydeligst i det fysiske miljøet. Men også andre hjemlige trekk som omsorg, grensesetting og kontroll er representert, men med ulike utgangspunkt enn det vi assosierer som vanlig i hjemmet. Rammen for Ungdomsenheten er likevel straffegjennomføringsloven, og det fengselsmessige blir derfor spesielt tydelig.

Informantene ser altså ikke Ungdomsenheten som et rendyrket fengsel, og heller ikke som en ren barnevernsinstitusjon eller et vanlig hjem. Det er en blanding og oppsummert ser det ut til at ungdommen i enheten faller inn i to verdener. Der det i det fengselsmessige fokuseres mer på straff, mens barnevernsinstitusjoner preges av en mer behandlende tilnærming i form av oppfølging, motivasjon, endringsarbeid og omsorg. At Ungdomsenheten skiller seg noe fra det ordinære fengsel er imidlertid ikke uforståelig eller overraskende, ettersom det kreves andre løsninger overfor unge lovbrøyttere enn det gjør overfor eldre.

Når det gjelder begrunnelser for å bruke innesperring i enheten overfor barn og unge, var de individualpreventive hensynene spesielt fremtredende. I stor grad viste informantene til ønsket om forbedring eller rehabilitering som et viktig mål, men dette ble også sett i sammenheng med andre individualpreventive hensyn som uskadelliggjøring. Lovbruddets alvorlighet ble også brukt som en begrunnelse for målene om avskrekking, uskadelliggjøring og rehabilitering. Slik ser vi også at både handlingen og individet blir vektlagt. Dette reflekterer også mine informanternes forståelser av at når et ungt menneske først skal fengsles, gjøres det på bakgrunn av et alvorlig lovbrudd.

Til sist i oppgaven ble funnene fra de tidligere kapitlene plassert i en større sammenheng, og sammenlignet med andre tiltak rettet mot barn og unge, med hovedvekt på Ungdomsfengslet som eksisterte på 1960- og 1970-tallet. Her kom vi nærmere inn på diskusjonen om nyskapende trekk ved Ungdomsenheten og dermed enhetens straffehistoriske plassering.

Til tross for at de fleste av mine politikerinformanter mente at Ungdomsenheten og tidligere tiltak mot unge ikke kunne sammenlignes, kan vi ut i fra informasjonen jeg fikk gjennom fra informantene ved enheten, se noen likheter. Dette gjelder spesielt til den fengselsaktige rammen som stenger ute og sperrer inne og i noen tilfeller begrunnelser for å sperre ungdom inne. Når det kommer til innholdet i soninga kan de overordende prinsippene også skimtes i form av aktivitetsplikten, men vi ser også at det er store forskjeller i forhold til blant annet antall innsatte og ansatte, profesjoner representert i enheten, uniformering og innflytelsen på «fritiden». Vi ser også at Ungdomsenheten plasserer seg godt inn i historien om hvordan samfunnet opp gjennom tidene har møtt denne gruppen, med straff og rehabilitering, og at det nå – som før, er knyttet store vanskeligheter til dette feltet.

KROM, Ericsson og Svensson har derfor noen gode poenger i at gamle mønstre har en tendens til å dukke opp igjen. Betegnelsen Ungdomsenheten er ny, innholdet synes noe

modernisert, men bærer fortsatt preg av tidligere kjente trekk ved reaksjoner mot unge. Det mest fremtredende er at vi fortsatt holder oss fast til ideen om fengselet, og kanskje er sannheten så ubehagelig at man må omdefinere den, til en ungdomsenhet.

Det fremkommer også av intervjumaterialet at det å plassere barn og unge i Ungdomsenheten er ikke et enkelt valg. Mine informanter peker på at det er siste utvei å plassere dem i enheten. Det kan derfor se ut til at noen viktige prinsipper blir satt på spill når det kommer til bruk av straff overfor unge lovbrutere. Forholdsmessigheten mellom lovbrudd og straff er særlig vanskelig overfor barn og unge, dette i kraft av hensynet til at «barn er barn».

Man skal ikke utelukke at Ungdomsenheten kan komme til å fungere på en god måte for noen ungdom. Informantene fra Ungdomsenheten viser blant annet til det de anser som positive tilbakemeldinger fra ungdommene som har vært i enheten. De viser til at ungdommene vil holde kontakt med ansatte i enheten etter endt soning, og at de heller vil være i enheten enn på barnevernsinstitusjon. Vi skal likevel ikke utelukke at det kan bli en økning i antall innsettelse av barn og unge. Fortsatt vil også barn og unge sone med eldre innsatte i mange tilfeller. Det er ikke uproblematisk å begå et lovbrudd i Alta, for så å måtte reise til Bergen for å sone. Det er heller ikke uproblematisk å måtte sone i Tromsø fengsel med eldre innsatte fordi det er nærmest. Det som imidlertid er sikkert er at uansett hva man her velger å gjøre vil kritiske spørsmål fortsatt dukke opp, og sannsynligheten for at barnekonvensjonen brytes er klart til stede.

Begrunnelsene for å fengsle barn og unge slik det kommer frem i denne oppgaven ligner på KROMs innstilling til fengsel generelt. KROM er kritisk til bruk av fengsel, men er samtidig inneforstått med at fengsel ikke vil forsvinne fra vårt samfunn i nærmeste fremtid. Når man først skal benytte seg av fengsel som reaksjon, så må det være et så godt tilbud som mulig. På samme måte synes det å være i forhold til barn i fengsel. Det er en generell oppfatning om at barn ikke skal være i fengsel, men når de først er der, så må opplegget rundt dem være av beste kvalitet, skreddersydd hvert enkelt individ.

Jeg lar følgende sitat stå ukommentert som en avslutning på denne oppgaven:

«Påfør så lite pine som mulig. Se etter alternativer til straff, ikke bare etter alternative straffemetoder» (Christie 1982:13).

Antall ord: 50 674.

LITTERATURLISTE

- Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven)*. Lov av 22.mai 1902 nr. 10.
- Alnæs, Øyvind (2006): *Fengsel – forbryterskole eller rehabiliteringsanstalt. Slik de innsatte opplever det*. Masteravhandling i rettssosiologi, institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, 2005. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter.
- Alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrutarar*. St.mld.nr.20 (2005-2006).
- Alver, Bente Gullveig og Ørjar Øyen (1997): *Forskningsetikk i forskerhverdag. Vurderinger og praksis*. Tano Aschehoug.
- Andersson, Robert (2002): *Kriminalpolitikens väsen*. Stockholm: Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.
- Bakken, Jenny Dahl (2011): «Ung, kriminell og frarøvet friheten» I *NFF-magasinet: for medlemmer i Norsk Fengsel- og Friomsorgsforbund*. Utgave 03-2011.
- Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll* (NOU 2008:15). Departementets servicesenter Informasjonsforvaltning. Oslo, 2008.
- Barnekonvensjonen* < http://www.reddbarna.no/default.asp?V_ITEM_ID=21088 > [Lesedato 17.10.2010]
- Barnevernet i Norge. Tilstandsvurderinger, nye perspektiver og forslag til reformer* (NOU 2000:18). Statens forvaltningstjeneste Informasjonsforvaltning. Oslo. < <http://tinyurl.com/6kujsd6> > [Lesedato 28.04.2011]
- Barnevernloven*. Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100.
- Basberg, Cecilie (1999): *Omsorg i fengsel?* Oslo: Pax forlag.
- Bauman, Zygmunt (1999): *Globaliseringen og dens menneskelige konsekvenser*. Vidarforlaget. Oslo
- Beck, Ulrich (1992): *Risk Society: Towards a new modernity*. London, Sage.
- Bourdieu, Pierre (1997): «Ungdom er kun et ord» I *Men hvem skapte skaberne? Interviews og forelæsnings*. Akademiske forlag, København.
- Bødal, Kåre (1962): *Arbeidsskolen og dens behandlingsresultater*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Bødal, Kåre (1968): «Fakta om ungdomsfengslet» I *Vernelagsnytt* nr.1, 1968.
- Bødal, Kåre (1969): *Fra arbeidsskole til ungdomsfengsel: Klientel og resultater*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Christie, Nils (1982): *Pinens begrensning*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Christie, Nils (1997): «Sosial kontroll» I: *Kriminologi* av Liv Finstad og Cecilie Høigård. Pax Forlag, Oslo.
- Cohen, Stanley (1994): *Den sosiale kontrolls nye former: kriminalitet, straff og klassifisering*. København: Hans Reitzels forlag.
- Dagbladet*, Magasinet, nettutgave 04.02.2008: «100 000 amerikanske barn i fengsel» <<http://www.dagbladet.no/magasinet/2008/02/04/525840.html>> [Lesedato 01.02.2011]
- Dahl, Tove Stang (1992): *Barnevern og samfunnsvern: om stat, vitenskap og profesjoner under barnevernets oppkomst i Norge*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Dullum, Jane (1997) «Alder og kriminalitet» i *Kriminologi* av Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.) Pax Forlag, Oslo.
- Ericsson, Kjersti (1996): *Forsømte eller forbryterske?: barnevern og kriminalitetskontroll i etterkrigstida*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Ericsson, Kjersti (2002): «Høneklukk og ravneblikk – om alternativer til straff for unge lovbrytere» I: *Straff i det norske samfunnet*. Espen Schaaning (red.) Oslo, humanist forlag.
- Ericsson, Kjersti (2009): «Med Goffman på barnehjem» I: *Samfunnets Stebarn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Falck, Sturla (1994): *Hvor lenge skal barn få «lov» til å være barn? Konsekvenser av hevingen av den kriminelle lavalderen*. Barnevernets Utviklingscenter.
- Falck, Sturla (2006): *Mellom straff og behandling: tvangsplassering av ungdom med alvorlige atferdsvansker*. Kommuneforlaget, Oslo.
- Foucault, Michel (1999): *Overvåkning og straff. Det moderne fengselets historie*.(3.utg). Gyldendal Forlag, Oslo.
- Fra bot til bedring – et mer nyansert og effektivt sanskjonssystem med mindre bruk av straff*. (NOU 2003: 15) Oslo: Departementets servicesenter informasjonsforvaltning, 2003.
- Goffman, Erving (2006): *Anstalt og menneske*. Jørgen Paludans forlag.
- Grothe-Nielsen, Beth (2006): *Straf. Hva ellers?* København: Tiderne skrifter.
- Hammerlin, Yngve og Charlotte Mathiassen (2006): *Før og nå: om konsekvensene av organisatoriske endringer for samhandling mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler*. Kriminalomsorgens Utdanningscenter, Oslo.
- Hammerlin, Yngve (2008): *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo. Unipub.

- Hansen, Arve-E (2004): «Straffende omsorg II. Svar til Cecilie E. Basberg «informanters troverdighet» I *Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt*. Nr 2/3-04.
- Haslund, Ulla (2003): *Straffereaksjoner mot unge. Kriminalitet blant barn og unge. Del 2*. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Hauge, Ragnar (1996): *Straffens begrunnelser*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hennum, Ragnhild (2006): «Strafferett og straffeprosess» i *Straff og rett* av Liv Finstad og Cecilie Høigård (red.) Oslo, Pax forlag.
- Hjellnes, Siv (2006): «Totale i fengsel og fengsling» I *Fengslet som endringsarena. Bok for fengselsbetjenter. En artikkelsamling om noen sentrale emner i kriminalomsorgen*. Av Egil Larsen (red.). KRUS håndbok 3/2006. Kriminalomsorgens utdanningscenter, Oslo.
- Høigård, Cecilie (2002): *Gategallerier*. Pax Forlag, Oslo.
- Høringsvar - Om barn og straff*. Barneombudet 2009.
<http://www.barneombudet.no/horingsutt6/2009/horingssva5/> [Lesedato 02.03.2011]
- Inngripanden mot unga lagöverträdare. Betänkande av ungdomsbrottsutredningen (SOU 2004:122)*
- Innstilling frå justiskomiteen om alternative straffereaksjonar overfor unge lovbrytarar*. Møte i Stortinget 18.12.2006: <<http://tinyurl.com/62mj5me>> lesedato 04.02.2010]
- Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Kristoffersen (2005): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt forlag, Oslo.
- Jule, Hanne (2011a): *Masteroppgave* <E-post til Mariell Berg, 11.04.2011>
- Jule, Hanne (2011b): *Masteroppgave* <E-post til Mariell Berg, 27.04.2011>
- Kriminalomsorgens sikkerhetsstrategi 2006 – 2010 - Trygghet for samfunnet, domfelte, innsatte og tilsatte*. KSF, 2006. Oslo.
<http://img3.custompublish.com/getfile.php/403836.823.adstuudayb/sikkerhetsstrategi.pdf?return=www.kriminalomsorgen.no> [Lesedato 04.03.2011]
- Kriminalstatistikk 2009*: Tabell 30 «Straffereaksjoner, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd» <http://www.ssb.no/a_krim_tab/tab/tab-2010-06-22-30.html> [Lesedato: 18.01.2011]
- Kriminalstatistikk 2009*: Tabell 31 «Straffereaksjoner, etter type reaksjon, kjønn og alder» <http://www.ssb.no/a_krim_tab/tab/tab-2010-06-22-31.html> [Lesedato: 18.01.2011]

Kriminalstatistikk 2009: Tabell 54 «Innsatte i fengselsanstaltene, etter kjønn, type reaksjon og alder. 1. januar 2009. Absolutte tall» <http://www.ssb.no/a_krim_tab/tab/tab-2011-03-30-54.html> [Lesedato 28.04.2011]

Kriminalstatistikk 2009: Tabell 56 «Nyinnsettelse, etter kjønn, alder og type hovedlovbrudd» <http://www.ssb.no/a_krim_tab/tab/tab-2011-03-30-56.html> [Lesedato 03.04.2011]

Kriminal lavalder. Den store danske - Gyldendahls åbne encyklopædi: <http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Kriminalret,_almindelig/kriminal_lavalder> [Lesedato 01.02.2011]

Kvale, Steinar (2005): *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal norsk forlag AS.

Larsen, Mette Yvonne (2011): *Skal barn sitte i fengsel?* Debattinnlegg. Frokostkjelleren, Oslo. Arrangert av Juss-Buss 26.04.2011.

Laveste antall straffereaksjoner siden 2004. <http://www.ssb.no/straff/> [Lesedato 12.02.2011].

Ledige stillinger i ungdomstiltak. <<http://www.kriminalomsorgen.no/ledige-stillinger-i-ungdomstiltak.4575886-77304.html>> [Lesedato 29.01.2010]

Krav om informert og fritt samtykke (2009). NESH. <<http://tinyurl.com/5raex8q>> [Lesedato 13.10.2010]

Krav om konfidensialitet (2009). NESH. <<http://tinyurl.com/6e26d2f>> [Lesedato 13.10.2010]

NRK, nettutgave 07.10.2010: «15-åring ranet buss: Filmet vennens bussran» <<http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/sorlandet/1.7326042>> Publisert: 07.10.2010. [Lesedato 19.01.2011]

NRK, nettutgave 08.09.2010: «Barnevernet fortviler» <<http://www.nrk.no/nyheter/distrikt/sorlandet/1.7284370>> [Lesedato 19.01.2011]

NRK, nettutgave 12.01.2010: «Vil straffe de unge strengere» <<http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.6942338>> [Lesedato 01.02.2011]

Mathiesen, Thomas (2009): «Ikke bygg ungdomsfengsler» I: *Dagsavisen*, nettutgave 21.07.2009. <<http://www.dagsavisen.no/meninger/article427364.ece?status=showall>> [Lesedato 29.01.2010]

Mathiesen, Thomas (2007): *Kan fengsel forsvares?* Pax Forlag A/S, Oslo.

Natvik, Harald (2008): *Arbeidsskoleloven av 1928: Straff eller behandling: behandlingsoptimisme møter virkeligheten*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Bergen.

Norsk forening for kriminal reform (2009): *Høringsuttalelse fra KROM om NOU 2008:15 barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll* http://www.krom.no/aktuelt_more.php?id=128_0_32_0_C [Lesedato 02.12.2010]

- Om barne- og ungdomsvernet. St.meld.nr.40 (2001-2002)*
- Omdal, Per-Erik (2011): *Masteroppgave* <E-post til Mariell Berg, 23.02.2011>
- Omdal, Per-Erik (2010): *Informasjon om Ungdomstiltaket i region vest. (Inforskriv)* <e-post til Mariell Berg, 19.02.2010>
- Om fritidsaktivitetene i Bergen fengsel (2009-2011).*
<<http://www.bergenfengsel.no/fritid.html>> [Lesedato 28.03.2011]
- Om kriminalomsorgen. St.meld. nr. 27(1997-98).*
- Om kriminalpolitikken. St. meld. nr. 104 (1977-1978).*
- Om lov om straff – straffeloven. Ot.prp.Nr 90 (2003-2004).*
- Ormerod, Richard (2003): *Et fangeblikk på straffegjennomføringsloven. Straffegjennomføring anno 2003.* Innlegg på KROM-konferansen.
<http://www.jus.uio.no/ikrs/tjenester/bibliotek/ekskursjoner/krimnett/fengslet/vedlegg/fangeblikk.pdf> [Lesedato 11.01.10].
- Påføljt for brott. Om straffskalor, påføljdsval. Och villkorlig frigivning m.m.*
(Hovudbetänkande av fengselsstraffkomiten, Stockholm). (SOU 1986:13-15)
- Pressemelding (2008): «Barn og straff».* 16.10 2008 Nr.:109 -
2008,<<http://tinyurl.com/3wtxab>> [Lesedato 29.01.2010]
- Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven (2002).* <<http://tinyurl.com/69qzox7>> [Lesedato 18.01.2011]
- Schaanning, Espen (2009): *Den tilsiktede smerten: en blindflekk i norsk kriminalpolitikk.*
Oslo: Unipub.
- Skarðhamar, Torbjørn (2002): *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler.*
Institutt for kriminologi og retts sosiologi, Universitetet i Oslo. Oslo: Unipub
- Skogstad, Johnny (2006): «Ord og uttrykk i kriminalomsorgen» I *Fengslet som endringsarena. Bok for fengselsbetjenter. En artikkelsamling om noen sentrale emner i kriminalomsorgen.* Av Egil Larsen (red.). KRUS håndbok 3/2006. Kriminalomsorgens utdanningssenter, Oslo.
- Soria Moria-erklæringen (2005):* Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-2009. <<http://tinyurl.com/6bt18wf>>
[Lesedato 12.10.2010]
- Storberget, Knut (2009): «Straff av barn» I: *Dagsavisen*,
15.07.2009.<<http://www.dagsavisen.no/meninger/article426582.ece?pageNum=2&status=showal>> [Lesedato 29.01.2010]

- Storberget, Knut (2009): *Barn skal ut av fengsel*. Replikk i Aftenposten 18.07.2009.
<<http://tinyurl.com/5rgoqss>> [Lesedato 25.04.2011]
- Straffegjennomføringsloven*. Lov om gjennomføring av straff av 18. mai 2001 nr. 21.
Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn. St.meld.nr. 37 (2007-2008).
- Svensson, Kjerstin (1998): *Straff eller behandling – om statens strategier mot gränsöverträdande ungdom under 1990-talet*. Meddelanden från socialhögskolan.
Lund: Universitetet i Lund.
- Thagaard, Tove (2003): *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*.
Fagbokforlaget, Bergen.
- Tonna, Erika og Jule Hanne (2009): «Etablering av ungdomsenheter» I *aktuelt for Kriminalomsorgen*, nr. 3, 2009.
- Tvedt, Petter Kvinge (2010): *Kriminell lavalder til 14 år*.< <http://fpu.no/2010/10/kriminell-lavalder-til-14-ar/>>Publisert: 08.10.2010 [Lesedato 01.02.2011]
- Varang, Kjersti (2004): «Gutter på kant med loven og seg selv» I: *Liv og lovbrudd*. Av Kjersti Varang m.fl. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wærness, Kari (1992):«On the rationality of caring» I *Woman and the state*. Av Anne Schowstack Sasson (red.) London: Routledge.
- Ziehe, Thomas (1993): *Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stockholm.

VEDLEGG

1. Bekreftelse fra veileder
2. Informasjonsskriv
3. Samtykkeskjema
4. To spørreguider

Vedlegg 1; Bekreftelse fra veileder

Institutt for kriminologi og
Prof. Hedda Giertsen
Postboks 6706 St.Olavs plass
0130 Oslo

Telefon:

Telefaks:

E-post:

Nettadresse: www.jus.uio.no/ikrs

Dato: 4.5.2010

Deres ref.:

Vår ref.:

Bekreftelse

Med dette bekreftes at Mariell Berg er student i kriminologi og er tatt opp på masterstudiet ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi. I sin masteroppgave ønsker hun å skrive om barn, unge og straff. med særlig vekt på Ungdomstiltaket i Bergen. Hun vil også se et slikt tiltak i en bredere, samfunnsmessig sammenheng og hvilke betydninger et slikt kan ha. Materiale for oppgaven vil være politiske og administrative myndigheter som har tatt del i prosessen frem mot opprettelsen av dette tiltaket. (Se forøvrig Bergs brev og prosjektbeskrivelse som gir en mer utførlig beskrivelse av tema).

Masteroppgavene ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi er selvstendige forskningsarbeider. Sammen med fordypnings- og valgfagsoppgavene utgjør de en viktig del av Instituttets samlede forskningsvirksomhet. Disse oppgavene baseres ofte på materiale som studentene selv samler inn gjennom intervjuer og samtaler, noe Instituttet ser som meget verdifullt. Vi har meget gode erfaringer med denne siden av oppgavearbeidet, ettersom studentene synes det er interessant og lærerikt å samle inn og siden bearbeide slikt materiale. De gir ikke sjelden nye og verdifulle kunnskaper og innsikter. Instituttet har også lang erfaring i å håndtere denne typen materiale innhentet fra intervjuer, dokumenter, observasjon osv.

Vi forstår at det kan være krevende å få tid til å delta i slike intervjuer i en travel hverdag, men håper likevel det vil bli mulig å få foretatt et intervju.

Eventuelle spørsmål kan rettes til undertegnede over telefon eller e-post.

Med vennlig hilsen

Hedda Giertsen, professor i kriminologi

veileder for Mariell Berg

Vedlegg 3: Informasjonsskriv

INFORMASJONSBREV

Jeg er en masterstudent i kriminologi ved universitetet i Oslo, som skal gjennomføre et masterprosjekt der overordnet tema er «reaksjoner på lovbrudd begått av barn og unge». I forbindelse med dette prosjektet ønsker jeg å intervju personer som i sitt arbeid eller posisjon på en eller annen måte forholder seg til at barn og unge kan få reaksjoner i den tyngre delen av straffeapparatet, som innesperring. Opprettelsen av Ungdomsenheten i Bergen, i regi av kriminalomsorgen vil være utgangspunktet i mitt prosjekt. På bakgrunn av dette er det blant annet ønskelig å få kunnskap om hvilke argumenter som ligger bak opprettelsen av Ungdomstiltaket, og ellers tanker rundt enheten. Derfor setter jeg stor pris på å få intervju deg.

Intervjuene blir tatt opp på lydbånd dersom du ikke har noe i mot det. Enkeltpersoner som er intervjuet vil ikke være gjenkjennbare med navn, med mindre det er gitt eksplisitt tillatelse til det fra intervjupersonene. Ettersom dette er et studentprosjekt vil opplysningene være tilgjengelige for veileder og sensor. De opplysningene jeg får vil bli behandlet konfidensielt. De som inngår i prosjektet har taushetsplikt med hensyn til det som kommer fram i intervjuene. Det er frivillig å delta i prosjektet, og du har mulighet til å trekke deg når som helst underveis uten å måtte begrunne dette nærmere. Samtykkeerklæringen kan underskrives når vi møtes.

Dersom du kunne tenke deg å delta i dette prosjektet, eller har andre spørsmål knyttet til prosjektet kan du kontakte meg på mail: _____, eller på tlf: _____. Du kan også kontakte min veileder Hedda Giertsen på mail: _____, eller på tlf: _____.

Med vennlig hilsen

Mariell Berg

Vedlegg 4; Samtykkeskjema

ERKLÆRING OM SAMTYKKE

Studentansvarlig:	Mariell Berg, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo
Veileder:	Hedda Giertsen, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo
Prosjektets tittel:	Barn, unge og straff

Jeg har mottatt informasjon om prosjektet «Barn, unge og straff». Med dette samtykker jeg til å bli intervjuet. Opplysningene jeg gir i intervjuet skal brukes i Mariell Bergs masteroppgave. Når oppgaven skrives vil ingen eventuelle sensitive opplysninger tilbakeføres til informanten.

.....
Sted

Dato

Underskrift

Vedlegg 5: To intervjuguider

Intervjuguide – ansatte ved Ungdomsenheten

Introduksjon

- av meg selv
- om kriminologi
- om prosjektet

Hva kaller dere Ungdomsenheten?

- Ungdomsfengsel?
- Ungdomstiltak?
- Ungdomsenhet?
- Annet?

Den ansattes oppgaver og rolle i Ungdomsenheten.

- Hvilken faglig bakgrunn har du?
- Hvor lenge har du jobbet her?
- Kan du fortelle litt om dine oppgaver og din rolle i Ungdomsenheten?
- Er det noe du opplever som spesielt vanskelig i jobben med de unge innsatte, i kraft av at de er unge?
- Er det noe som oppleves som enkelt?

Om Ungdomsenheten

- Hvilke tilbud har de unge innsatte i Ungdomsenheten? (skole, arbeid, «fritid»).
- Kan du beskrive en vanlig hverdag for de unge innsatte?
- Hva er en god dag? Kan du gi noen eksempler?
- Hva er en dårlig dag? Kan du gi noen eksempler?
- Kan du fortelle noe om hvordan den unge påvirkes dersom han/hun er den eneste innsatte? Noen utfordringer?
- Er du tilfreds med hvordan enheten er utformet?

Om de unge innsatte

- Hvem er ungdommene i denne institusjonen? (hva legges først vekt på. Alder, kjønn, etnisitet, sosial bakgrunn, lovbrudd, rus?)
- Noen av de innsatte er av utenlandsk opprinnelse, kan du si noe om hvor stor andel omtrent?
- Er det noen spesielle utfordringer med denne gruppen/andre grupper? (alder, sosial bakgrunn, kjønn)
- Kan du si noe om hvilke lovbrudd de unge har begått?
- Hvordan vil du beskrive de unge innsatte du har vært i kontakt med? (psykisk helse)
- Hvilken aldersgruppe er representert i institusjonen?
- Blir noen av de unge innsatte beskrevet som farlige? Eventuelt av hvem?
- (hvis ja på forrige spm): er dette noe som får praktisk betydning for dere, eventuelt på hvilke måter?

Tilbakemeldinger fra ungdommen

- Vet du noe om hva ungdommen mener eller har du et inntrykk av hva de mener om ungdomssenheten?
- Hva tror du ungdommen i enheten oppfatter som positivt med denne institusjonen?
- Hva tror du ungdommen oppfatter som negativt med denne institusjonen?

Ungdommens kontakt med familie og venner

- Hvordan blir kontakten mellom innsatte og deres familie/foresatte opprettholdt? (ofte besøk/tlfkontakt?)
- Langt unna hjemstedet?

Refleksjoner om bruk av straff overfor barn

- Det diskuteres ofte hvorvidt fengsel er en god reaksjon overfor barn og unge (da spesielt med tanke på at de har sonet med eldre), hva tenker du er argumenter for og i mot bruk av innesperring av unge?
- Hvilke hensyn er det ditt inntrykk av blir vektlagt når man velger denne typen reaksjon for unge under 18 år? (allmennpreventive, individualpreventive, rehabiliterende)
- Er det en spesiell oppfatning om temaet som dominerer i ditt arbeidsmiljø?

- Vil du si at det er problematiske sider ved å straffe barn og unge på denne måten? Eventuelt på hvilke måter?

Ungdomsenheten kontra det ordinære fengsel

- Dersom du skulle sammenligne Ungdomsenheten med noe, eksempelvis sykehus, barnehjem, fengsel, åpent fengsel, fritidsklubb, vanlig hjem – hva vil du si er likheter og hva er forskjeller?
- Er enheten annerledes enn det vanlige fengslet? I så fall - Hva, etter din mening gjør Ungdomsenheten annerledes enn det ordinære fengsel?

Utfordringer

- Det diskuteres ofte hvorvidt barn og unge burde være i fengsel. Synes du dette har vært en utfordring for din jobb?
- Kan det tenkes at når man har etablert en slik institusjon, så vil den bli hyppigere brukt? (at man sperrer inne flere barn)

Erfaringer

- Hvilke erfaringer har dere gjort dere i løpet av året som er gått?
- Er det noe dere ønsker å forbedre/endre? I så fall hva?
- Hvordan er samarbeidet med andre hjelpeinstanser, som skole, barnevern, helse og familie?

Intervjuguide – politikere

Introduksjon

- av meg selv
- om kriminologi
- om prosjektet

Opprettelsen av Ungdomstiltaket

- Kan du si noe om tankene fra justiskomiteens, og kanskje spesielt ditt parti sin side om opprettelsen av UT?
- Hvordan var prosessen med å etablere UT (Forarbeid? NOU 2008:15). Vanskelig?
- Hvilke perspektiver er representert ved opprettelsen av UT og hvilke er lagt vekt på? (straffetanken/ behandlingstanken)
- Hva er de gyldige argumentene for å opprette dette tiltaket? (eks Argumentasjonen bak: Barnevern eller samfunnsvern? Barnevennlig tilnærming, disiplineringsargument, medisinsk argument, rusargument? Hva er gangbar argumentasjon i dag? I forhold til tidligere tiltak?)
- Hva gjør UT annerledes enn det ordinære fengsel?
- Dersom man får etablert UT permanent i de ulike regionene, tenker du at det er en mulighet for at antall unge i fengsel skal kunne komme til å stige som følge av et nytt soningstilbud for unge?
- UT som var tenkt i Arupsgate i Oslo er inntil videre skrinlagt pga økonomi, sier dette noe om troen på prosjektet?
- Har du noen forestilling om hvordan UT ser ut? (fysisk miljø?)
- Dersom du skulle sammenligne det med noe, eksempelvis sykehus, barnehjem, fengsel, åpent fengsel, fritidsklubb, vanlig hjem – hva vil du si at det ligner på?

Om de innsatte i UT

- Hva tror du ungdommen i UT oppfatter som positivt med tiltaket?
- Hva tror du ungdommen i UT opplever som negativt med tiltaket?
- Uansett hvor grov handling en 16-åring har gjort, skal han ikke kunne settes i det ordinære fengsel?

UT og andre tiltak

- Noen mener at UT har mange likhetstrekk med tidligere straffereaksjoner mot barn, som Arbeidsskolen og Ungdomsfengslet. Hva tenker du om dette?

UT i en samfunnsmessig sammenheng

- Ser du på denne opprettelsen som en utvidelse av straffenettet (forklar)?
- Kan vi få en underklasse av barn?
- Hvordan kan tiltaket forstås når det kommer til håndtering av ungdom i det senmoderne samfunn? (Redd for ungdommen?)
- Tidlig å si noe om hvordan det kommer til å fungere konkret, men tror du at det blir mindre stigmatisering knyttet til UT i forhold til det ordinære fengsel?

Barn, unge og fengsel

- Storberget vil ikke kalle UT for ungdomsfengsel, selv om det ligger under, og på området til Bergen fengsel, senere Bjørgvin) kan du si noe om det?
- Hva ville vært annerledes dersom det var et ungdomsfengsel?
- Ethiske dilemma med å sperre inne barn?
- Er det andre hensyn som må vurderes for unge innsatte i forhold til eldre innsatte?
- Varetekt? (varetektsfengsling av barn, i 6 tilfeller varte det mer enn i 150 dager).

Barn, unge og straff

- Hvilke kriterier blir lagt til grunn når man velger å straffe barn?
- Barnekonvensjonen: «barnets beste» skal legges til grunn. Kan straff være til det beste for barn?
- Hvilke problematiske sider ser du ved å straffe barn og unge?

Syn på barn og unge

- Har synet på barn og unge endret seg de siste årene tror du? (eks oppfatter man dem som mer voksen? Lettere å sammenligne med voksne?)
- Reagerer man annerledes på kriminalitet blant barn og unge nå enn før synes du? I så fall – hvilken måte?

